Ukrajinská otázka
a naši intelektuáli

Krisztina **Tóth** Alexander **Duleba** Margo **Rejmer**
John **Steinbeck** Márius **Kopcsay** Daniel **Katz**

Knižná Revue

10

Mesačník o knihách

© Juraj Horváth: Platonov – Šťastná Moskva (2022)

Cena 2,00 € www.litcentrum.sk XXXII. ročník číslo 10 13. október 2022

MARENČIN PT

Vydanie označených kníh z verejných zdrojov podporil u. fond na podporu umenia

Editoriál

Marek Vadas
Šéfredaktor

Žijeme historické chvíle, po ktorých sme netúžili. Knihy nám pomáhajú pochopiť, kde a prečo sme sa ocitli, i keď udalosti okolo nás sa väčšmi podobajú zlému snu ako realite.
„Vymysleli sme si Rusko, vlastné, slovenské Rusko, ktoré nikdy reálne neexistovalo, ale my sme tomu vytvorenému obrazu uverili," tvrdí v rozhovore politológ Alexander Duleba. Ivana Taranenková zas píše o slovanskej vzájomnosti v súvislosti s reflektovaním ukrajinskej otázky medzi slovenskými intelektuálmi na prelome 19. a 20. storočia. Oba texty aspoň čiastočne vysvetľujú príčiny iracionálneho geopolitického chaosu u nás vo vzťahu k brutálnej vojne v Ukrajine.
O úlohe spisovateľa a literatúry v čase hroziacich katastrof, kumulujúcich sa kríz a vojen napísala dôležitý text maďarská spisovateľka Krisztina Tóth. Písanie je pre ňu bojom proti pominuteľnosti a zabudnutiu v časoch neustálych hrozieb návratu minulosti.
Poľská reportérka Margo Rejmer sa vo svojich knihách venuje vyrovnávaniu sa spoločnosti s traumou z totality. V našom rozhovore uvažuje aj nad tým, akým spôsobom písať o tragédiách a akú moc meniť realitu má autor opisujúci hrôzy a násilie.
V októbrovom čísle sa, samozrejme, venujeme aj knižným novinkám a jeseň je bohatá na nové talenty (Jakub Spevák), zabudnuté knihy klasikov (John Steinbeck, Viktor Šklovskij) i čerstvé preklady svetových hviezd (Leila Slimani, Delphine de Vigan).
Na obálke nájdeme ilustráciu Juraja Horvátha z románu Andreja Platonova *Šťastná Moskva*, ktorá akoby dokumentovala aj čosi omnoho aktuálnejšie.

Príjemné čítanie.

Marek Vadas

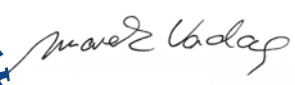

Obsah

Aktuality
Nobelova cena pre Annie Ernaux (Katarína Bednárová) / V Žiline nielen o knihách (Katarína Labudová) / Slovenskí autori v prekladoch **4**
Zlatá vlna 2022 pre Rudolfa Juroleka / Čestné hosťovanie v Budapešti (Petra Mikulášová) / Michal Hvorecký v Göteborgu (Petra Mikulášová) / Štipendium pre mladých **5**

Fórum
Vztýčené hlavy (Krisztina Tóth) **6**

Literárna história
Od koho a ku komu? Ukrajinská otázka v sporoch o slovenskú identitu (Ivana Taranenková) **8**

Rozhovor
Vymysleli sme si Rusko, ktoré nikdy neexistovalo / Rozhovor s Alexandrom Dulebom (Marek Vadas, Daniela Balážová) **10**
Po každej knihe sa latka dvíha / Rozhovor s Margo Rejmer (Weronika Gogola) **12**

Kniha LIC
Priestory, telá, mysle / Tamara Janecová: Proti wetrysku. O prózach M. Kopcsaya (Eva Palkovičová) **16**

Monografia
Prípad obyčajnej ľudskosti / Tamara Šimončíková Heribanová: Prípad Erich Kästner (Zuzana Kopecká) **17**

Výtvarné umenie
Kniha nie (najmä) na čítanie / Ivana Moncoľová (ed.): Silvia Krivošíková (Gabriela Rakúsová) **18**

Aforizmy
Koľko treba slov? / Pavel Vilikovský, Miroslav Cipár: Z nočníčka (František Hruška) **19**

Prekladateľ a jeho autor
Andulka z krajiny sivých vtákov / Daniel Katz: Keď pradedo lyžoval do Fínska (Zuzana Drábeková) **20**

John Steinbeck
(Ešte) neistý Steinbeck? / John Steinbeck: V neistej bitke (Veronika Dianišková) **22**

Esejistika
V cele písania / Leila Slimani: Vôňa kvetov noci (Katarína Gecelovská) **24**
Radšej písať ako čítať / Pierre Bayard: Ako hovoriť o knihách, ktoré sme nečítali (František Hruška) **25**

Kniha pre deti
Od cudzích ciest k vlastným / Romana Romanyšyn, Andrij Lesiv: Odkiaľ a kam (Patrícia Karnišová) **26**

Kniha pre mládež
Rok zázrakov očami autistu / Dara McAnulty: Divoký rok. Denník mladého prírodovedca (Katarína Labudová) **27**

Viktor Šklovskij
Ako huňatý pes v trópoch / Viktor Šklovskij: ZOO alebo Listy vôbec nie o láske (Ivan Marton) **28**

Z nových kníh
Anotácie **30**

Recenzie
Stanislava Chrobáková Repar: Antigony, Ifigénie, Heleny a iné užitočné deje (Oľga Gluštíková), Jakub Spevák: Po funuse (Patrik Miskovics), Delphine de Vigan: Noc nič nezadrží (Natália Turcovská), Peter Derňár: Kladivo (Juraj Búry), Ivana Hečková: Jedna svieca stačí (Patrícia Gabrišová), Jodi Kantor, Megan Twohey: Stalo sa to aj mne (Katarína Labudová), Etela Farkašová: O tichu, pomalosti a iných hodnotách (Ivica Ruttkayová), Gerdur Kristný: Tiene v kresle (Veronika Čigarská), Jon Klassen: Chcem späť svoj klobúk (Katarína Labudová) **32**

Obálka © Juraj Horváth: Platonov – Šťastná Moskva, 2022
Logo s. 3 © Danglár, FOREVER! BOOKS

Laureátka Nobelovej ceny za literatúru Annie Ernaux

Nobelova cena *pre Annie Ernaux*

Vo chvíli, keď tento rok vyhlásili Nobelovu cenu za literatúru, na Filozofickej fakulte UK v Bratislave diskutoval so študentmi francúzsko-marocký spisovateľ Tahar Ben Jelloun. Aj on bol spolu s Michelom Houellebecqom, Salmanom Rushdiem, Thomasom Pynchonom, Don de Lillom či Lászlóm Krasznahorkaiom jedným z kandidátov, o ktorých sa hovorilo v zákulisí. Tahar Ben Jelloun hneď po zverejnení, na ktoré ho upozornili priatelia, žičlivo oznámil meno tohtoročného laureáta, presnejšie laureátky: **Annie Ernaux**. Nobelovu cenu za literatúru udelili francúzskej spisovateľke „za odvahu a klinickú ostrosť, s akou objasňuje korene, odcudzenie a kolektívne obmedzenia osobnej pamäti". Podľa štatistiky je sedemnástou ženou, ktorá túto cenu získala, a treba dodať, že sa zaradila do šestnástky francúzskych „nobelistov", z ktorých boli naposledy ocenení: frankofónny autor Gao Xingjian (2000), Le Clézio (2008) a Patrick Modiano (2014).

Z diela Annie Ernaux máme v slovenskom preklade iba zlomok, no jej meno sa skloňovalo už od roku 1985, keď Michaela Jurovská uverejnila recenziu knihy *La Place*. Jej prvý preklad, na ktorom som pracovala, vyšiel časopisecky v roku 1986, neskôr pribudol preklad diela *Une femme* (1992). Oba preklady vyšli knižne v Causa editio (*Miesto medi ľuďmi. Žena*, 1994). V tom čase Annie Ernaux navštívila Slovensko ako hosť Dní francúzskej literatúry v Ústave svetovej literatúry SAV. V roku 2021 vyšiel knižný preklad *Roky* (*Les Années*) z pera Márie Michálkovej.

Počnúc prvými dvoma spomínanými dielami Annie Ernaux menila podobu autobiografickej literatúry a tzv. písania o sebe. Postupne čírila nezaujatý, neutrálny, „klinický" štýl písania, ponad individuálny pohľad na žitú skutočnosť prinášala systematický záznam o spoločnosti a komponovala takmer sociologicky ladený sumár ľudského bytia druhej polovice 20. storočia, do ktorého nepochybne patrí aj skúmanie otázky ženskej identity a miesta žien „medzi ľuďmi". Ako sama napísala, kultivovala projekt „vychádzať pri písaní zo skúmania skrytej životnej skúsenosti vôbec, aby som pochopila; to znamená, aby som v nej videla historické, sociálne, aj individuálne dimenzie".

Katarína Bednárová
Katedra romanistiky FiF UK

V Žiline nielen o knihách

Septembrový 19. ročník Žilinského literárneho festivalu, ktorý sa konal v Novej Synagóge, bol plný diskusií o literatúre, architektúre, rómskych rozprávkach a „veciach, na ktoré nastal čas".

Bohatý program, ktorý pripravila dramaturgička festivalu Ivana Krekáňová, sa začal debatou so švajčiarskym autorom **Joachimom B. Schmidtom** a jeho knihe o islandskom šerifovi Kalmanovi.

Festivalový piatok sa po vyhlásení ceny Absynt a Eseji Jána Johanidesa venoval lusofónnej literatúre, ktorú sprostredkovali Lenka Cinková, Silvia Slaničková a Ivana Zacharová.

Exkluzívnym hosťom bola jedna z najoceňovanejších súčasných českých autoriek **Petra Soukupová**, ktorá sa zapísala do povedomia čitateľov knihou *Zmizet*. Jej minimalistický štýl aj psí spoločníci zaujali Zimnú modlitebňu plnú čitateľov. Fanúšikovia sci-fi a fantastiky si zatiaľ prišli na svoje s Jurajom Malíčkom a jeho hosťami.

Záverečná literárna debata patrila biografii Krzysztofa Kieślowského, o jeho živote a tvorbe sa s **Katarzynou Surmiak-Domańskou** rozprával Ján Púček.

V nočnej synagóge prezentovali súčasné ukrajinské básne **Anna Siedykh** a Mário Drgoňa.

Sobota patrila rodinám s deťmi. Deti mohli sledovať citlivú bábkarskú show **Lukáša Tandaru**, ale aj viacero workshopov. Poobede sme sa ponorili do rómskych rozprávok **Eleny Lackovej**.

S hosťami Zuzanou Kovačič-Hanzelovou, autorkou podcastu Odsúdení na neúspech, s antropológom Andrejom Belákom a **Veronikou Dianiškovou** sme diskutovali o rodinách a detstve.

Záver festivalu patril architektovi a autorovi **Adamovi Gebrianovi**. Diskusia „Beh všemohúci" prebehla medzi **Martinom M. Šimečkom** a Benem.

Zažili sme koncert Modrých hôr, ale aj Danubius Octet Singers, ktoré sprevádzalo autorské čítanie **Madeline Vadkerty** z knihy *Slovutný pán prezident*.

V nedeľu prišla aj výnimočná **Judith Hermann** s prekladateľom svojej knihy *Domov* **Michalom Hvoreckým**.

Ďakujeme všetkým, ktorí si prišli vypočuť diskusie, nakúpiť knihy a vychutnať skvelú atmosféru Žilinského literárneho festivalu.

Katarína Labudová
a organizačný tím ŽLF

Preklady

Slovenskí autori v prekladoch

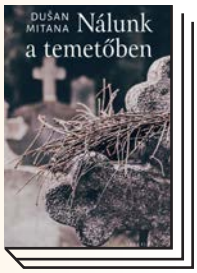

Dušan Mitana: Nálunk a temetöben (Môj rodný cintorín)
Gondolat, 2022 (HU)
Preklad: Imre Jakabffy

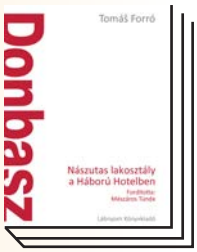

Tomáš Forró: Donbasz. Nászutas lakoszatály a Háború Hotelben (Donbas. Svadobný apartmán v hoteli Vojna)
Lábnyom, 2022 (HU)
Preklad: Tünde Mészáros

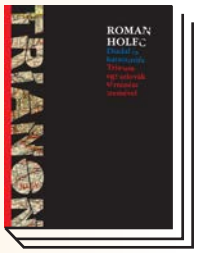

Roman Holec: Diadal és katasztrófa. Trianon egy szlovák történész szemével (Trianon. Triumf a katastrofa)
Lábnyom, 2022 (HU)
Preklad: Diána Marosz

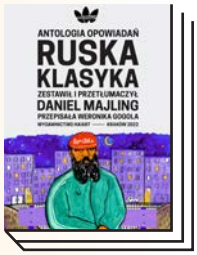

Daniel Majling: Antologia opowiadań. Ruska klasyka (Ruzká klazika)
Ha!art, 2022 (PL)
Preklad: Weronika Gogola

Foto: wikimedia / Lucas Destrem

Foto: wikimedia / Ondřej Lipár

Rudolf Jurolek je štvrtým nositeľom ceny Zlatá vlna

Zlatá vlna 2022 pre Rudolfa Juroleka

Laureátom ceny za poéziu Zlatá vlna 2022 sa stal **Rudolf Jurolek** za básnickú zbierku ***Bukolika***. Vo štvrtom ročníku Zlatej vlny boli členmi poroty Michal Habaj, Radoslav Passia a Zoltán Rédey. Laureáta vyberali zo šiestich nominovaných finalistov, ktorými boli: **Erik Jakub Groch: *Viety*** (Skalná ruža), **Mila Haugová: *Z rastlinstva*** (Skalná ruža), **Rudolf Jurolek: *Bukolika*** (Modrý Peter), **Ladislav Lipcsei: *Polaris*** (Modrý Peter), **Marián Milčák: *Provinčné básne*** (Modrý Peter), **Nóra Ružičková: *Súčasnosti*** (Skalná ruža). Cena, ktorú organizuje OZ Novotvar, LIC, Literárna bašta, literarnyklub.sk, Vlna a Vertigo, bola vyhlásená 6. októbra na medzinárodnom literárnom festivale Novotvar.
Pri odovzdávaní ceny predniesol laudatio člen poroty **Radoslav Passia**, ktorý v súvislosti so súčasnou atmosférou v spoločnosti poznamenal, že „Zlatá vlna už nie je národnou cenou za poéziu“, skôr mimonárodnou. „Prípadne, po pohľade na sociálne siete a prieskumy slovenskej verejnej mienky v mnohých otázkach bolo by cťou a výzvou, ak by Zlatá vlna dokázala byť rovno cenou protinárodnou. Slovenský básnik proti svojmu domotanému národu!“
Celé laudatio zverejníme v novembrovom čísle *Knižnej revue*.
red

Čestné *hosťovanie* v Budapešti

Čestným hosťom 27. ročníka medzinárodného knižného festivalu v Budapešti (29. 9. – 2. 10.) bolo Slovensko. Festival organizovalo Združenie maďarských vydavateľov a kníhkupcov a záštitu nad prípravou čestného hosťovania prevzalo OZ Bázis – združenie politicky nezávislých, liberálne a demokraticky zmýšľajúcich prekladateľov, spisovateľov a umelcov prevažne maďarskej národnosti na Slovensku.
Iniciatívu prekladateľky **Renáty Deákovej** prakticky podporili viaceré organizácie a združenia (ZVKS, SAV, literarnyklub.sk) a finančne FPU, Kultminor i MZV. Do popredia vystúpila schopnosť nezriaďovanej kultúry promptne reagovať na príležitosti, alebo lepšie, šikovnosť prekladateľov ako kultúrnych mediátorov zorganizovať v rekordnom čase a s obmedzenými zdrojmi veľkolepú oslavu slovenskej literatúry.
Ako povedala pri otvorení festivalu Judit Görozdi, sila otvorenosti, chuť viesť dialóg, vzájomná inšpirácia a radosť zo spoznávania vedia svety prenášať. Zbližovanie kultúr sa začína v každom z nás. Tento fakt dokazuje aj tridsiatka slovenských titulov, ktoré v posledných rokoch v Maďarsku vyšli. V žiadnom prípade sa nemôžu považovať za samozrejmosť! Za každým z nich sa skrýva osobné odhodlanie každého prekladateľa a vydavateľa zbližovať a sprostredkúvať naše kultúry. Jedine tak sa dajú zmazať hranice smutnej reality a nahrádzať ju krajšou, lepšou.
V tomto duchu bolo príznačné motto hosťovania: *Slovensko – otvorená kniha*, ktoré otvorilo spoločný maďarsko-slovenský kultúrny priestor. Popri desiatkach slovenských autorov v ňom vystúpili maďarskí autori žijúci na Slovensku, prekladatelia a iní dvojjazyční odborníci či aktivisti, z nich veľká väčšina boli ženy. Čestné hosťovanie tak nebolo len oslavou autorov, kníh a prekladateľov, ale aj dobrých vzťahov, otvorenej komunikácie a bezprostrednosti.
Petra Mikulášová

Michal Hvorecký *v Göteborgu*

Tohtoročný 38. ročník knižného veľtrhu v Göteborgu patril nielen literatúre a umeniu, ale aj aktuálnym témam klimatických zmien a pomoci Ukrajine. Čestným hosťom bola Južná Afrika. Festivalová časť veľtrhu upriamila svoju pozornosť na krimi literatúru. Vďaka úzkej spolupráci s Veľvyslanectvom SR v Štokholme dostalo Literárne informačné centrum príležitosť prezentovať Slovensko v stánku EUNIC (Zväz kultúrnych inštitútov a akadémií krajín EÚ) a spisovateľ **Michal Hvorecký** možnosť vystúpiť na troch podujatiach. V diskusnom paneli na tému *Misia: klíma* s autormi zo Švajčiarska, Litvy a Estónska pod vedením švédskeho spisovateľa Jensa Liljestranda debatoval o „najväčších výzvach všetkých čias“. V intenzívnej debate pred plným hľadiskom zaujal znalosťou témy i svojimi názormi na aktuálne dianie.
Svoju tvorbu neskôr prezentoval v stánku EUNIC-u a vystúpil aj v diskusnom paneli s autormi z Nemecka a Rakúska na tému vypuklých sociálnych problémov v Nemecku.
Petra Mikulášová

Štipendium *pre mladých*

Ak máte menej ako 35 rokov a píšete prózu či poéziu, Literárne informačné centrum vám ponúka možnosť uchádzať sa o účasť v novom štipendijnom programe pre mladých spisovateľov. Jeho súčasťou je štipendium vo výške 8-tisíc eur, mesačný rezidenčný pobyt, konzultácie so skúseným redaktorom či redaktorkou a propagácia štipendistu a jeho tvorby po celý rok 2023.
Prihlášky posielajte do **31. októbra 2022**. Viac informácií v článku na webe litcentrum.sk alebo emailom na adrese stipendium@litcentrum.sk.
LIC

Zdroj: Bázis / Andrea Kiss-Kohut

Krisztina Tóth na slávnostnom otvorení Medzinárodného knižného festivalu v Budapešti.

Vztýčené *hlavy*

Na slávnostnom otvorení Medzinárodného knižného festivalu v Budapešti, na ktorom bolo Slovensko čestným hosťom, predniesla dôležitý text jedna z najznámejších súčasných maďarských autoriek Krisztina Tóth:

V stresujúcej situácii, v ktorej v nás niečo vzbudzuje veľkú úzkosť, stiahneme hlavu medzi plecia. Je to jeden z najstarších ľudských reflexov: pohyb zdedený od našich predkov – lovcov, ktorý sa nám uchoval v génoch. Nadvihnutím pliec chránime krčné tepny pred nepriateľom s ostrými zubami, pretože krk človeka je jedným z jeho najzraniteľnejších miest. Ten, kto „stiahne hlavu", zistil, že nepriateľ je nablízku a hocikedy mu môže prehryznúť hrdlo.

Spisovateľ Salman Rushdie hlavu nestiahol. 12. augusta 2022, tridsaťštyri rokov po vydaní *Satanských veršov*, ho zúrivý extrémista bodol do krku. Je ironické, že sa to stalo práve na podujatí, kde spisovateľ vyjadroval solidaritu s prenasledovanými kolegami. Spisovateľka Svetlana Alexijevič, ktorá je čestnou hostkou aktuálneho budapeštianskeho knižného festivalu a ktorú tu dnes môžeme privítať v našich kruhoch, takisto nie je príliš opatrná: nikdy nestiahne krk. Keď ju v roku 2020 naposledy predvolali na súd ako členku Koordinačnej rady Bieloruska, jednoducho na otázky neodpovedala. Ani predtým nebola typ, ktorý by stiahol hlavu: keď na ňu útočili a vyhrážali sa jej, radšej sa postavila bokom.

Spisovateľ a kríza

Naozaj sa nemôžeme sťažovať, že by sa dnes literatúre nevenovala pozornosť. Spisovateľom sa vyhrážajú, zatýkajú ich a útočia na nich takmer všade vo svete. No prosím, literatúra a písané slovo majú významné postavenie! Táto pozornosť však nie vždy prospieva tvorivej práci. Pre spisovateľa je vlastne lepšie, ak naňho všetci zvysoka kašlú, pretože môže v pokoji vysedávať za svojím písacím stolom; no z nejakého dôvodu sa zdá, že dnes takéto časy nežijeme. Vôbec nie.

Tak potom aké? Na toto hľadáme odpoveď všetci, spisovatelia aj čitatelia. A odpoveď sa skrýva vo vyrozprávaných príbehoch. Všetko to, čo sa deje v nestabilnom svete, už bolo napísané a neustále sa píše. V ťažkých časoch sa práca tých, čo vedia písať, stáva znovu dôležitou, keďže oni sú strážcami skúseností ľudstva, neúnavní pisári bojujúci proti pominuteľnosti a zabudnutiu.

Prežívame hospodársku a mravnú kataklizmu. Epidémie, energetické krízy, klimatické katastrofy, nedostatok potravín, bytovú krízu. Spoločnosti sa rozdelili, pocit bezpečia sa spochybnil. Ľudia vraj túžia po zrozumiteľných, jasných a povzbudzujúcich odkazoch. Prekvitá populizmus, gýč otvára svoje farebné okvetia a vtom prichádzajú „podlí" spisovatelia, ktorí svojimi desivými odkazmi ohrozujú náš znova nadobudnutý pocit bezpečia. Spochybňujú, znepokojujú, hovoria hlúposti. Čo hlúposti! Strašné veci. Horory! Svetlana Alexijevič píše vo svojej knihe *Černobyľská modlitba*: „Každý veľký spisovateľ hovorí o človeku

niečo strašné.” Chce sa nám ich počúvať?! V tej istej knihe hovorí dedinský felčiar o černobyľskej katastrofe nasledovné: „Sadnite si vedľa mňa a všetko si nahrajte… lenže… komu sa bude chcieť čítať takéto knihy?”

Pandémia zvaná zabudnutie

Naozaj, komu sa bude chcieť?! Načo rozprávať o ukrutnostiach, o ľudskom utrpení? Existuje vôbec nejaká súvislosť medzi masakrom v Buči a zohavenými zajatcami v Afganistane? Koľkokrát nám už otrieskali o hlavu, prečo nepíšeme o šťastí, keď vo svete sa deje toľko krásnych vecí! Alebo vôbec nie je dôležité, nezaslúži si, aby sa o ňom písalo? Že by to naozaj bola úloha spisovateľa? Otriasť, nahnevať, konfrontovať so vzdialenými, smutne súznievajúcimi rýmami dejín? V spoločnostiach, kde pustoší pandémia zvaná zabudnutie, musíme príbehy opakovať znovu a znovu, aby ich nezopakoval svet okolo nás. Pretože tieto zabúdajúce spoločnosti majú sklony ku gýču, k jemne sladkastým čajových odtieňom pastelovej nostalgie, ktoré zmývajú kontrasty medzi krvou a sadzou.

Prečo je realita taká hrozne strašidelná? Administratívy populistických štátov zazerajú na všetky inštitúcie, ktoré ohrozujú ich moc, s pohŕdaním a odporom. Veď, kto potrebuje literatúru, ktorej ľud nerozumie? Kto potrebuje chorý, smutný, skľučujúci text? Ľudia nechcú čítať o ukrutnostiach, ale o pekných a dobrých veciach. Ale kto vlastne je ten ľud? Pýtam sa zarazene a s vierou, že toľko múdrych ľudí mi predsa bude vedieť na otázku odpovedať. Kto sú tí ľudia, o ktorých sa neustále hovorí? Ľud, ktorý si údajne žiada, túži, želá, aby bola literatúra pekná, aby bola o dôstojnej minulosti a odvádzala našu pozornosť od hnisavých rán prítomnosti? Kto je tento ľud, pýtam sa nástojčivo už-už so zvýšeným hlasom? Ja, ty, oni? Snáď hrdinovia našich románov? Utečenci Ireny Brežnej? Marisia Svetlany Žuchovej? Postavy najnovšieho románu Pétera Nádasa? Princezná alebo mrzák? Anička Silvestra Lavríka? Alebo to nie sú hrdinovia románov, veď nemýľme si neustále literatúru s realitou! Je ľud napríklad postarší pán so zviazanými rukami a dobodaný v masakri v Buči? Čo nás do tých, čo žijú ďaleko od nás, alebo aspoň na vzdialenosť jedinej hranice štátu, nech už majú akýkoľvek osud. Čo nás do románových postáv? Čo nás do Slovákov? Ukrajincov? Čo nás do tajomstiev, do desu, ktorých sú príbehy plné?

O čom, ak nie o vojne?

Obavy a tajomstvá. V čase, keď došlo v Černobyle k výbuchu, som práve maturovala, celý deň som sa učila v záhrade pod žiarivo modrým nebom. Naše deti chodili do školy počas celosvetovej pandémie a videli státisíce ľudí utekať pred vojnou. Nielen v televízii, ale aj doma, na železničných staniciach. O čom, dofrasa, by sme mali písať, ak nie o tomto? Bojíme sa vyčistiť zahnívajúce, po desaťročia zozbierané rany; bojíme sa konfrontácie, pričom nás pomaly zabíja strata pamäti, a paradox dvojakej, protirečivej reality. Alexijevič píše vo svojej knihe *Vojna nemá ženskú tvár*: „Neraz som čelila tejto dvojakej pravde, ktorá žije v jednom a tom istom človeku: jeho vlastná pravda, na ktorú musí zabudnúť, a druhá – oficiálna, ktorú mu nanútili. A ktorá vonia novinami. Prvá dokázala odolať absolútnemu tlaku tej druhej iba zriedka.” A radový vojak v knihe *Zinkoví chlapci* hovorí: „Afganistan ma vyliečil z ilúzie, že u nás je všetko v poriadku, že v novinách píšu pravdu, že televízia hovorí pravdu.”

A teraz by som citovala odinakiaľ: „Každý deň sme komentovali domácu tlač a rozčuľovali sa nad tým, čo sme si prečítali. Keď sa v tlači čoraz častejšie začali objavovať útoky proti predstaviteľom Pražskej jari, vyhlásila som, že dosť, ja som s domácou tlačou skončila, odteraz sa nenechám vyviesť z miery.” Táto veta už pochádza od Agneši Kalinovej, ale tie slová mohol pokojne vysloviť aj vojak slúžiaci v Afganistane, ktorého som citovala pred chvíľou. Aj ona je ľud, aj on je ľud.

Kalinová v rozhovoroch rozpráva, ako sa počas obdobia fašizácie v Prešove proti sebe obrátili menšiny, ktoré žili dovtedy v mieri, ako sa rozpadli kamarátske vzťahy, spolky, narušili sa priateľstvá v radikálne sa polarizujúcej, rozdelenej spoločnosti. Spisovateľ len píše: závery si už musí vyvodiť čitateľ sám, ak to pokladá za potrebné. Samozrejme, nemusí to byť, veď všetko sa to stalo v Prešove a ešte k tomu dávno…

Jediná pravda

Na začiatku svojho prejavu som hovorila o historických osudových vzoroch a vyhýbaní sa dramaturgickým opakovaniam. Svetlana Alexijevič píše v *Černobyľskej modlitbe* o žene, ktorá bola mladá a zamilovaná, keď jej novopečeného muža odvelili ako hasiča k elektrárni. Dostal smrteľnú dávku rádioaktívneho žiarenia. Za dva krátke týždne – po obrovskom utrpení – zomrel na následky zranení. Neskôr dostala žena ako odškodné rodinný dom v Kyjeve. Vravím, v Kyjeve. Praktický malý dom, taký, po akom by túžili, ak by bol jej muž nažive.

Vari ten dom v Kyjeve ešte stojí? Ak tá žena ešte žije, pravdepodobne z neho musela utiecť ako kedysi z Černobyľu. Tu, v tejto oblasti sveta, sa ponúkajú dobrodružné životy priam ako stvorené pre pero spisovateľa. Všetko sa tu deje znovu a znovu a pod sarkofágom sa naďalej rozpadá materiál, naše pochované tajomstvá pomaly rozkladajú naše tkanivá. Postupne všetci pomrieme v jedovatom žiarení našej zabetónovanej minulosti. V našom bezprostrednom susedstve zúri vojna, svet sa vyvrátil zo svojej osi a spisovateľov čoraz častejšie kritizujú, prečo neponúkajú útechu, prečo neponúkajú únik zo všedných dní. Pomaly by sme si mali uvedomiť, že pred ďalšími katastrofami nás predsa len ochráni len ich pravda.

Ďakujem všetkým pozvaným spisovateľom, že sú spolu s nami nepríjemní. Že svojimi knihami pomáhajú vyvádzať z rovnováhy, že znepokojujú, že tvrdohlavo hovoria: dvojaká pravda neexistuje, je iba jedna jediná: naša vlastná, napísaná pravda.

Je jeseň, prichádzajú zimné mrazy. Z búdok s použitými knihami v školách a na autobusových zastávkach pomaly miznú knihy. Doteraz ľudí vôbec nezaujímali. Žeby začali dychtivo čítať? Nie, prosím. Je im zima. Ochladzuje sa a ľudia budú páliť knihy, keď nebudú mať čím kúriť. Áno.

Zamyslime sa nad úlohou literatúry. Píšme o nej! O nás. Zaznamenajme všetko. A nesťahujme hlavu medzi plecia!

Preklad: Lenka Nagyová

Krisztina Tóth (1967)
Poetka a prozaička, jedna z najprekladanejších maďarských autoriek súčasnosti. Vyštudovala sochárstvo, prekladá francúzsku poéziu a vyučuje tvorivé písanie. Žije v Budapešti. V našich kníhkupectvách sme mohli nájsť jej tituly *Čárový kód – patnáct příběhů* (Fra, 2011), *Akvárium* (Fra, 2014), *Dívka, která nemluvila* (Baobab, 2018) a *Rozprávka o pandémii* (OZ Phoenix, 2020).

Od koho *a ku komu?* Ukrajinská *otázka v sporoch* o slovenskú *identitu*

Prostredníctvom ukrajinskej otázky boli jednotlivé kultúry, ktoré ju reflektovali – ruská, poľská, česká –, nútené riešiť otázky týkajúce sa svojej vlastnej identity. Platí to i v prípade slovenskej kultúry konca 19. a začiatku 20. storočia, ktorá má – tak ako ukrajinská – svoje dejiny spoločné s inými národmi a svoju identitu definovala v priesečníku vzťahov s druhými národmi.

Ivana Taranenková

Britský historik Andrew Wilson vo svojej knihe *The Ukrainians: Unexpected Nation* (2000) označuje Ukrajincov za „nečakaný" národ. Poukazuje tým skôr na reflexiu ukrajinských emancipačných snáh inými národmi, ktoré v rovnakom období prichádzali s vlastnými národnými projektmi.

Ukrajinská otázka, čiže postoje k emancipačnému hnutiu obyvateľov ukrajinských etnických území, ktorá mala potvrdiť ich etnicko-jazykovú spolupatričnosť, nestála v priebehu 19. storočia v centre pozornosti predstaviteľov slovenského národného života. Ukrajinské kultúrne iniciatívy sa tu vnímali pozitívne ako prejavy „Slovanstva", prípadne sa (v kontexte habsburskej monarchie) zdôrazňovalo ich ohrozovanie spoločným nepriateľom. Ako upozornil ukrajinista Michal Molnár, ukrajinská identita sa reflektovala počas celého obdobia vždy v určitých vzťahoch – k Slovanstvu, k Rusku. Nemenilo na tom nič ani nadšenie slovenských romantikov ukrajinskou ľudovou slovesnosťou či ich uznanlivý postoj k dielu ukrajinských literátov.

Slovák a Slovan

Na prelome 19. a 20. storočia sa však ukrajinské emancipačné úsilia stali súčasťou polemík, v ktorých sa predstavitelia mladej generácie slovenských intelektuálov (označovaní ako hlasisti) konfrontovali s programom etablovaných osobností slovenského národného života. Patrili sem osobnosti ako Vavro Šrobár, Pavol Blaha, Milan Hodža, Albert Škarvan, Dušan Makovický, Jozef Ruman, Fedor Houdek a ďalší.

Ukrajinská otázka rozkolísala platnosť ideologickej koncepcie národného života staršej generácie, ktorej pevnou súčasťou bola i koncepcia „slovanskej vzájomnosti", panslavizmus a rusofilstvo. Existencia ukrajinských snáh o sebaurčenie však zviditeľnila napätia a antagonizmy medzi slovanskými národmi a spochybňovala predstavu o jednotnom „Slovanstve" na čele s Ruskom ako geopoliticky najsilnejším slovanským národom. Staršia generácia ich prehliadala alebo ich chápala ako poľutovaniahodný, ale dočasný jav.

Najvýraznejšie impulzy pre diskusie o ukrajinskej kultúre, ale i o postavení ukrajinského národa v jestvujúcich štátnych útvaroch, prichádzali do slovenskej kultúry najmä z českého prostredia. Od toho slovenského sa v tomto období odlišovalo výraznou skepsou k prepájaniu vlastnej národnej identity so slovanskou, zároveň sa tu často formuloval skeptický postoj voči cárskemu Rusku.

Myšlienku slovanskej vzájomnosti, prítomnú najmä u Josefa Jungmanna, Pavla Jozefa Šafárika a Jána Kollára v českom národnom hnutí vystriedal iný postoj, ktorý sa prikláňal k myšlienke realizácie slovanských národov v rámci habsburskej monarchie (čo je jadro koncepcie tzv. austroslavizmu). Zviditeľnil sa i na pražskom Slovanskom zjazde v roku 1848. Český historik Jiří Rak označil za výrazný podnet pre prehodnotenie koncepcie, ktorá pripisovala cárskemu Rusku privilegovanú úlohu vedúcej mocnosti, poľské povstanie z roku 1830 proti ruskej nadvláde. Svoju úlohu zohralo aj oboznámenie sa s reálnymi ruskými pomermi. Známy je článok českého spisovateľa Karla Havlíčka Borovského *Slovan a Čech*, kde – motivovaný aj svojimi zážitkami z cesty do Ruska – napísal: „Zkrátka s hrdostí národní řeknu: Já jsem Čech, ale nikdy: Já jsem Slovan."

České prostredie sa teda aj vďaka austroslavizmu, ktoré ponúkalo alternatívnu možnosť riešenia kultúrnej, ale aj politickej situácie slovanských národov žijúcich v habsburskej monarchii, stavalo k prejavom ruských mocenských expanzií voči iným slovanským národom kritickejšie. Predstavitelia českej inteligencie dokázali uvažovať aj o iných ako rusofilských realizáciách slovanskej jednoty.

Mladú generáciu slovenských intelektuálov, združenú okolo mesačníka *Hlas*, ktorého vznik v roku 1898 podnietil T. G. Masaryk, spájala skúsenosť zo štúdií v Prahe, kde sa im dostalo množstva intelektuálnych podnetov, ako i možnosti zbaviť sa ideologických stereotypov ovládajúcich slovenské prostredie. Prichádzali i s programovým kritickým postojom voči slovenskej tradícii a priamo útočili na názory staršej generácie reprezentovanej tzv. martinským centrom. Hlasisti sa namiesto vízie slovanskej vzájomnosti hlásili k myšlienke „kultúrnej jednoty národa československého". K riešeniu politických a kultúrnych otázok sa stavali pragmaticky (inšpirovaní koncepciou masarykovského realizmu) a odmietali fantastické vízie bez opory v bezprostredne danej empirickej skutočnosti.

Ivana Taranenková
Literárna historička a vedecká pracovníčka Ústavu slovenskej literatúry SAV, v. v. i. Je autorkou monografie *Fenomén Vajanský* (2010), spoluautorkou publikácie *Hľadanie súčasnosti: Slovenská literatúra začiatku 21. storočia* (2014), kolektívnej monografie *Konfigurácie realizmu* (2016) a literárnovednej publikácie *Kontakty literatúry (modely, identity, reprezentácie)* (2020), editorkou viacerých literárnovedných zborníkov a výberov zo slovenskej prózy 19. storočia.

Zdroj: Slovenská národná knižnica – Literárny archív

Členovia spolku Detvan (medzi nimi i M. R. Štefánik a V. Šrobár)

Pravdivé poznanie slovanských národov

Jednou z myšlienkových platforiem, kde sa prezentoval diferencovaný pohľad na vzťahy medzi slovanskými národmi, bol český mesačník *Slovanský přehled*, založený v roku 1899. Jeho zakladateľ Adolf Černý hlásal už v úvode k prvému číslu úmysel postaviť ho na pravdivom poznaní pomerov jednotlivých slovanských národov: „Máme přesvědčení, že vzájemnost slovanská, postavená na základě pravdivého vzájemného poznání, bude pevnější stavbou, než kdyby se opírala o pouhé mlhovité horování beze všeho základu." Súčasťou tohto realistického prístupu boli nielen príspevky slovenských autorov mladšej generácie kritizujúcich domáce pomery či publikovanie kritických názorov na Rusko, ale aj spravodajské či analytické články približujúce ukrajinskú situáciu v Rusku a v rakúsko-uhorskej monarchii, ako i politické a kultúrne aktivity ukrajinského národa.

Hneď v prvom ročníku *Slovanského přehledu* je napríklad pod názvom Literatura ukrajinsko-ruská (maloruská) a Literatura ukrajinsko-rusínská uverejňovaný cyklus článkov o ukrajinskej literatúre Ivana Franka. Reaguje tu, okrem iného, aj na výčitky, že ukrajinská – „maloruská" literatúra patrí k „všeruskej".

Slovanský přehled, ktorý sa stal výrazným zdrojom informácií o slovanských národoch aj pre Slovákov, na svojich stránkach pravidelne písal aj o aj protiukrajinskom ťažení zo strany Rusov i Poliakov, sprostredkovával i opozičné názory z ruskej tlače, čím ukazoval, že nemieni podliehať ilúziám o pokojnom nažívaní slovanských národov. Rovnako nepestoval ani predstavu o Rusku ako garantovi slobodnej existencie Slovanstva. Redakcii sa za tento postoj dostávalo obvinení z hanobenia ruského národa a z rozbíjania slovanskej jednoty.

Jednu z takýchto polemík, ktorá zarezonovala aj v slovenskom prostredí, viedol *Slovanský přehled* v roku 1904 s redakciou časopisu *Slavjanský věk*, vydávanom vo Viedni Dmitrijom Nikolajevičom Vergunom, rusofilsky orientovaným spisovateľom pôvodom z Haliča (redakcia *Slovanského přehledu* písala jeho meno v podobe „Verhun"). Vergun útočil na *Slovanský přehled* (Slavjanský věk 1904, č. 70) pre jeho údajné protiruskú zaujatosť a stránenie „Malorusom". Za redakciu *Slovanského přehledu* mu odpovedal Vojtěch Prach, autor článku, ktorý reakciu vyvolal, a vydavateľ Adolf Černý.

Vojtěch Prach na výčitky z nadržania Malorusom odpovedal: „A konečně, proč prý straním ‚Malorusům'. Protože jsem se učil slovanské filologii a proto, že se mi velice líbí činnost ukrajinského tábora v Haliči a v Bukovině. Ti pro svůj lid při nepřízni a malých prostředcích udělali tisíckrát více, nežli všichni ruští ministři pro ruské mužíky. Kdyby takovým pracovníkům bylo dáno volné pole k činnosti v jižním Rusku, měli bychom tam místo 15 milionů analfabetů ve dvaceti letech tolikéž milionů přinejmenším obstojně vzdělaných lidí, a co zvlášť je důležité, lidí majících důvěru k inteligenci." Adolf Černý tu opätovne zdôrazňuje potrebu založiť slovanskú vzájomnosť na „základech pravdivého vzájemného poznání" a dotýka sa aj ukrajinskej otázky, keď odmieta násilné potlačovanie prejavov „maloruskej" kultúry: „(...) díváme se na věci, jak jsou ve skutečnosti, a stavíme se proti násilí páchanému na Malorusech."

Predstaviteľ „martinského centra" Jozef Škultéty, pôsobiaci ako literárny kritik, publicista a jazykovedec, o polemike medzi redakciami *Slavjanského věku* a *Slovanského přehledu* referoval v časopise *Slovenské pohľady*, kde pôsobil dlhé roky ako redaktor. Vo svojom článku súhlasí s Vergunom a opakuje jeho výhrady proti práci redakcie *Slovanského přehledu*. Škultéty pritakáva názoru, že kritický pomer voči Rusku je očierňovaním vlastných. V súvislosti s informovaním o situácii Ukrajincov ho poburuje, že časopis medzi utláčateľmi „Malorusov" uvádza i Rusko. Spochybňuje argumenty v prospech samostatnosti ukrajinského národa a označuje ich za protislovanské. Zároveň poukazuje na výhody príslušnosti k väčšiemu celku.

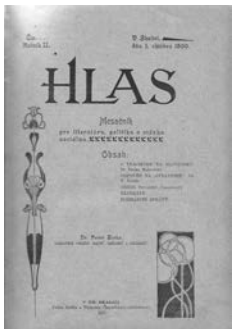

Titulná strana *Hlasu*, mesačníka pre literatúru, politiku a otázku sociálnu z roku 1899

Neudržateľné presvedčenie o zjednotiteľovi

Svetozár Hurban Vajanský, najvýraznejšia postava dobovej národnej ideológie, sa v spore verejne neangažoval. V roku 1904 sa na adresu *Slovanského přehledu* nelichotivo zmienil v *Národných novinách*, kde ich vydavateľa označil za zradcu. Iniciatívy mladšej generácie, ktorá bola v opozícii voči nemu, ako aj Masarykove aktivity, prozápadná orientácia v kontexte českej kultúry, kritika ruskej oficiálnej politiky, hlasy podporujúce emancipačné úsilia Ukrajincov voči Rusku, to všetko sa Vajanskému postupne spojilo do jedného. Nedokázal ich chápať inak ako sústredenú kampaň podnietenú nepriateľskými silami, zhubný prejav rozpadu národnej i slovanskej jednoty, ktorý deštruuje tradíciu a ohrozuje budúcnosť Slovákov i Slovanov. V liste českému spisovateľovi Josefovi Holečkovi z 13. marca 1912 sa napríklad rozhorčuje: „Vôbec vy podporujete u nás iba časopisecku špinu, diletantské písačky, odpadlíkov od slavianskej idey, zradcov veľkého ruského národa, ktorí horšie píšu o Rusku ako najjedovatejší Žid z Neue Freie Presse (Bohd. Pavlů)!! (...) Teraz sa u Vás vyťahujú polonofili (oplzlý Fr. Hovorka), ukrainofili, mazepisti a iní výhonkovia nešťastného plemena nášho! To je to ‚novoslovanství'?"

Argumenty tzv. martinského centra, nezlomné presvedčenie o slovanskej jednote vedenej Ruskom sa v prvých desaťročiach 20. storočia ukázali ako neudržateľné. Mladšia generácia slovenskej inteligencie formulovala na problémy slovenského národného života už vlastné odpovede. Jej postoj charakterizovala väčšia otvorenosť k tým stránkam skutočnosti v národnom i nadnárodnom kontexte, ktoré predstavitelia staršej generácie odmietali vziať na vedomie. Ich súčasťou bola, i keď nie v prvom pláne, aj ukrajinská otázka – a zdá sa, že rovnakú rolu zohráva v diskusii o povahe slovenskej identity aj dnes. KR

Foto: Archív A. Dulebu

Vymysleli sme si Rusko, ***ktoré nikdy neexistovalo***

Odkaz Štúra a obraz Ruska, od ktorého sa očakáva zázrak, podvedome stále ovplyvňuje uvažovanie mnohých ľudí na Slovensku. „Stačí si prečítať, čo sa deti učia o štúrovcoch," hovorí analytik **Alexander Duleba.**

Marek Vadas, Daniela Balážová

Alexander Duleba (1966)
Vedie program Východná Európa vo Výskumnom centre Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku (RC SFPA), v rokoch 2000 – 2019 bol riaditeľom centra. V roku 2019 bol inaugurovaný za profesora na Masarykovej univerzite v Brne. Pôsobí aj ako vysokoškolský pedagóg na Inštitúte politológie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity.

Prečo sa na Slovensku aj v čase agresie Ruska na Ukrajine tak darí ruskému naratívu?

Rusofilstvo Slovákov má viacero historických dôvodov. Tým prvým je jednoznačný odkaz Štúra v jeho knihe *Slovanstvo a svet budúcnosti*, že garantom národnej slobody Slovákov je Rusko. Tvrdil, že čím viac Ruska v strednej Európe, tým lepšie pre Slovákov, odporúčal, aby aj Slováci prešli na ruštinu a pravoslávie. Bol to jeho testament v roku 1853, keď sa nenaplnil politický program vytvorenia autonómie v rámci monarchie, s ktorým prišli štúrovci. Dohodli sa s cisárom vo Viedni, že vystúpia po boku Rakúšanov proti Maďarom, dôjde k reforme monarchie a slovenský program sa naplní, ale nakoniec sa Rakúšania dohodli s Maďarmi a vzniklo Rakúsko-Uhorsko. Štúrovci boli rozčarovaní, bola to zrada Viedne a v tejto situácii napísal Štúr uvedenú knihu. Zaujímavé pritom je, že ju napísal po nemecky. Šírila sa ako undergroundová literatúra, ktorá ovplyvnila uvažovanie slovenskej inteligencie druhej polovice 19. storočia.

Ďalšia vec je, že s výnimkou dvoch divízií slovenského štátu počas 2. svetovej vojny sme my proti Rusom nikdy nebojovali. Ak zoberieme príbeh československých légií, legionári boli na Sibíri, kde bojovali s bielymi proti červeným. Nebol to konflikt s Rusmi. Počas vojny zas Nemci museli tie dve divízie slovenského štátu rozpustiť, lebo v nich bola veľká miera dezercie na druhú stranu, nebola tam vôľa bojovať.

Prečo sme sa nespamätali po auguste 1968?

Československo bolo vtedy unitárny štát, federáciou sa stalo v roku 1969. Sovieti dosadili Husáka, ktorý si predtým odsedel desať rokov ako buržoázny nacionalista, a stalo sa to, že Československu vládli slovenskí komunisti. Rusi vlastne využili slovenský nacionalizmus na to, aby rozdelili Československo a hrali slovenskou kartou.

Navyše, v tom období sa Slovensko industrializovalo. Vznikli závody ťažkého strojárstva, kde sa vyrábali tanky a delá, o čom rozhodli sovietski generáli, keď sa uvažovalo o tretej svetovej. Lenže tie tanky a delá časom nikto nechcel kupovať. Ľudia, ktorí po revolúcii nadávali na Václava Havla, sú tí istí, čo nadávajú aj teraz. Ale už v roku 1987 ÚV KSČ rozhodol, že slovenský zbrojársky priemysel treba konvertovať. Tanky a delá sa potom robili v sovietskej a neskôr ruskej licencii, Mečiar lietal do Moskvy a tvrdil, že priniesol stotisíc pracovných miest.

Bol to vlastne jeden z faktorov, prečo sa Česko-Slovensko rozdelilo. Loby v štátnej správe, ktorá bola spätá s touto časťou ekonomiky, podporila rozdelenie federácie a Mečiara. Boli presvedčení, že ak sa dohodneme s Rusmi, udržíme si výrobu. To bola Mečiarova politika – privilegované vzťahy s Ruskom či slová „ak nás nechcú na Západe, obrátime sa na Východ".

Zdá sa, že táto geopolitická dezorientácia u niektorých ešte potrvá...

Je to celá séria faktorov v našich dejinách, ktoré majú za následok unikátny jav. Hovorím tomu: my sme si vymysleli Rusko, vlastné, slovenské Rusko, ktoré nikdy reálne neexistovalo, ale my sme tomu vytvorenému obrazu uverili. Ak sa pozrieme

na tie procesy od štúrovcov, keď vznikla spomenutá vízia Ruska, od Ruska a priori očakávame riešenie našich problémov. Stačí si prečítať, čo majú deti v učebniciach na základnej škole, čo sa učia o štúrovcoch.

Je to naša slovenská diagnóza. Politici ako Mečiar či Fico očakávali, že s Ruskom budeme mať veľké projekty, ktoré Slovensko spasia. Ešte aj Matovič chcel spasiť Slovensko vakcínami Sputnik. Pri lietadle so škatuľami vtedy použil slová: stal sa zázrak. Keďže Slováci vytvorenému obrazu Ruska uverili, čakajú od Ruska zázrak, ktorý Slovensko spasí. Je to súčasť identity, ktorá funguje na podvedomej úrovni spoločnosti.

Nazval by som to slovenský panslavizmus. V roku 2007 vtedajší prezident Gašparovič na konci spoločnej tlačovky s Putinom v Moskve povedal, že sa musíme usilovať o budovanie vzťahov medzi slovanskými národmi ponad hranice EÚ a NATO. A Putin bol zjavne prekvapený, čo ten Slovák hovorí. Veľmi to pripomína situáciu, ktorú popísal ruský historik Sergej Michajlovič Solovjev (*Istorija Rosiiji*, 6. zv., 2. vydanie, 1897) – ťažko povedať, čo je v jeho texte história a čo beletria – ale popísal návštevu zástupcov slovanských národov habsburskej monarchie – aj Čechov a Slovákov – u ruského cára v roku 1867 počas Slovanského zjazdu v Sankt Peterburgu. Cára Alexandra II. presviedčali, že treba vybudovať slovanský štát. Keď odišli, cár vraj napísal list rakúskemu cisárovi: boli tu tvoji poddaní a presviedčali ma, že mám vybudovať slovanský štát vlastne na tvojom území. A pýtal sa ho, čo je to tá slovanská idea, ktorú stále spomínali. My teda od Rusov chceme niečo, čo ani oni nie celkom chápu.

Kto bol v tej delegácii?

V delegácii boli Česi (hlavní lídri Palacký a Riegler) a Slováci (na prijatí u cára bol Ján Baltazár Jesenský, Andrej Radlinský a Pavol Mudroň), ale i Chorváti a Slovinci. Menný zoznam autor spomína, ale bez toho, aby citoval nejaké zdroje. Tú slovanskú ideu si Rusi osvojili v podstate koncom 19. storočia a v roku 1905 vydali Štúra prvý raz v ruštine. Ale podľa mňa je ten príbeh ilustráciou toho, čo sa opakuje.

Je to obrázok slovenskej inteligencie. Myšlienka slovanskej vzájomnosti bola aj v Čechách, ale už Karel Havlíček Borovský zistil, akými bratmi sú Rusi. Prečo sa také hlasy neobjavili u nás? V čom sme iní ako Česi?

Myslím si, že sme si boli veľmi podobní a zmenilo sa to po roku 1968, lebo aj 2. svetovú vojnu sme interpretovali rovnako. V roku 1968 sa Česi akoby zbavili ilúzie o tom, že keď treba, Rusko pomôže, ale Slováci nie úplne, lebo vznikla federácia. Samozrejme, nemyslím na liberálnu časť slovenskej spoločnosti. Ale je pravda, že my sme nemali svojho Havlíčka Borovského, ktorý by urobil pre slovenskú diskusiu to, čo urobil on pre českú. A ešte Tomáš Garrigue Masaryk, ktorý bol v roku 1917 v Kyjeve, kde v zajateckom tábore urobil prvý nábor do československých légií. Československo prijalo veľa bielych emigrantov. Aj v Bratislave bolo vyše 4 000 emigrantov a donedávna tu žila vnučka grófa Potemkina.

V čase, keď sa slovenskí intelektuáli pozerali na Rusko, akoby si nevšimli za hranicami iný národnooslobodzovací boj. Aké boli vzťahy s ukrajinskou inteligenciou?

V rámci Rakúsko-Uhorska boli intenzívne. V tých vzťahoch je však ešte rusínska otázka. Jeden zo zakladateľov Matice slovenskej bol Adolf Dobriansky, politický líder Rusínov. Mal ideu spojiť oblasti vrátane Haliče, čo je dnes Ľvov, Podkarpatskej Rusi, Prešovskej Rusi, Užhorodskej Rusi. Keď sme pri slove Rus, treba povedať, že slovenčina má problém, lebo nerozlišuje medzi jedným s a mäkkým znakom a dvoma s. To je jeden z dôvodov, prečo sme zredukovali aj Ukrajincov a Rusínov na Rusov. Ruský s jedným s a mäkkým znakom znamená vlastne rusínsky. A to historicky znamenalo nie etnickú identitu, ale náboženskú.

V čase monarchie slovenská a ukrajinská inteligencia z Ľvova spolupracovali, koordinovali svoje kroky. Po vzniku Československa však vznikol problém s hranicou medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou, na ktorej sa nevedeli dohodnúť. Preto rezignoval aj prvý gubernátor Podkarpatskej Rusi, americký Rusín Grigorij Žatkovič. V roku 1928 prebehla reforma verejnej správy a hranicou provincie sa stala železnica Užhorod, Mukačevo a ďalej do Karpát. Maďari ju počas krátkej slovensko-maďarskej vojny v roku 1939 posunuli približne o 10 km do slovenského vnútrozemia. Po vojne sa pod tlakom Stalina Československo vzdalo Podkarpatskej Rusi a hranica zostala taká ako po skončení vojny medzi Tisom a Horthym.

Problém v slovensko-ukrajinských vzťahoch predstavuje rozdielna zahraničnopolitická schéma slovenského nacionalizmu, ktorá je iná ako schémy poľského a ukrajinského nacionalizmu. To je o tom, ako vnímame historicky našich spojencov a nepriateľov. Proti komu predkovia hľadali spojencov. Slováci ich hľadali proti Budapešti, Viedni a potom proti Prahe. A našli ich v Moskve a v Berlíne. Ukrajinci hľadali spojencov proti Moskve a Berlínu, hoci občas využili Berlín, aby si pomohli vo vzťahu s Moskvou. Poliaci jednoznačne zháňali pomoc proti Moskve a Berlínu. U nás je Rusko ten priateľ, u nich nepriateľ. Poliaci, podobne ako Ukrajinci, našli spojencov v Londýne, Paríži, vo Washingtone a tak to platí doteraz.

Podarí sa nám vymaniť z romantického upnutia sa na Rusko?

Myslím si, že sa to už deje, ale chce to čas. Človek sa diví, kde sa u nás berie ten antiamerikanizmus – veď čo zlého nám Američania urobili? A veľa Slovákov žije v Amerike. Zároveň to, čo robia teraz Rusi Ukrajine, je katastrofa pre samotné Rusko. Ale keďže ruský naratív sa tu ujíma rýchlejšie, Ukrajinci sú pomaly vinní za to, že sa bránia, čo je choré. Je to, okrem iného, i zrkadlo nášho školstva.

Ide o to, aby sme si dali odpoveď na otázku slobody človeka. Ja sa cítim slobodne v krajine, kde ako občan mám svoje práva a povinnosti, ale štát slúži mne. Pre iného je však dôležitá stádovitosť ako v Rusku, kde človek slúži štátu. Taký človek bude potom prijímať orbánizmy, putinizmy a iné – izmy. Teraz ide o to, aká časť ľudí v tejto krajine je presvedčená o tom, že štát má slúžiť občanovi a aká čaká na to, že tu bude dobrý „gazda“, ktorý sa bude o všetko starať, všetko vyrieši, dá po zadku, keď niekto neposlúcha. Je to o identite otroka a identite slobodného človeka. Ide o to, čo v spoločnosti preváži. Primárny problém nie sú samotné interpretácie dejín, ale to, či chcem byť slobodný človek alebo otrok. A zjavne tu máme veľkú masu ľudí, ktorí chcú byť otrokmi.

Čo odporúčate v tejto dobe čítať? Aké knihy čítate?

Mám rozčítaného Henryho Kissingera a jeho *Uspořádání světa*. Je to zaujímavé pre ľudí, ktorí sa hlbšie zaujímajú o medzinárodné vzťahy. A mám nachystanú knihu *Prečo to Nemci robia lepšie* Johna Kampfnera. Veľmi dobre ju preložil Igor Slobodník. Dnes je dosť dôležité pochopiť Nemcov a to, čo sa deje v Nemecku. Prečo sa pacifistické Nemecko rozhodlo investovať miliardy eur do obrany a rozhodlo sa odpojiť od ruského plynu, čo znamená, že bude musieť prehodnotiť svoju ekonomiku a politiku. Dôsledky krízy by neboli také citeľné, ak by si Nemci dali povedať, keď im Poliaci aj Ukrajinci už pred rokmi hovorili – nespoliehajte sa na toho Rusa, diverzifikujte zdroje. KR

Po každej *knihe sa* latka dvíha

Knihy **Margo Rejmer** odhaľujú, ako sa totalita podpísala na stave súčasnej spoločnosti v Rumunsku či v Albánsku, kde dobro nevyhráva a zlo nie je potrestané. Do reportáží priniesla vlastný štýl, v ktorom je intenzívny ponor do témy skĺbený s beletristickými prvkami.

Weronika Gogola

Foto: Katarzyna Lasoń

Margo Rejmer
Poľská reportérka a prozaička. Vyštudovala kulturológiu na Varšavskej univerzite, debutovala románom *Toksymia* (2009), neskôr vydala dve reportážne knihy – o Rumunsku *Bukareszt – Kurz i krew* a o Albánsku *Błoto słodsze niż miód*, za ktorú dostala prestížne ocenenie Paszport Polityki.

Počas návštevy Bratislavy si bola na prechádzke v našich malokarpatských vinohradoch a pri jazere v rezervácii. Zopárkrát si povedala: je to tu ako v Bosne, pripomína mi to predmestie Tirany. Prečo máš tento pocit podobnosti?

Je zvláštne, ako sa mozog úporne snaží usporiadať realitu, ale celá tá jeho snaha je nakoniec márna! Teraz si totiž myslím, že táto hra asociácií bola skôr emocionálnou prácou pamäti. Naše bratislavské prechádzky mi skôr ako spomienky na konkrétne miesta a obrazy navodili pocity, ktoré som zažívala na svojich dávnych potulkách a cestách, keď som bola s blízkymi ľuďmi a rozprávala sa s nimi, no zároveň som si vo svojom vnútri nebadane robila akýsi poriadok. Určite sa mi vrátila spomienka na smaragdovú vodu, ktorú som si pamätala z Bosny. Spomienka na borovice odrážajúce sa vo vode. Štrkový chodníček a kopčeky okolo Tirany pri západe slnka.

Trochu vyhýbavá odpoveď, čo?

Krásna.

Slovensko na mojej kultúrnej mape susedov Poľska veľmi dlho chýbalo; nemala som žiadne nástroje na budovanie pomyselného vzťahu k vašej krajine. S Českom je to jednoduchšie, zvykneme si totiž myslieť: My Poliaci sme takíto a Česi sú náš presný opak, majú v sebe čosi nemecké a tešia sa zo života, majú sex, majú telá a my to všetko ešte len objavujeme. Chceme hrešiť ako Česi, ale neustále sa bojíme, čo na to povie panenka Mária a hlavne pán farár. A Slovensko? Slováci sú tak trochu ako my, možno až príliš podobní na to, aby sme pri pohľade na nich objavili v sebe niečo nové. Slováci, ste poriadni. Darí sa vám, hoci pod tou vašou slušnou prikrývkou každodennosti sa vraj skrýva príšerná korupcia a mafiánske väzby. Ale my sa vám pod perinu nepozeráme. Vidíme len pekné vzory na obliečke, podobné tým našim.

Weronika Gogola (1988)
Pochádza z poľskej dediny Olszyny, ktorej venovala svoj knižný debut *Po troškách* (Slovart, 2021). Vyštudovala ukrajinské štúdiá na Jagellonskej univerzite v Krakove, vyše päť rokov žije v Bratislave. Do poľštiny preložila viacerých slovenských autorov. Nedávno jej v Poľsku vyšla reportážna kniha o Slovensku *UFO nad Bratislavou*.

Našťastie sa teraz konečne niečo mení. Slovensko sa pred Poliakmi zhmotňuje, po prvé preto, že o Slovensku vychádza literatúra faktu ako napríklad tvoje *Ufo nad Bratislavou*, a po druhé preto, že vychádza čoraz viac prekladov slovenskej literatúry. Poľská reportáž sa stáva populárnou aj na Slovensku, čo je takisto dobré znamenie. Potrebujeme čo najviac nových iniciatív, aby sme sa od seba navzájom učili.

Hoci si debutovala prózou, v Poľsku si považovaná za hviezdu reportáže, odborníčku na Balkán. Kde sa v tebe vzal záujem o túto časť Európy?

Keď som skončila vysokú školu, úplnou náhodou som odišla do Rumunska, ktoré mojou dušou od samého začiatku otriasalo: eufória, únava, hnev, zúfalstvo, eufória. Bolo horúco, občas úmorne a hnusne, ale napriek tomu som mala pocit, že tam všetko poznám, že tomu rozumiem. Rumuni, mne nemusíte nič vysvetľovať, ja to viem, mám to v sebe. Cítila som tú rumunskú drsnosť a zároveň žoviálnosť. Na jednej strane ich zvláštny marazmus a na druhej strane ich túžbu, aby sa svet raz za nejaký čas zbláznil. Tak si to nahováram teraz. No vtedy to možno bolo úplne inak.

Tak či onak, tam som sa nakazila Balkánom a potrebou, aby sa život odohrával vo dvoch alebo podľa možnosti vo viacerých rovinách súčasne. Tým mám na mysli, že mám poľskú rovinu, tú jazykovú, ale okrem nej aj ďalší paralelný život; strávila som predsa dva roky v Rumunsku, potom šesť rokov v Albánsku, čo stačilo na to, aby som v týchto krajinách poriadne zapustila korene. Vždy sa tam môžem vrátiť a nejako to tam zvládnem. To robí život zaujímavým, pretože na jednej strane sa musím učiť a na druhej strane sú tu vždy radosti, ale aj nepriazne osudu, očarenia i problémy, ktoré musím riešiť.

Ten balkánsky život fungoval výborne, keď som bola mladšia a viac túžila po zmenách, plynutie času ma vtedy vôbec netrápilo. Teraz sa mi oveľa častejšie zapína kontrolka „Haló, základňa!“, na ktorej si dobíjam baterky, ale stále mám všelijaké nápady spojené s Balkánom a budem hľadať zámienky, aby som tu i tam ešte mohla trochu pobudnúť.

V knihe o Rumunsku, ktorá bola tvojím pokusom vyrozprávať príbeh krajiny pomocou rôznych poetík, je napriek všetkému autorkina prítomnosť silne badateľná. V knihe o Albánsku si sa úplne vytratila a prenechala si hlas obetiam režimu. Prišla si k takejto stratégii písania hneď? Ako sa rozprávaš s ľuďmi, ktorí prežili traumu? Do akej miery je dôležitá znalosť jazyka?

Písať o zločinoch komunistického systému v Albánsku si vyžadovalo veľkú ostražitosť, jednak preto, že by to mohlo mojich respondentov opäť traumatizovať, a potom aj preto, že som bola cudzinkou. Musela som od základov spoznávať Albánsko, ktoré sa kultúrne veľmi líši od Poľska. Nič mi nešlo jednoducho, neustále som narážala do stien. Ľudia, samozrejme, odpovedali na otázky o minulosti, ale používali únikové hlášky typu: „keď sa niekto sťažoval na chlieb, mohol sa dostať do väzenia“, „bolo to ako v Severnej Kórei, všetci na nás zabudli“. A to bolo všetko. Bolo náročné preniknúť hlbšie, za hranice týchto fráz. Nikto nechcel hovoriť o svojich osobných skúsenostiach s komunizmom, o tom, čo ľudia vtedy cítili, či sa báli, ako vyzeral ich každodenný život. Prečo by to mali hovoriť práve mne?

Až po dvoch rokoch, keď som albánčine začala rozumieť, mi Albánci začali dôverovať natoľko, aby sa so mnou podelili o svoje životné príbehy. Podľa mňa sa museli presvedčiť, že to bol pre mňa seriózny projekt, že som tam neprišla na chvíľu ako väčšina zahraničných novinárov písať o bunkroch a dovidenia. Musela som sa aj naučiť, aké otázky klásť, moji respondenti totiž často nehovorili o sebe, ale o dejinách Albánska, mysliac si, že ich nepoznám. Ak som cítila, že mi respondent dôveruje, pýtala som sa ho na tie najjednoduchšie veci: na spomienky z detstva, vzťah s rodičmi, na to, čo je preňho sloboda alebo šťastie. To ľudí dávalo do pohybu, podnecovalo ich k tomu, aby začínali podrobne opisovať svoju minulosť.

Každý respondent prejavoval trochu iný vzťah k tomu, čo zažil. Niektorí za minulosťou robili hrubú čiaru, iní na ňu spomínali so slzami v očiach, akoby sa to všetko stalo len včera. Ľudia používajú rôzne obranné mechanizmy, aby sa vyrovnali s traumou, niektorí svoju minulosť očividne spracovali, iní boli voči nej zraniteľní. Najväčšmi ma zaujímal univerzálny rozmer ich príbehov, chcela som, aby to neboli len útržky albánskej histórie, ale najmä príbehy o prežití, slobode, priateľstve a šťastí, ktoré pochopí a precíti každý bez ohľadu na to, či je Albánec alebo Poliak.

Po niekoľkých rokoch života v Tirane si sa rozhodla vrátiť do Poľska. Od ktorých vecí si si odvykla počas života v Albánsku? Zažila si opäť kultúrny šok?

Život v Poľsku je veľmi pokojný a predvídateľný. Vyjdem z domu, idem na autobusovú zastávku a všetko je na svojom mieste. Sú tu cestovné poriadky a názvy zastávok, okolitá realita je identifikovaná a opísaná. Tirana je zrejme posledným hlavným mestom v Európe, kde nefunguje koncepcia adries. Ak si chceš napríklad kúpiť mobil, predajca v obchode otvorí Mapy Google a ty mu prstom ukazuješ polohu domu a predajca zadá súradnice. Adresy sú opisné. Raz mi niekto zavolal a pýtal sa, kde som, povedala som mu adresu, na čo on vraví: „Neblbni, ako mám vedieť, kde je tá ulica?“ Všetci fungujú na základe orientačných bodov, často vôbec nevedia, na akej ulici bývajú, dokonca ani nepoznajú názvy hlavných ulíc v meste. To je len jeden príklad kultúrnych rozdielov.

Neverím, že akákoľvek kniha dokáže zastaviť násilie, sú však knihy, ktoré vedia zachytiť hrôzy vojny a tragédiu spálenej povojnovej zeme, a tak sa stávajú klasikou literatúry.

Keď žijem vo Varšave, spotrebúvam menej energie. Je tu tichšie a pokojnejšie, nie je tu toľko podnetov ako v Tirane, kde je všetko farebné a hlučné a ľudia fungujú na malom priestore, v úzkych uličkách, často bez chodníkov, v tieni mrakodrapov. Tirana je fantastická na krátkodobý pobyt, ale teraz, keď som vstúpila do stredného veku, už mi nestačia sily na to, aby som tam žila natrvalo.

Ako to bolo s rozhodnutím žiť v Tirane? Pri pohľade na tvoj životopis sa dá povedať, že ku každej knihe pristupuješ na sto percent a snažíš sa dlhšie pobudnúť v krajine, o ktorej píšeš.

Bolo mi jasné, že ak mám písať o krajine, ktorú vôbec nepoznám, musím v nej stráviť aspoň pol roka. Ale čas plynul a ja som stále nemala materiál na knihu. Potom som stretla svojho vtedajšieho partnera a rozhodla som sa v Albánsku stráviť viac času, aby som pochopila, ako to tam funguje. *Bukurešť* som písala dva roky, *Blato* štyri. Teraz pracujem na ďalšej knihe o Albánsku, materiál na ňu zbieram už sedem rokov a stále sa mi zdá, že nemám nič. Po každej knihe sa latka dvíha, chcela by som písať čoraz lepšie, dobré písanie si však vyžaduje premýšľanie a čas.

V knihe o Albánsku čitateľa azda najväčšmi zarazí to, že albánska spoločnosť je napriek pádu režimu stále ovplyvnená silným, niekedy až iracionálnym strachom. Písala si napríklad o tom, že hovoria šeptom, stišujú hlas. Ako sa toto potom premietalo do otvorenosti rozhovorov s jednotlivými ľuďmi?

Albánci často opakujú, že za čias diktátora Hodžu bol každý štvrtý občan agentom Sigurimi. „Brat mohol udávať brata a otec syna.“, „Ľudia sa báli vlastného tieňa.“ Keď padol komunizmus, politici kričali: „Začnime odznova!“ Objavovali sa nápady, že bývalých prokurátorov, sudcov a agentov Sigurimi treba postaviť pred súd, ale žiadna strana sa k tomu nikdy neodhodlala.

Panuje dojem, že sa toho veľa nezmenilo: tí, ktorí boli kedysi pri moci, stále ťahajú za nitky a ich deti zastávajú vysoké pozície. Preto sa mnohé obete režimu stále boja. Chýba aj politická vôľa na to, aby sa uskutočnili lustrácie. Často som počúvala, že po toľkých rokoch lustrácie už nemajú zmysel, lebo v spisoch chýbajú kľúčové dokumenty, mnoho z nich bolo predaných alebo spálených.

Všetko to len potvrdzuje všeobecne rozšírený názor, že v Albánsku neexistuje spravodlivosť, pretože vinníci neboli potrestaní, naopak, naďalej sú pri moci. V albánskom kapitalizme sa dnes dá kúpiť všetko. Dobro nevyhráva, zlo nie je potrestané. Bez správneho krytia ani talent, ani zásluhy nemajú väčší význam, preto ľuďom chýba pocit, že niečo môžu urobiť, presvedčenie, že majú svoj život pod kontrolou.

A ako to vidia mladí?

Mladí hovoria „prekliata krajina, stratená krajina“ a emigrujú. Viac ako 80 percent mladých Albáncov tvrdí, že by mohli odísť kedykoľvek a navždy. Nezamýšľajú sa nad zločinmi komunistického systému. Rozmýšľajú, prečo sa v ich krajine nedá žiť a ako by mohli zmeniť svoj osud, čiže kam a kedy by mohli odísť.

Margo Rejmer:
Bláto sladší než med
Brno: Větrné mlýny, 2021

Margo Rejmer:
Bukurešť. Prach a krev
Brno: Druhé město, 2015

Intenzívne sleduješ to, čo sa deje na Ukrajine. Aký máš vzťah k Rusku? Mám na mysli Rusko chápané ako štát hlboko poznačený predchádzajúcim režimom, pravdaže, s prímesou ďaleko siahajúcej imperiálnej kultúry. Vidíš nejakú nádej na zmenu v ruskej spoločnosti (chápanej trochu širšie ako Petrohrad a Moskva)?

Raz som sa o Putinovi strašne pohádala s jedným albánskym priateľom. Obvinil ma, že som rusofóbka a že všetci Poliaci sú posadnutí nebezpečným Ruskom. Keď som po vypuknutí vojny prišla do Albánska, povedal mi: „Vieš, s tým Putinom si mala pravdu." Celá Európa konečne uvidela to, čo Poliaci dávno tušili: že Rusko je iracionálne, nepredvídateľné a deštruktívne. Že so svojou autoritársko-sovietskou mentalitou predstavuje hrozbu pre mier v Európe.

Mám rada diela ruských spisovateľov, najmä Dostojevského, ale toto nové Rusko sa mi spája predovšetkým s bezuzdnou, absurdnou korupciou, ktorá ľuďom pristriháva krídla a prebúdza v nich to najhoršie. Dnes analytici tvrdia, že najväčším problémom ruskej armády je práve korupcia, rozkradnuté palivo, zmanipulované nákupy moderných zbraní, akumulátorov. V Rusku mafia kradne a korumpuje už desaťročia a až vojna s Ukrajinou odhalila slabosť krajiny a skutočný rozsah korupcie. Toto zdôrazňujem práve preto, že už dlho sledujem súvislosti medzi korupciou v Rusku, na Ukrajine a v Albánsku, aby som zistila, ako sa nedvižnosť a morálna otupenosť odrážajú na úrovni šťastia v spoločnosti.

A domnievaš sa, že práca reportérov môže nejakým spôsobom pomôcť zastaviť násilie? Alebo berieš svoju prácu skôr ako poslanie bez prísľubu úspechu?

Neverím, že moje knihy môžu nejakým spôsobom ovplyvniť realitu, ale občas sa, pravdaže, objavia výnimočné publikácie, ktoré dokážu ovplyvniť kolektívne vedomie. Neverím, že akákoľvek kniha dokáže zastaviť násilie, sú však knihy, ktoré vedia zachytiť hrôzy vojny a tragédiu spálenej povojnovej zeme, a tak sa stávajú klasikou literatúry, napríklad *Depeše* Michaela Herra, *Zinkoví chlapci* Svetlany Alexijevičovej alebo *Vojna je mŕtva, nech žije vojna* Eda Vuillamyho.

Napriek tejto skepse mám pocit, že práca novinárov, ktorí odhaľujú hrôzy vojny priamo v teréne, keď sa dejú, môže – prostredníctvom správ a reportáží z frontu – ovplyvniť nálady verejnosti, ktorá môže následne vyvíjať tlak na politikov. To je však skôr výsledkom súčtu snáh mnohých novinárov než úsilia nejakého jednotlivca.

Myslíš si, že nás vojna na Balkáne niečo naučila? Od februára si mnohí kladú túto otázku. Prečo znova?

Vojna na Balkáne nikoho nič nenaučila. Albánsko som navštívila tesne po vypuknutí vojny na Ukrajine a dokonca aj moja priateľka, ktorá pracuje v oblasti riadenia rizika, povedala, že v jej tíme sa všetci obávajú ďalšej vojny na Balkáne. Neskôr tieto emócie v Albánsku opadli, ale keď človek číta srbských nacionalistov, nepokoj je citeľný. Srbsko je naklonené Rusku, preto hrozilo, že ruské úspechy by mohli posmeliť srbské nároky na Kosovo. Na Balkáne je veľa nevyriešených problémov a veľa frustrácie.

A prečo znova? Myslím si, že je to problém teórie a praxe. Teória vojny hovorí, že vojna rieši napätia, hrdinovia víťazia a každý národ dostane, čo si zaslúži. Vojaci živení mýtmi a propagandou si dobre neuvedomujú, že vojna, to je smrť, špina, krv, zúfalstvo a trauma. Apokalypsa. Veria tomu, čo im hovorí velenie, ktoré im sľubuje ľahké a rýchle víťazstvá, a potom sa na fronte stretávajú so skutočnou hrôzou a vstupujú do pekla, ktoré si dovtedy nevedeli predstaviť.

A potom sa vracajú domov ako ľudské trosky, fyzicky a duševne zmrzačení, ako padlí hrdinovia v očiach svojho národa a vrahovia v očiach sveta.

A vychovávajú ďalšie generácie traumatizovaných detí. Napriek tomu by som chcela tento rozhovor ukončiť optimisticky. Čo ti najviac chýba, keď si v Poľsku a spomenieš si na Tiranu?

Chýba mi albánske svetlo, sýte farby, nevädzová obloha, veľkolepé západy slnka. V Poľsku je svetlo vyblednuté, ak je dobré počasie, obloha je belasá. V Albánsku sa počas zlatej hodiny všetko akoby kúpe v zlate. V Poľsku niet takého oslnivého jasu.

Občas mi chýba aj albánska bezstarostnosť, ten pocit, že o všetkom sa dá vyjednávať, že pravidlá pre nás neplatia definitívne. Mnohé veci, ktoré majú v Poľsku status „oficiálne a nespochybniteľné", sú v Albánsku vecou pružnej dohody medzi dvoma stranami.

Okrem toho mali moji albánski priatelia vždy čas. Krátke stretnutia pri káve sa zvykli pretiahnuť do celodenných diskusií. Nikto sa nikam neponáhľal, všetci naokolo fungovali v neunáhlenom rytme. Každá vec sa dala odložiť na neskôr. V Poľsku si musím dohadovať stretnutia s priateľmi dva týždne vopred, lebo takmer každý si popri svojom bežnom zamestnaní berie nejakú prácu navyše. V Albánsku je prístup k práci iný – je dobré mať peniaze, ale najlepšie je získať ich ľahko a rýchlo.

Akú radu by si dala začínajúcim reportérom?

Že by mali o písaní premýšľať ako o dlhodobom projekte, mali by počítať aj s vysokou pravdepodobnosťou neúspechu. V tejto profesii je veľa nádherných momentov, je však aj veľa vecí, ktoré sa nepodaria: protagonista nesúhlasí s vydaním textu, téma sa nevydarí, kniha, ktorá sa javila ako bestseller, sa vôbec nepredáva. Preto musíš čerpať energiu na ďalšie projekty zo svojho vnútra, z hlbokého presvedčenia, že robíš niečo správne, niečo, o čom si vždy snívala a čo môže prípadne pomôcť aj iným. A netreba očakávať veľké peniaze ani slávu. Pokiaľ ide o remeslo, myslím si, že treba čítať čo najviac reportážnych kníh a rozoberať ich na jednotlivé súčasti: Ako sú skonštruované? Aké otázky boli položené, že protagonista povedal to, čo povedal? Ako autor pracoval so zdrojmi? Akých odborníkov a postavy si vybral?

Ja som nikdy nepracovala v žiadnej redakcii, som samouk, často som však čítala reportáže s ceruzkou v ruke a rozpisovala som si, ako sú texty skonštruované. Kto čo hovorí a ako to hovorí. Ako sa texty začínajú, ako sa končia a prečo. A potom som sa aj tak riadila intuíciou, nakoniec som vždy písala po svojom a často som sa namiesto klasickej reportáže s hovoriacimi hlavami rozhodla použiť literárnu formu, vďaka ktorej vznikol text na pomedzí žánrov, s iným významom a hĺbkou ako klasická reportáž. Zároveň si myslím, že je veľmi dôležité mať odrazový mostík, plán B, záložné povolanie. Toto je totiž práca, pri ktorej musíš vydať zo seba dvesto percent, rozprávať sa s ľuďmi a hľadať nové témy, takže je ľahké predčasne vyhorieť a potom to vzdať. Niekedy je lepšie dať si od písania na chvíľu pauzu a potom sa k nemu vrátiť s novou energiou a nápadmi.

Preklad: Alexander Horák

Premiéry v Rádiu Devín

17. – 21. 10. 2022

Výber britských humoristických poviedok 1. – 5. časť

22. 10. 2022

Medzi hlasmi. Literárne soirée Dušana Taragela: Stano Dančiak

K nedožitým 80. narodeninám herca.

25. 10. 2022

Michal Ditte: Terra apathy

Rozhlasová hra čerpá z príbehu obce Horné Opatovce, ktorá po výstavbe hlinikárne v Žiari nad Hronom čelila ekologickej katastrofe, bola zlikvidovaná a vymazaná z mapy.

28. 10. 2022

Ars litera: Zlaté rybky Jany Hevešiovej - 10. časť cyklu k 50. výročiu Rádia Devín

Debuty Ruda Slobodu, Vincenta Šikulu a Jozefa Mihalkoviča.

3. 11. 2022

Ars litera Zuzany Galkovej: Harper Lee

Relácia o americkej autorke kultového románu Ako zabiť vtáčika.

5. 11. 2022

Poetka Helena Hidveghyová – Yung sama doma so svojou poéziou

Poézia Eleny Hidvéghyovej-Yung je zastretá rozsiahlymi tieňmi snenia. Akoby autorka dokladala príklady toho, že pojmy básnenia a snenia sa môžu prelínať a splynúť v jedno.

5. 11. 2022

Po stopách pamäti

Autori relácie Soňa Gyarfašová a Pavol Prelovský prinášajú pohľad na historické udalosti a osobnosti, ktoré boli pred rokom 1989 komunistickým režimom zatajované alebo deformované. Interpretujú ich vďaka príbehom priamych aktérov z rozhlasového archívu alebo z archívu Ústavu pamäti národa, v spolupráci s ktorým táto relácia vzniká.

6. 11. 2022

Gyula Krúdy: Rytier zo snov

Výber z poviedok. Množstvo z nich sa odohráva na Slovensku konkrétne v okolí Podolínca, kde autor strávil svoje študentské roky. Vytvoril v nich celú galériu krásnych a jemných ženských postáv.

rtv:
ROZHLAS A TELEVÍZIA SLOVENSKA

50 RÁDIO DEVÍN

Tamara Janecová: Proti wetrysku. O prózach M. Kopcsaya
Ilustrácie: Ivana Šáteková
Design: Boris Meluš
Bratislava: LIC, 2022

Priestory, *telá, mysle*

Literárna vedkyňa a kritička **Tamara Janecová** napísala monografiu o prózach **Máriusa Kopcsaya**, ktorá vyšla vo vydavateľstve LIC v edícii Hľadanie súčasnosti. Nie je na tom nič nezvyčajné, faktom však je, že literárne vedkyne a vedci sa väčšinou takto komplexne zaoberajú tvorbou autorov, od ktorých si už dokážu vytvoriť istý odstup.

Eva Palkovičová

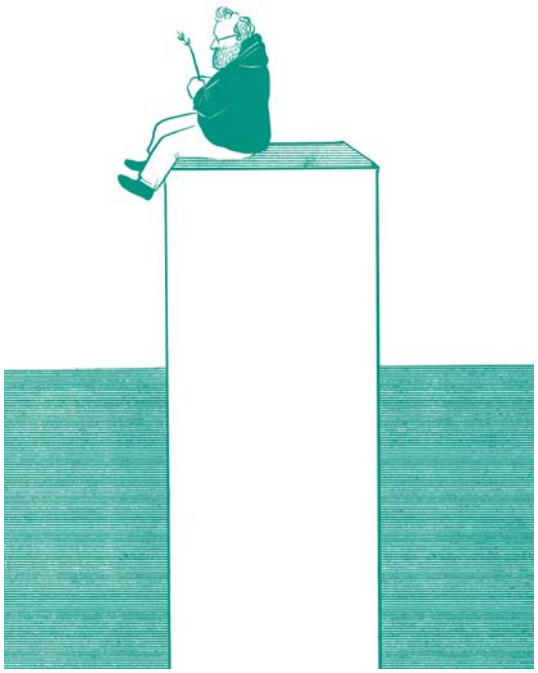

Zdroj: LIC

Márius Kopcsay v ilustrácii Ivany Šátekovej z knihy *Proti wetrysku*

Napokon, aj prvá kniha z tejto edície (autora Petra Darovca) je venovaná Petrovi Pišťankovi, ktorého bibliografia sa už nebude rozširovať o nové jednotky, jeho prózy už nehodnotí literárna kritika z hľadiska ich aktuálnej platnosti, ale zmocnila sa ich literárna história. M. Kopcsay stojí tak akosi na pomedzí: jednak má svoje miesto pri hľadaní koreňov našej literárnej súčasnosti ako originálny zjav konca deväťdesiatych rokov, jednak nerezignoval ani na reflektovanie dneška.

Márius Kopcsay debutoval v roku 1998 a stal sa výrazným hlasom slovenskej literatúry. A to dosť paradoxným a zároveň príznačným spôsobom: prekvapil obyčajnosťou svojich hrdinov a banálnosťou situácií, v ktorých sa ocitajú, humorom a zároveň odklonom od postmoderných textocentrických hier, ktoré v 90. rokoch zapĺňali nemalú časť slovenského literárneho priestoru. Jeho prózy sú príťažlivé absolútnou otvorenosťou, ktorá nič neskrýva, ba práve všetko bezohľadne ukazuje, zábavné svojou ironiou, ktorá neguje to, čo práve odznelo, a najmä toho, kto to povedal, spoločensky angažované, no pritom zahľadené dovnútra. Obsedantná fixovanosť subjektu na samého seba, ale aj isté opakovanie motívov a situácií v Kopcsayových prózach však môže po čase pôsobiť aj iritujúco či nudne.

Interpretácie priestoru a subjektu

Hlavná časť monografie, čiže Janecovej vlastná literárnovedná práca, je rozdelená do troch kapitol: po úvode, v ktorom autorka situuje Kopcsayovu tvorbu do literárneho kontextu končiaceho minulého a začínajúceho nového storočia, nasledujú kapitoly *Čítanie priestoru*, *Skúsenosť tela*, *Lektúra mysle* a *Záver*. Ďalej kniha obsahuje rozhovor s Máriusom Kopcsayom, úryvky z textov viacerých literárnych kritikov a kritičiek o jeho tvorbe, kalendárium, v ktorom sú okrem kľúčových udalostí z Kopcsayovho života zachytené aj jeho vlastné komentáre k nim, ako aj bibliografia Kopcsayových diel a textov, ktoré jeho tvorbu reflektujú. (Táto séria apendixov trochu pripomína edíciu slovenskej literatúry z vydavateľstva Kalligram, ale tá sa vskutku neorientuje na súčasnú literatúru.) Samotného analytického textu tak vlastne nie je veľa, kniha je totiž vysádzaná vo veľkorysom fonte a ponúka aj vydarené ilustrácie **Ivany Šátekovej** a fotografie z autorovho verejného pôsobenia.

Autorka za zásadné a esteticky hodnotné považuje najmä tri špecifiká Kopcsayovej tvorby: stvárnenie priestoru, ktorý v prózach nadobúda hlbšiu sémantiku, zdôrazňovanie telesnosti postáv a špecifickú podobu kopcsayovského subjektu. Vo svojom výklade čerpá z bohatej literárnovednej a kritickej reflexie Kopcsayovho diela a precízne tak mapuje aj rôznorodosť reakcií, ktoré Kopcsayova tvorba vyvolala a vyvoláva. Pri interpretáciách sa opiera o teoretické koncepcie M. M. Bachtina, D. Hodrovej alebo J. Lotmana, čo naznačuje jej semiotické uvažovanie. V každej kapitole sa spočiatku venuje interpretácii daného aspektu vo vybraných prózach a na záver kapitoly sa potom pokúša o isté zovšeobecnenie. Takýto postup však autorke veľmi nepomáha: až v zhrnutí si totiž definuje pojmy, ktoré používala počas predchádzajúcej interpretácie len akosi náhodne a intuitívne, a stanovuje si metodologické nástroje, ktoré by jej pomohli organizovať a usporiadať aj celý predchádzajúci výklad.

Eva Palkovičová (1987)
Doktorandka v Ústave slovenskej literatúry SAV. Venuje sa slovenskej próze a kultúre 19. storočia. Príležitostne prekladá z nemčiny a píše literárne kritiky.

Rozprávanie o jednotlivých aspektoch je totiž veľmi rozbiehavé, od priestoru, tela či mysle autorka odbočuje k najrôznejším súvislostiam ďaleko prekračujúcim tematický rámec kapitoly. Samozrejme, v umeleckom diele všetko so všetkým súvisí, pri rozprávaní o priestore sa nedá nevšímať si pozíciu subjektu v ňom, vzťah subjektu k telu sa zase formuje aj na základe schopnosti tela spĺňať požiadavky jeho okolia. Chvíľami sa však zdá, že autorka sa nedokázala vzdať žiadneho problému, ktorému by sa mohla neskôr sústredenejšie venovať v samostatnej kapitole či aspoň odseku. Výklad je preto trochu neprehľadný a členený do príliš rozsiahlych a málo štruktúrovaných odstavcov, čo jej nedovolí uvažovať o niektorých témach hlbšie. Dôsledkom je aj občasné opakovanie tých istých záverov aj pomerne banálne konštatovania ako: „(…) priestor zohráva v štruktúre textov jednu z ústredných úloh a čítaním priestoru Kopcsayových próz sa možno priblížiť ku Kopcsayovmu čítaniu sveta.“ (s. 40)

Irónia až na záver

Veľmi frekventované sú pojmy irónie, grotesky alebo paródie, ktoré autorka opodstatnene považuje dokonca za „kľúčové zdroje pôvabu autorovho písania“. (s. 80) Je preto veľká škoda, že sa irónii podrobnejšie venuje až v závere poslednej kapitoly. Práve terminologicky presnejšie uchopenie irónie či grotesky hneď na začiatku výkladu by ju, domnievam sa, priviedlo aj k ďalším postrehom. Starostlivejšie narábanie s teoretickými koncepciami by ju uchránilo napríklad od tápania okolo romantickej irónie, ktorú dosť povrchne a nepresne odbavila jednou vetou (ktorou navyše odporuje svojmu vlastnému tvrdeniu na strane 76, že autorovo ironické gesto je skôr modernistické ako romantické), alebo od samozrejmostí ako: „Pri opise groteskných situácií rozprávač využíva vo veľkej miere hyperbolizáciu.“ (s. 61)

Užitočný kľúč

Podstatné je aj autorkino upozornenie na angažovanosť Kopcsayových próz, v ktorých sa ozýva jeho kritický pohľad na proces premeny spoločnosti po roku 1989, ako aj kritika mocenských praktík verejných inštitúcií. Aj tieto témy by si zaslúžili hlbší pohľad podopretý teoretickým uvažovaním o vzájomnom vzťahu inštitúcií a subjektu.

Práve vzťah subjektu k svetu naokolo možno najlepšie vysvetľuje, prečo Kopcsayove prózy nepatria len literárnej histórii. S hrdinom jeho poviedok a románov, ktorého pokoruje pocit nedostatočnosti a neschopnosti spĺňať nároky kapitalizmu, ktorý nedokáže zaujať jednoznačné stanovisko, váha a trápi sa namiesto toho, aby konal, a ktorý sa vyrovnáva s hrubosťou, vulgárnosťou a postsocialistickým myslením vrytým hlboko do slovenskej spoločnosti, ktorej je zároveň sám súčasťou, sa dokázali čitatelia v mnohých situáciách stotožniť celých posledných dvadsať rokov. Tamara Janecová tak nepomáha pochopiť len dobovú situáciu slovenskej literatúry, ale ponúka aj užitočný kľúč k stále zaujímavým textom. KR

Prípad *obyčajnej ľudskosti*

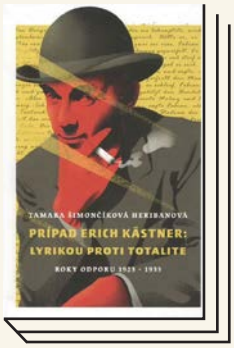

Tamara Šimončíková Heribanová: Prípad Erich Kästner: Lyrikou proti totalite. Roky odporu 1923 – 1933 Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2022

V monografii ***Prípad Erich Kästner*** odhaľuje **Tamara Šimončíková Heribanová** doposiaľ neprebádanú, resp. kontroverzne prijímanú oblasť Kästnerových kabaretných textov bytostne spätých s celospoločenským dianím vo Weimarskej republike, ale zároveň predkladá veľmi aktuálny a citlivý seizmograf ruptúr všeobecných aj intímnych dejín, ktoré človeku dokážu zobrať pôdu pod nohami. Aj napriek tomu, že umenie vznikajúce vo weimarských „zlatých dvadsiatych rokoch“ sa dodnes považuje za stelesnenie etablujúcej sa demokracie a slobody slova, autorka veľmi presvedčivo odkrýva odvrátenú tvár tohto obdobia, a to jednak prostredníctvom detailnej práce s dobovými písomnosťami, vedeckými prácami, so súkromnou korešpondenciou (najmä s Kästnerovou matkou Idou Kästnerovou) či denníkmi, ale predovšetkým prostredníctvom analýzy a interpretácie Kästnerových umeleckých textov, ktoré sa v rôznej miere vymykali podmienkam provizórnej slobody tlače a zároveň podnecovali celospoločenskú zmenu. Kabaret ako „umenie malých úderov“ (s. 165) sa tak v mnohých prípadoch stával opozíciou oficiálnej kultúry a naliehavým hlasom generácie otvorene ironizujúcej politické heslá, reagujúcej na úpadok a demoralizáciu industrializovanej a postupne militarizovanej spoločnosti a v konečnom dôsledku podnecujúcej aktívne počúvanie publika – vzbudenie emócie vo všetkých spoločenských vrstvách. Kästner totiž „poukazuje na necitlivosť spoločnosti, ktorá sa dotýka všetkých, a môže na ňu skonať ktokoľvek“. (s. 103)
Podľa Franza Kafku „by umenie malo slúžiť ako sekera na zamrznuté more v nás“, malo by byť hnacou životnou silou, ako pre jeho tvorcu, tak pre recipienta. Piliere kabaretu napokon stoja na bezprostrednej adresnosti textu širokému publiku, na schopnosti osloviť a zapôsobiť na všetky spoločenské vrstvy. Tamara Šimončíková Heribanová v tejto súvislosti približuje charakter tzv. úžitkovej lyriky (Gebrauchslyrik) Ericha Kästnera z obdobia Weimarskej republiky. Ide totiž o texty koncipované pre kabaret 20. rokov 20. storočia, v ktorých sa prelína vážnosť tém, vychádzajúca najmä zo sociálno-kultúrnych a spoločensko-politických podmienok doby, s humorom, ironiou a najmä so zrozumiteľnosťou. Kästnerova snaha o oslovenie čo najširšieho publika zrozumiteľnými textami vychádzala z úžitkovej funkcie kabaretnej tvorby – ale so zachovaním jej umeleckej hodnoty –, keďže autor v nej videl predovšetkým možnosť šírenia antimilitaristického posolstva uprostred hospodárskej a morálnej krízy ústiacej do druhej svetovej vojny. Priamu vojnovú skúsenosť Ericha Kästnera so smrťou autorka vymedzuje ako určujúci kontext, ktorý podmieňuje autorskú poetiku a osobitosť jeho apelatívnej občianskej lyriky z medzivojnového obdobia. Monografia je relevantnou súčasťou výskumu umeleckej tvorby medzivojnového obdobia, pretože prostredníctvom dôkladných analýz Kästnerovej kabaretnej tvorby a jej výpovednej hodnoty v sieti mimoliterárnych kontextov autorka dokazuje, že ide o autentické umenie, ktoré je intímnou, ale zároveň priamou reakciou na opakujúce sa „tu a teraz“. Umenie, ktoré je volaním po znovunájdení toho, čo sa aj v dnešnej dobe vytráca, po obyčajnej ľudskosti.

Zuzana Kopecká

Zuzana Kopecká (1993) Absolventka učiteľstva slovenského jazyka, literatúry a výchovy k občianstvu na Pedagogickej fakulte UK v Bratislave. Je spoluzakladateľkou Educat – vzdelávacieho centra v Nitre. Pôsobí ako jazyková redaktorka vo vydavateľstve Brak a ako knihovníčka a organizátorka vzdelávacích a kultúrnych podujatí pre deti a mládež v Krajskej knižnice Karola Kmeťka v Nitre. Vyšla jej monografia *Symptómy literárnej moderny v slovenskej a českej medzivojnovej próze* (Veda, 2022).

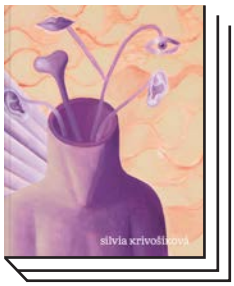

Ivana Moncoľová (ed.): Silvia Krivošíková
Bratislava: Moncolova editions, 2019

Kniha nie *(najmä)* na čítanie

Pri listovaní v monografii s takmer stovkou prác Silvie Krivošíkovej sa pristihnete pri tom, že výtvarníčkine diela vyvolávajú dvojpólovosť emócií – raz sa musíte usmiať či zasmiať, inokedy zvážnieť a zasmútiť.

Gabriela Rakúsová

Prvá monografia o Silvii Krivošíkovej sa k širšiemu okruhu záujemcov dostala v časoch protipandemických opatrení, hoci texty do nej boli vytvorené už skôr a jej základ – výtvarné diela – vznikali niekoľko rokov.

Editorka **Ivana Moncoľová**, autor štúdie Petr Vaňous, grafický dizajnér Jakub Hauskrecht, autori fotografií Luděk Jedlička, Tomáš Rasl a Jakub Hauskrecht i editorka českého textu Jana Sobotková a prekladateľ do angličtiny Skyland Vaclav Kobylak vytvorili rámcové a textové časti aj s biografiou Krivošíkovej a prehľadom príslušnej literatúry, a tak vzniklo viacjazyčné dielo, ktorého podstatu však tvoria príťažlivé a zaujímavé obrazy Silvie Krivošíkovej. Uviesť treba aj odborných recenzentov, ktorými sú Ľudovít Hološka a Miroslav Haľák. Kniha však nie je najmä na čítanie. Už jej obálka pôsobí príjemne, príťažlivo a dáva tušiť charakter autorkiných výtvarných diel.

Synkretizmus žánrov

Silvia Krivošíková (1976) pochádza zo Zvolena, v Bratislave absolvovala Vysokú školu výtvarných umení, z toho rok bola na štúdiách v Portugalsku, kde potom žila v rokoch 2002 – 2011 a v roku 2010 sa podieľala na založení Kubikgallery v Porte. V súčasnosti (od roku 2012) žije a pracuje vo Viedni. Doteraz mala deväť samostatných výstav (pre zaujímavosť, všetky v zahraničí), svojou tvorbou sa zúčastnila na vyše desiatke kolektívnych výstav v zahraničí i na Slovensku a jej výtvarné diela možno nájsť v súkromných zbierkach na Slovensku, v Rakúsku, v Českej republike a v Portugalsku. Prvú samostatnú výstavu na Slovensku (v Bratislave) mala v júli a auguste 2021 pod názvom *Človeče, nehnevaj sa!*

Predmetná monografia predstavuje ukážky z rôznorodej tvorby autorky, obsahuje maľby, koláže, kresby, asambláže a inštalácie. Rôznosť výtvarných žánrov má však svoj princíp, a tým je „dialogický vztah mezi plochou a prostorem“. (P. Vaňous, s. 16) Okrem toho je pre S. Krivošíkovú typické, že jej obrazy nemožno označiť len za figurálne alebo len za abstraktné, ale za istý synkretizmus žánrov a „nový způsob personalizace forem“ (s.16) aj istý automatizmus a modifikovanie v opakovaní motívov či situačných foriem. Príjemca má dojem, že proces vytvárania motívov, situácií a modifikácií neustále pokračuje. „Vzniká napětí, které k přirozenému pohybu myšlení a tvorby patří.“ (P. Vaňous, s. 18)

Tak nejako môžeme vnímať obrazy Silvie Krivošíkovej, keď sa na ne pozeráme v tejto knihe, ba môžeme si všimnúť, že „maliarka paradoxne s hravosťou podáva nostalgické, trpké aj úzkostné témy“ (kurátorka Ivana Moncoľová). Návštevníci výstavy však mali možnosť vidieť aj viac a zároveň sa dozvedieť, že farba na obrazoch Silvie Krivošíkovej dokresľuje autorkinu emocionalitu a že jej záleží aj na vlastnostiach materiálov, s ktorými pracuje. V knihe nemáme možnosť vizuálne či hmatom zistiť, na aký podklad nanáša výtvarníčka farby. Z textov v knihe sa dozvieme, že okrem klasického plátna sú to rôzne druhy kartónov, lepeniek, papierov a pod. „Vizuálna zložka diela Silvie Krivošíkovej je silne postavená na farebnej grácii a dôležitosti farby ako základného maliarskeho média.“ (Ivana Moncoľová)

Prirodzene, reálny dotyk s obrazom, jeho priblíženie kurátorom či samotnou autorkou je na výstavách bohaté a najčastejšie jednoznačné, ale percipient tejto monografie môže jej tvorbu vnímať aj zo svojho čisto osobného hľadiska na základe vynikajúcich farebných fotoreprodukcií. A všimne si aj prácu editorky pri kompozičnom zoradení obrazov v tejto knihe. Silvia Krivošíková totiž témy a fragmenty sériovo opakuje, priam využíva princíp filmu, ako uvádza I. Moncoľová. Okrem toho využíva aj prvky humoru najmä prostredníctvom hyperbolizácie.

Tvorba archetypálna, terapeutická

Príjemca si listuje v knihe s takmer stovkou Krivošíkovej výtvorov a pristihuje sa pri tom, že vnímanie prezeraného v ňom vyvoláva dvojpólovosť emócií – raz sa musí usmiať či zasmiať, inokedy zvážnieť a zasmútiť. […] „tvorba Silvie Krivošíkové je v základu archetypální a terapeutická. Vyrovnává situace, které se zdají v praktickém životě obtížně zvladatelné, nebo zpochybňuje přílišné jistoty a zabydlenost okamžiků.“ (P. Vaňous, s. 20) Možno tu nájsť značné paralely medzi Krivošíkovej životným pohybom a jeho odrazom v tvorbe. „Napriek tomu, že autorka vychádza z vlastnej skúsenosti, výsledok je fikcia,“ vyjadrila sa vydavateľka knihy Ivana Moncoľová.

Artefakty reprodukované v tejto monografii percipienta priťahujú farebnosťou, formou, kompozíciou, motívmi, ktoré na seba nadväzujú, a prirodzene, najmä hĺbkou stvárnenia sveta, prostredia a postavenia človeka v ňom. To posledné spomenuté nájdeme iba po dôkladnom a viacnásobnom vnímaní Krivošíkovej výtvorov. A budú pre nás príťažlivé ešte väčšmi. KR

Gabriela Rakúsová (1943)
Literárna kritička, recenzie publikuje v printových médiách. Je autorkou rozhlasových literárnych kompozícií o spisovateľoch a ich dielach, niekoľkých dramatizovaných próz. Knižne vydala súbory textov *Z literárnych reflexií* (F.R. & G, 2015), *Fiktívne rozhovory* (LIC, 2018), *Medzi realitou a jej znakom / interpretačné úvahy o knihách* a *Medzi autorom a čitateľom* (Modrý Peter, 2018 a 2021).

Zdroj: Petrus / Miroslav Cipár

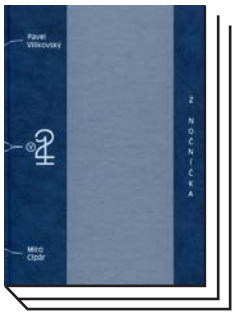

Pavel Vilikovský, Miroslav Cipár: Z nočníčka Bratislava: Petrus, 2022

Tomáš Janovic, Dušan Polakovič: Dvaja v jednom Bratislava: Petrus, 2015

Koľko *treba slov?*

V jednom rozhovore sa **Pavel Vilikovský** priznal, že nie je spisovateľom na široko koncipované príbehy s mnohými postavami a rozvetveným dejom. Niežeby mal niečo proti takému typu epiky, ale jemu to jednoducho nesedí, preto sa uspokojí s menšími útvarmi, kde rozprávanie nejde do šírky, ale viac mieri do hĺbky.

František Hruška

Bodku za týmto tvrdením dala jeho posledná kniha ***Z nočníčka***, ktorá myšlienkovú hutnosť jeho prózy dotiahla do maxima. Nijaký dej, opisy, postavy, len myšlienky. Pri všetkej skepse a vážnosti je Vilikovský aj hravý. A často sa pohrá práve so slovenčinou. Starší spisovatelia už nespávajú najlepšie, a tak je dobré mať po ruke zápisník, kam by si poznačili myšlienky, ktoré v tej tme prilietajú. Ale starší páni mávajú aj problémy s prostatou, prečo potom nenazvať ten zápisník nočníčkom, aby tam bol odkaz aj na prvotný význam toho slova? Túto útlu ale peknú knižku dotvoril spolu s autorom textov známy výtvarník **Miroslav Cipár**. Ide o nápad, s ktorým prišlo pred šiestimi rokmi vydavateľstvo Petrus, keď spojilo do jednej knihy dvoch iných umelcov: Tomáša Janovica a Dušana Polakoviča.

Neoháňali sa národom

Výtvarníci v týchto dvoch knihách majú rôzny rukopis, ale spisovatelia vykresľujú ľudí a ich spolužitie podobne. Poznali sa, priatelili sa, rozprávali sa a na mnohé veci mali podobný názor. Boli príslušníkmi jedného národa, neoháňali sa tým, prijali to, nezatvárali oči pred tým, čo videli okolo seba, ale vedeli ich privrieť, poznali slabosti svojich spoluobčanov, no vedeli, že bez chyby nie je nikto, ani tí, čo nepatria k ich kmeňu. Stručnosť vo vyjadrovaní uprednostňovali obaja. Vilikovského *Psa na ceste* okomentoval Janovic takto: „Nová kniha Pavla Vilikovského je živý dôkaz, že čím jednoduchšie hovoríme hlboké myšlienky, tým sú hlbšie.“

Je ťažké žiť na Slovensku, keď ste nezažili nijakú krivdu.

Boli skoro rovesníci, dospelosť prežili v režime, v ktorom bola irónia profylaxiou zdravého rozumu a do nových časov demokracie dospeli vo veku, keď je skepsa potrebná na to, aby sme od samého nadšenia neprestali rozmýšľať.

Na časy minulé si Vilikovský spomenul takto: „Jožo bol zo všetkých prítomných najprítomnejší“. „Neodolal výzve informačného veku. A stal sa informátorom. Polície.“ Janovic dodáva: „Pri čítaní našich dejín. Ohnutá chrbtica? >íťazný oblúk“. „Po dvoch totalitách. Aj slová prevracajú kabáty.“ Hoci Vilikovský myslí individuálne, niekedy to vníma aj národne: „Je ťažké žiť na Slovensku, keď ste nezažili nijakú krivdu.“ Janovic to vidí podobne, ale všeobecne: „Sen všetkých utláčaných? Aj my si raz slobodne poutláčame.“ A Vilikovský nezabudol ani na svoje české korene: „Spoza bratskej hranice. Hymna českých bezdomovcov: Kde domov můj...“

Nová doba priniesla nové možnosti a nové pokušenia. Podľa Vilikovského sa veľmi rozšírila „Závistida“ a ľudia reagovali rôzne: „Jediný režim, ktorý uznával, bol pitný.“ „Nevedel narátať do päť, ale od milióna vyššie mu to šlo ako po masle.“ Janovic: „Zmier sa s tým, že som ťa okradol. A môžeme sa zmieriť.“ „Aká sprenevera. Nespreneveril som sa tradícii.“ „Kto nezatĺka je tĺk.“

Diagnóza v stručnosti

Aj pre stav nášho verejného života vedia určiť diagnózu niekoľkými slovami. Vilikovský: „Neviditeľná ruka trhu priam bije do očí, len jej nevidíme na prsty.“ „Ani sme sa nenazdali a naša šťastná budúcnosť je už minulosťou.“ Janovic: „Cestu k demokracii sme rýchlo urazili.“ „Hlas ľudu, hlas boží. A keď ľud dosiahne svoje, začne božekať.“ Niekedy si určia diagnózu len medzi sebou. Janovic: „Pri káve s Paľom Vilikovským. Bol som u lekára. Povedal mi diagnózu vvv (vo vašom veku).“

Na záver niečo zo slovenčiny. Vilikovský: „Dostál už dostal, aj Dosedel už dosedel, iba Doležal ďalej leží a robí hanbu svojmu menu.“ Janovic: „Vie, komu vyhovie. A takto si hovie.“ A je tam ešte veľa ďalších pekných myšlienok. KR

František Hruška (1944) Literárny historik a prekladateľ. Pôsobil na univerzitách v Neapole, Ríme a Moskve, ale aj na slovenskom veľvyslanectve v Ríme. Sústavne spolupracoval s Katedrou romanistiky na FiF UK v Bratislave, ktorú viac rokov viedol. Venuje sa talianskej literatúre, dejinám a kultúre.

Foto: Zuzana Drábeková

Andulka z krajiny *sivých vtákov*

Nie je z tých, čo by sa s obľubou vystavovali svetlám reflektorov. Nepatrí ani medzi najproduktívnejších autorov. Fínsky židovský autor **Daniel Katz** (1938) píše vtedy, keď má čo povedať.

Zuzana Drábeková

Daniel Katz: Keď pradedo lyžoval do Fínska
Preklad: Zuzana Drábeková
Bratislava: Slovart, 2022

Kedysi vyhlásil: „Je mi ľúto našich lesov. Som staromódny spisovateľ, píšem príbehy a vedel by som si pokojne predstaviť, že namiesto toho, aby sa vydávali, by som ich čítal niekde na verejných priestranstvách.“ Na konte má 13 kníh, deväť románov, štyri zbierky poviedok, písal divadelné a rozhlasové hry (s niektorými sa mohol zoznámiť aj slovenský poslucháč), scenáre pre televíziu, krátke televízne seriály, zahral si v televíznych filmoch a seriáloch. Istý čas pracoval aj ako hudobný redaktor Fínskeho rozhlasu.

Debutoval ako 31-ročný románom *Kun isoisä Suomeen hiihti* (1969, *Keď pradedo lyžoval do Fínska*), ktorý práve vychádza po slovensky. Vo Fínsku si zaň vyslúžil cenu J. H. Erkka za najlepší debut roka a – čo si zvlášť cenil – uznanie svokry, spisovateľky Elvi Sinervo, ktorá ho dovtedy trochu zaznávala. Po slovensky mu vo vydavateľstve Slovart vyšli aj dva romány, *Nemecký svinský pes* (1998) a *Zákony Anttiho Keplera* (2009). V roku 2015 mu prezident udelil rytiersky rád Pro Finlandia a je dvojnásobným laureátom štátnej ceny za literatúru (1977 a 2009).

Fínsky, či stredoeurópsky autor?

Nikto nie je doma prorokom a **Daniel Katz**, podobne ako fínski režiséri Aki a Mika Kaurismäkiovci, je za hranicami svojej vlasti oveľa obľúbenejší ako doma. Vo Francúzsku a v Nemecku mu v preklade vyšlo po päť románov a nielen u nás, v strednej Európe a v Estónsku, ale aj v USA, Izraeli a inde si získal mnohých čitateľov. Keď som sa však koncom 80. rokov išla spýtať na jeho knihy do jedného z najznámejších helsinských antikvariátov, predavač ho hľadal medzi zahraničnými autormi. Prekvapilo ma, že ani fínski kolegovia z univerzity či prekladatelia ho nepoznali. Desať rokov po vyjdení Katzovho prvého románu spisovateľ Göran Schildt konštatoval: „Katz debutoval knihou, ktorá sa ako farbami hýriaca andulka vyčlenila spomedzi tradičných sivých lesných vtákov fínskej prózy.“ Aj iní recenzenti vyzdvihovali autorovu odlišnosť, farbistý štýl a verbálnu akrobaciu. Jeho diela sa od mnohých fínskych líšia aj množstvom rôznych národov a národností, ktoré ich zaľudňujú.

Lenže podstatu vlažného prijatia jeho kníh vo Fínsku treba hľadať inde. V ironii (a sebairónii), ktorú Daniel Katz s obľubou využíva. Tá bola pre nás v strednej Európe prirodzená, bola akousi našou sebaobranou pred absurditou vonkajšieho sveta. Vo Fínsku, kde fikciu ešte aj koncom 20. storočia čítali tradične ako dokument a kde sa fínskosť budovala na poctivosti, vnímali ironiu ako niečo pochybné, podozrivé, neurčité. Pravda a inštitúcie, akými sú štát, cirkev, armáda, ktoré majú túto pravdu a poctivosť reprezentovať, boli pre Fínov sväté. Literatúra bola považovaná za svedomie národa. Fenoménom fínskeho kultúrneho života boli tzv. „knižné vojny“, ktoré vznikali preto, lebo spisovateľov chceli brať na zodpovednosť za porušenie „zaužívanej morálky“. Knižné vojny sa netýkali len pôvodnej literatúry. V roku 1935 fínsky minister spravodlivosti zažaloval šéfredaktora časopisu *Tulenkantaja* za rúhanie, lebo v časopise uverejnili časť z Haškovho románu *Dobrý vojak Švejk*. Krajský súd ho odsúdil na dva mesiace väzenia a až Najvyšší súd rozsudok zrušil. Haškov Švejk patrí k obľúbeným dielam sčítaného Daniela Katza. Priznal, že práve *Osudy dobrého vojaka Švejka* ho najväčšmi inšpirovali k písaniu.

V autorovom postoji k skutočnosti, ktorý osciluje medzi humorom a ironiou, je prítomné aj židovské spochybňovanie zdanlivo samozrejmých vecí. Tri romány tohto humoristu par excellence, ktoré vyšli po slovensky, sú napriek podobnosti motívov a prostriedkov na dosiahnutie komickosti, neraz odlišné. Román *Zákony Anttiho Keplera* je postavený na kontrastoch, prekvapeniach, občas absurdných detailoch. V najvážnejšom románe *Nemecký svinský pes* zas ironia, satira slúžia na zosmiešnenie, zneváženie postáv, javov. Fínski recenzenti vyčítali tomuto románu ideu pomsty, hoci sám autor zdôrazňoval, že myšlienka pomsty je tu ponímaná ironicky a v konečnom dôsledku sa ani neuskutočnila. Daniel Katz vo všeobecnosti rád využíva situačnú komiku, keď humorné situácie vznikajú zámenou postáv, textov, súhrou okolností, zlou informáciou, nesprávnym výkladom výrazov, udalostí, ktorá je rôzne motivovaná. K jeho častým prostriedkom patrí aj mystifikácia.

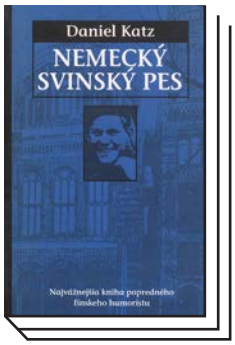

Daniel Katz: Nemecký svinský pes
Preklad: Zuzana Drábeková
Bratislava: Slovart, 1998

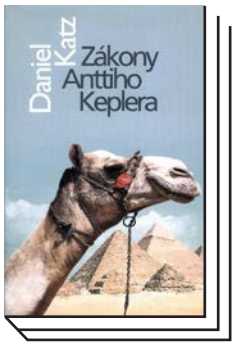

Daniel Katz: Zákony Anttiho Keplera
Preklad: Zuzana Drábeková
Bratislava: Slovart, 2009

Zuzana Drábeková (1958) Prekladá najmä z fínčiny a švédčiny diela fínskych autorov. Je autorkou štúdií o fínskej súčasnej literatúre a fínskych kultúrnych menšinách, pripravila rad rozhlasových literárnych pásiem o fínskej literatúre. Za preklad knihy Daniela Katza *Nemecký svinský pes* dostala prémiu Ceny Jána Hollého.

Nuda mu nehrozí

V dávnej autobiografii zhustenej do jednej vety píše: „Narodil som sa v roku 1938 v Helsinkách, študoval som jazyky a politológiu, písal som divadelné a rozhlasové hry, prekladal som drámy a romány, cestoval po Malej Ázii, vŕtal som tunely v Izraeli, bol som francúzskym tlmočníkom a prepustili ma za jednu prekladateľskú chybu, ktorá stála istý koncern niekoľko miliónov, učil som náboženstvo v jednej židovskej strednej škole, odkiaľ ma vykopli pre moje ateistické názory.“ Neskôr mi niektoré detaily upresnil. V mladosti sa pod vplyvom sionistickej ideológie vybral do Izraela, kde strávil pár rokov. Vŕtal v Haife železničný tunel z prístavu na vrch Karmel. Postupne dospel k záveru, že ortodoxný judaizmus a nacistická ideológia sú si v niečom podobné. Obe boli čierno-biele a kruté. Aj Nemci, aj Židia si podľa neho namýšľali, že sú vyvoleným národom.

Rozčuľuje ho pokrytectvo a politikárčenie cirkvi. Po tom, čo vyštudoval angličtinu a francúzštinu, pracoval ako francúzsky tlmočník v rafinérii Neste, odkiaľ ho prepustili pre onú osudnú prekladateľskú chybu. Ako ateista nevyučoval náboženstvo, ale dejiny biblie v židovskej strednej škole v Helsinkách. Biblické príbehy patria k všeobecnému vzdelaniu, lenže bibliu neučil v náboženskom duchu, ako si to predstavovalo vedenie školy, a tak sa s ním po roku rozlúčili. Zaujímajú ho všetky náboženstvá, ale už fakt, že ich je tak veľa, podľa neho dokazuje, že ani jedno nemôže byť to absolútne pravdivé, to jediné správne.

Daniela Katza nenecháva vlažným nespravodlivosť, nech sa deje kdekoľvek na svete. Na fotografii z novín z roku 1969 na prvé výročie okupácie Československa vášnivo proti nej protestuje. Po krvavých udalostiach v Chile v roku 1973 cestoval do krajiny, aby pomohol zachrániť obete Pinochetovej junty. Veľmi prežíval udalosti v bývalej Juhoslávii. Jeho román *Laituri matkalla mereen* (2001, *Mólo unášané do mora*) hovorí o manželskom trojuholníku, ale aj o Bosne, ktorá sa ťažko spamätáva z vojny. Je to doteraz jedna z mála fiktívnych interpretácií krízy v niekdajšej Juhoslávii od severského autora. V románe *Nemecký svinský pes* sa píše: „Za slepými oknami tých domov ľudí zabíjali pre rasu, vieru a názory.“ Podľa Daniela Katza práve ľahostajnosť zabíja. A marš v jednom šíku. To, že sa zaťahujú závesy a zatvárajú okná, že ľudia nechcú nič počuť, spánombohom, mňa sa to netýka. Vojna prináša utrpenie všetkým, ale podľa Daniela Katza chlapi sa zabíjajú a ženy trpia. Muži majú podľa neho priveľa moci. Bolo by treba viac počúvať ženy a skončiť s vojnami.

Začínal učebnicou v-tipológie a ž-artizmu

Materinským jazykom Daniela Katza je švédčina, podobne ako v prípade väčšiny fínskych Židov. Židovská škola v Helsinkách však bola fínskojazyčná, a tak sa jeho silnejším jazykom stala fínčina. Po švédsky píše najmä scenáre, prózu iba po fínsky. Pred rokmi poznamenal, že okrem fínčiny a švédčiny hovorí zrozumiteľne po francúzsky, anglicky, nemecky, taliansky, španielsky, rumunsky, hebrejsky, trocha po rusky a po arabsky a celkom málo po novogrécky. Odvtedy pribudli ďalšie jazyky, estónčina aj slovenčina. Ako spomenul takmer pred štvrťstoročím na prezentácii románu *Nemecký svinský pes* v Bratislave, keď sa začal učiť po slovensky, jeho hlavným študijným materiálom bola „učebnica v-tipológie a ž-artizmu“ Jána L. Kalinu *Tisíc a jeden vtip*. Len čo zvládol náš jazyk, pustil sa do prekladania textov piesní Milana Lasicu, ktoré s chuťou spieval. Neskôr sa s pánom Lasicom aj stretol v kaviarni v Carltone.

V roku 2008 si prišiel do Bratislavy zohnať nejaké dobré slovenské slovníky. Aby spoznal aj iné časti Slovenska, rozhodol sa nasadnúť na vlak, niekde vystúpiť a na dva-tri dni zostať. Pri odchode sľúbil, že sa ozve, kam docestoval. Dohodli sme sa, že sa vráti aspoň deň pred odletom, pôjdeme si niekam sadnúť a potom s ním prekonzultujem prípadné nejasnosti z románu *Zákony Anttiho Keplera*, ktorý som práve prekladala. Nechcela som ho naháňať, ale keď sa blížil čas jeho odletu a nebolo jasné, kde vlastne je, skúšala som mu volať. Vždy ma to presmerovalo do odkazovača. Po mnohých pokusoch sa zrazu v jeho mobile ozval po slovensky ženský hlas. Mobil vraj vyzváňal v kríkoch pod hradom. V akom meste, pýtala som sa. V Trenčíne.

Stuhla som. Čo je s Danim? Volala som na trenčiansku políciu. Policajt povedal, že do nemocnice volať nemusím, majú oznamovaciu povinnosť. Tŕpli sme tu na Slovensku aj vo Fínsku jeho žena a rodina. Bola to hrozná noc. A nijaké nové správy. Ráno som mala ísť na fínske veľvyslanectvo. Predtým som ešte raz zavolala na políciu, či nevedia poradiť, čo by sa ešte dalo robiť. Spomenula som, že do Trenčína išiel vlakom. Poradili mi železničnú políciu. Zavolala som, prepojili ma na oddelenie v Trenčíne. A tam mi povedali, že áno, je tam. Vysvitlo, že ho prepadli, zbili a okradli. Letenka mu prepadla, tak sme mu po príchode do Bratislavy išli vybaviť náhradný pas a novú letenku. Náladu mu to nepokazilo. Víťazoslávne mi ukázal svoje „vysvedčenie“ o znalosti slovenčiny. Na potvrdení o prepade, ktoré mu vystavili na železničnej polícii v Trenčíne, stálo, že nepotreboval tlmočníka.

Radosť prekladať

V 70. rokoch cestoval Daniel Katz s manželkou autom z Poľska na Slovensko. Veľmi sa mu páčili Košice, boli v Krompachoch, v Poprade. Krompachy potom spomenul aj v románe *Nemecký svinský pes*. Napísal, že ho tam slovenskí vodiči kamiónov napojili z číreho priateľstva takou lavórovicou, že sa musel zotavovať v nemocnici. Dvakrát navštívil Bratislavu v rámci tzv. lektorskej iniciatívy Severskej ministerskej rady (1998 a 2002). Na jeseň 2007 sa s fínskym prekladateľom Eerom Balkom zúčastnil na medzinárodnej konferencii Slovenskej spoločnosti prekladateľov umeleckej literatúry Humor a irónia v preklade v Budmericiach. Svojimi názormi a vystupovaním si u nás získal mnohých priaznivcov.

Je skvelé, ak môžete prekladať vtipného a múdreho autora, ktorý je aj výborný a skromný človek a s ktorého názormi súhlasíte. Nerada prekladám knihy, ktoré sa prekladajú takmer samé, pri ktorých sa nič nenaučím, nemusím po niečom pátrať, vymýšľať. U Daniho Katza mi to nehrozí. Nesmierna sčítanosť, vzdelanosť, znalosť mnohých jazykov a kultúr aj hravosť autora sú zárukou toho, že preklad jeho diel je nielen výzva, ale aj veľká radosť a dobrodružstvo. Preklad veršovačiek, v jednej rozhlasovej hre aj v hexametroch, identifikácia mierne prekrútených biblických či iných citátov patria k tomu, čo aj prekladateľa udržiava vo forme. KR

Foto: UCLA Digital Library

(Ešte) neistý Steinbeck?

Pred nami sa rozprestiera Kalifornia 30. rokov – zem šírych ovocných sadov, zem tých, ktorí tie sady vlastnia. Okrem toho je to však aj krajina, po ktorej sa pohybujú rodiny a skupiny robotníkov – ovocinárov, ktorí tie jablká oberajú. Toto je rámec najnovšieho prekladu románu **Johna Steinbecka *V neistej bitke***, ktorý vyšiel v origináli v roku 1936 a mapuje obdobie ostrých štrajkov v USA. Ide o dielo výsostne politické, ľavicové, dokonca – dnes by sme povedali – aktivistické.

Veronika Dianišková

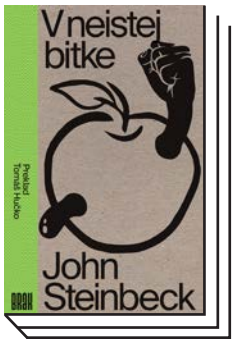

John Steinbeck:
V neistej bitke
Preklad: Tomáš Hučko
Bratislava: Brak, 2022

Vtéme a samotnej jej naliehavosti by problém nebol, text je však problematický svojím spracovaním, hlavne ak sa naň pozeráme zohľadňujúc Steinbeckovu celoživotnú tvorbu. Keď sa odrazíme od tohto diela, začneme síce premýšľať nad históriou štrajkov, ale neohúri nás, ako je text napísaný. (So zveličením by som sa dokonca opovážila povedať, že príbeh len „prejde okolo nás“.)

Romány Johna Steinbecka u nás v posledných rokoch vychádzajú pomerne frekventovane, predovšetkým prostredníctvom vydavateľstva Slovart. Nedávno vyšla reedícia prekladu Otakara Kořínka – *Neznámemu bohu*, *Hrozno hnevu*, ale aj *Na východ od raja*. V roku 2020 vyšiel čitateľský hit – jeden zo Steinbeckových cestopisov – *Potulky s Charleym*, tentoraz vo vydavateľstve Absynt a v preklade Martina Kubuša. Preto neprekvapuje, že vydavateľstvo Brak siahlo po ďalšom z jeho nikdy nepreložených textov.

Idey namiesto charakterov

Román ***V neistej bitke*** v preklade **Tomáša Hučka** je (podobne ako napríklad *Neznámemu bohu*) „raný Steinbeck“. Niektorí spisovatelia zažiaria ako kométa už vo svojich raných dielach a nebolo to inak ani u Steinbecka. *V neistej bitke* však napriek tomu hĺbkou nedosahuje úroveň neskorších románov – predovšetkým diela *Hrozno hnevu*, ktoré akoby tému načrtnutú v texte *V neistej bitke* rozvíjalo, ani *O myšiach a ľuďoch*, nehovoriac už o neskorom románe a Steinbeckovom opuse Magnum – *Na východ od raja*.

Text *V neistej bitke* totiž akoby redukoval postavy na ich politickú príslušnosť. Sú to skôr plagáty, heslá alebo slogany, v najlepšom prípade typy (aj to nie veľmi výrazné). Po Steinbeckovej typickej razantnej charakterokresbe tu nenájdeme ani stopu. Spisovateľ síce kládol dôraz skôr na analýzu sociálnych problémov, štruktúru štrajkov, čo je aj v dnešnej dobe témou mimoriadne atraktívnou, len ľudská bytosť vo svojej úplnosti akoby sa odtiaľ vytratila.

Kúsok mozaiky

Ak však čítame *V neistej bitke* v rámci mapovania Steinbeckovho písania ako takého, je to ten povestný chýbajúci kúsok mozaiky, ktorý nám pomôže ešte hlbšie porozumieť napríklad románu *Hrozno hnevu* – a východiskám, od ktorých sa pri písaní tohto slávneho románu John Steinbeck odrazil.

Napríklad, kým v románe *V neistej bitke* takmer absentujú ženské postavy (s výnimkou rodiacej ženy, eventuálne zriedkavo spomenutých manželiek či dcér), v knihe *Hrozno hnevu* už je rodové zastúpenie postáv vyrovnané. Hĺbka ich autorského stvárnenia (aj pochopenia) je v prípade ženského aj mužského rodu

Zdroj: wikipedia

John Steinbeck s treťou manželkou Elaine Scott, 1950

rovnaká. Dokonca, ak by sme trochu popustili uzdu interpretácii a azda aj fantázii, mohli by sme povedať, že sa tu už prejavuje čosi ako Steinbeckov feminizmus. Situáciu žien stvárňuje v úplnosti – akoby zvnútra. Jeho hrdinky sú tu už – rovnako ako jeho hrdinovia – aktívne, vitálne, zlyhávajúce, narážajúce na nepreniknuteľné hradby systému. Robia chyby, majú svoje potreby, temperament. V rámci systému sú na jednej z najzraniteľnejších priečok.

Problematické dialógy

Ďalším slabším miestom textu *V neistej bitke* sú dialógy. Nemýľme sa, dialógy sú formou, na ktorej sa popálilo viacero inak svetových prozaikov. Steinbeck je vo svojich známejších románoch a novelách síce autorom, ktorý píše už vycibrené dialógy, ale nejde o romány, ktoré by na tejto forme stáli či padali. Pretože najsilnejší je vo svojich rozprávačských častiach a aj jeho dialógy sú dialógmi literárnymi. Steinbeck zriedkavejšie pracuje s hovorovou rečou, vo svojich najznámejších dielach sa o to ani nepokúša (spomeňme si na siahodlhé, fascinujúce a hlboké rozhovory Číňana Li-ho, Adama Traska a Samuela Hamiltona v románe *Na východ od raja*). Problémom prózy *V neistej bitke* je, že tento text na dialógoch stojí. A ide o hovorové dialógy plné slangových výrazov, ktoré by mali znieť melódiou hovorovej reči, jej dikciou, mali by mať jej „vôňu a smrad“. Ibaže nemajú. Neviem posúdiť, do akej miery ide o ťažkosti a problémy prekladu a nakoľko je táto výčitka opodstatnená, pretože slang z 30. rokov v Kalifornii je azda do nášho súčasného prostredia až neprenosný. V určitých momentoch však ide jednoznačne – a to píšem ako zarytá obdivovateľka Steinbeckovej spisby – o autorovu nezručnosť.

Napríklad: hlavné postavy – predovšetkým ide o členov komunistickej strany Jima a Maca – sa v dlhých dialógoch, ktoré vedú medzi sebou len oni dvaja, neustále oslovujú krstnými menami. Dialóg na papieri síce nemusí byť celkom totožný s dialógom reálnym, ale neustále oslovovanie sa je zbytočné. A ani v realite a bežnom rozhovore sa takmer nepoužíva. Načo? Veď dobre vieme, kto sa s kým rozpráva.

Okrem toho je jazyk v dialógoch stále príliš košatý a zdĺhavý. A pravdupovediac, na prostredie ostrých chlapov aj príliš spisovný, plný zvratov, ktoré v angličtine možno znejú autenticky (tu nechcem krivdiť prekladateľovi, pretože nemám k dispozícii originál), v slovenčine sú však zvláštne. A krkolomné. Akosi si nevieme predstaviť, že sa robotníci v existenciálnej situácii medzi sebou zhovárajú hladkým a subtílnym jazykom.

O ľuďoch bez ľudí

Jediná postava, ktorej prehovory (a tým aj charakter) pôsobia hlbšie a autenticky, je doktor. Ide totiž o postavu, ktorá sa nachádza medzi dvoma svetmi. Nespolupracuje priamo s robotníkmi tak, že by sa zúčastňoval štrajku, ale pomáha im. A vidí následky sociálnej nespravodlivosti aj ľudské osudy. Doktorova minulosť, záujmy, vzdelanie aj pozícia v rámci diania však spôsobia, že jeho repliky sú hĺbavejšie, tempo tlmené. Dokážeme ho preto na základe reči jednoznačne odlíšiť od ostatných postáv (čo pri iných nie je vôbec samozrejmé), vieme sa s ním stotožniť a tušíme v ňom konflikt i vnútorné otázky, ktoré ostávajú otvorené a vyvíjajú sa. Aj nemiestny pátos, ktorý v replikách Maca alebo Jima vyznieva zvláštne a nepatrične, znie u doktora celkom prirodzene.

V neistej bitke hrá dôležitú úlohu aj ďalšia entita – a to nie je pre Steinbecka typické – je to dav. Sú tu ľudia, ktorí hovoria za dav, v užšom zmysle za skupinu, sú tu tí, ktorí vyjednávajú, ale chýbajú im užšie osobnostné charakteristiky. Stanú sa tak (takmer) len stelesnením deklamovania požiadaviek skupiny. Toto je jedna z vecí, ktoré spôsobujú, že román je výrazne politický – hlavne svojou formou, ale chýba mu hlbší vnútorný obsah. Môžeme sa sústrediť na dej a politiku a dozvieme sa čosi o fungovaní štrajku, ale skôr popisne. O ľuďoch sa toho dozvieme veľmi málo. Steinbeck tu ešte trochu zaostáva sám za sebou.

Nám, ktorí ho máme radi v rukách, v očiach či na nočných stolíkoch, skrátka nablízku, to až tak neprekáža. Vieme, že tento román bol azda nevyhnutným schodíkom, bez ktorého by nevznikli jeho ďalšie diela, ktoré rozoberajú politickú a sociálnu rovinu, ale v ktorých naplno pocítime silu Steinbeckovského zápasiaceho hrdinu i autorovu schopnosť zhrnúť do niekoľkých slov celý fenomén a pritom sa vyhnúť moralizovaniu. (Ako príklad uvediem vetu, ktorá popisovala situáciu žien farmárov v románe *Na východ od raja*: „Muž spotreboval za svoj život 3 až 4 manželky.“ Myslím, že to nepotrebuje komentár.) Takéto vety sa *V neistej bitke* ešte neobjavia. Nájdeme tu ich zárodky, ktoré sa naplno zakorenia a vyklíčia neskôr. KR

Veronika Dianišková (1986)
Poetka, rozhlasová publicistka. Pôsobí v RTVS, Rádio Junior. Je autorkou niekoľkých zbierok poézie: *Labyrint okolo rúk* (Ex tempore, 2006), *Zlaté pávy sa rozpadnú na sneh* (Norami, 2014), *Správy z nedomovov* (Modrý Peter, 2017). Je autorkou knihy pre deti *Pirátske rozprávky* (Modrý Peter, 2020).

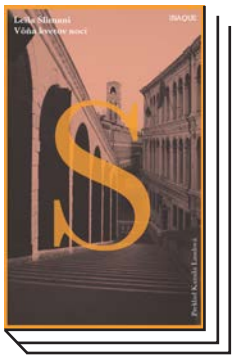

Leila Slimani:
Vôňa kvetov noci
Preklad: Kamila Laudová
Bratislava: Inaque, 2022

Leila Slimani na tohtoročnom pražskom veľtrhu Svět knihy

Foto: Marek Vadas

V cele *písania*

Leila Slimani prijala ponuku podieľať sa na projekte Moja noc v múzeu. S knihou „na objednávku" sa dokázala popasovať takým jemným a prirodzeným spôsobom, že to jej úvahám nijako neuberá na sile a vnútornej naliehavosti.

Katarína Gecelovská

Marocká spisovateľka **Leila Slimani** žijúca vo Francúzsku vo svojej esejistickej knihe uvažuje o tom, čo (pre ňu) znamená písanie a aké obete si vyžaduje. Často sa stretáva s názorom, že keď chceme napísať román, musíme hovoriť nie – odmietať ponuky okolia, žiadosti a pozvania. Aj Hemingway bol presvedčený, že keď si človek osvojí disciplínu a literatúra sa stane centrom, srdcom a jediným horizontom jeho života, všetko ovládne samota. Slimani vychádza z tejto pozície a pozorujúc vlastné spisovateľské potreby a návyky premýšľa o spojení medzi písaním a uzavretím sa pred vonkajšou každodennosťou.

Izolácia ako otvorenie sa

Prvou oblasťou autorkiných úvah je priestor, na ktorého dôležitosť pre písanie asi najslávnejšie poukázala Virginia Woolfová v eseji *Vlastná izba*. Takýmto miestom je pre Slimani pracovňa, v ktorej sa izoluje od vonkajšieho sveta – po odchode detí do školy sa tam s vypnutým telefónom zatvára na celý deň a píše za zatiahnutými závesmi. Napriek tomu sa niekedy nevyhne dňom, keď sa s ňou jej postavy „nerozprávajú", keď má pocit, že od nej utekajú žiť iný život inam a vrátia sa, až keď sa tak sami rozhodnú. Ak sú však pri nej, vonkajší svet prestáva existovať, je len akousi kulisou. Takéto uzavretie však vníma ako spôsob otvorenia: „Utiahnutie sa mi javí ako nevyhnutná podmienka na vznik Života. Akoby sa prostredníctvom stiahnutia sa z hluku sveta, pred ktorým sa ochránim, mohla konečne odhaliť iná možnosť. Nové: *Kde bolo, tam bolo*. (...) Neuzatváram sa pred svetom, naopak, prežívam ho intenzívnejšie ako kedykoľvek predtým." (s. 11 – 12) Príčinou izolácie je aj autorkin strach zo sveta a z ľudí a jej bytostná potreba stiahnuť sa do svojho vnútra: „Niekedy si myslím, že keby som sa s nikým nerozprávala, keby som si všetky myšlienky nechala pre seba, neotrávila by ich banálnosť, akú v nich nachádzam, keď sa o ne delím s ostatnými. (...) Keby som sa utiahla do nemoty, mohla by som si pestovať metafory a poetické predstavy tak, ako sa pestujú kvety v skleníkoch. (...) Zdá sa mi, že keď žijeme vo svete, naše tajomstvá zvetrajú, vnútorné poklady stratia lesk, že kazíme niečo, čo by mohlo byť námetom na román, keby sme to držali v tajnosti." (s. 20)

Okrem izolácie si písanie vyžaduje aj inú formu sebatrýznenia, ktorá nespočíva len v zrieknutí sa radostí každodenného života, ale aj v pestovaní svojich trápení, znovuotváraní jaziev, oživovaní hanby a starých bolestí. Písanie je aj disciplína, ktorá vyžaduje ostatným „odoprieť svoju prítomnosť, nehu, sklamať svojich priateľov a svoje deti. V tejto disciplíne nachádzam dôvod na spokojnosť a šťastie, ale aj príčinu svojej melanchólie." (s. 12) Písanie však zároveň prináša slobodu: povedať úplne všetko, čo človek chce, nemusieť sa nikomu zapáčiť, byť niekým iným. Je to však aj závislosť – zúfalá túžba „znovu prežiť vyvrcholenie, vznešený okamih, keď cez neho [spisovateľa] začali prehovárať postavy, keď ním pulzoval život". (s. 13)

Katarína Gecelovská (1988)
Vyštudovala slovenský jazyk a literatúru a estetiku, učila v Košiciach. V súčasnosti pôsobí ako doktorandka na Masarykovej univerzite v Brne (odbor literárna komparatistika). Je členkou Spišského literárneho klubu, píše poviedky a publikuje recenzie v časopisoch *Fraktál*, *Glosolália* a na portáli *Knihy na dosah*.

Noc v múzeu

Napriek tomu, že Slimani má práve rozpísaný román, na ktorý sa potrebuje sústrediť, cíti sa byť neodolateľne priťahovaná ponukou svojej redaktorky Aliny Gurdiel podieľať sa na jej projekte „Moja noc v múzeu“ ako autorka jednej zo série kníh. Neláka ju ani tak vyhliadka noci v spoločnosti umeleckých diel, ako predstava, že bude zavretá. Že sa k nej nikto nebude môcť dostať ani ona nebude môcť odísť. Že bude úplne sama v tichu: zhmotnenie spisovateľského sna „o izolácii, ktorá vedie k tvorbe“. (s. 16) Hoci autorkina cesta do Benátok a noc strávená v múzeu umenia Punta della Dogana tvoria rámec ***Vône kvetov noci***, spomínam to až na tomto mieste, pretože Slimani sa dokázala popasovať s knihou „na objednávku“ takým jemným a prirodzeným spôsobom, že to jej úvahám nijako neuberá na sile a vnútornej naliehavosti. Témy, ktoré v eseji rozvíja, sú témy, ktoré pre ňu majú bytostný význam, hoci sa k niektorým z nich dostáva sprostredkovane prostredníctvom výtvarných diel v múzeu či na prechádzke po Benátkach. Okrem písania je to napríklad rozdiel medzi denným a nočným životom, ktorý bol zvlášť výrazný počas autorkinho dospievania v Maroku. Cez deň sa každý správal podľa pravidiel a očakávaní, plniac si svoje povinnosti, no skutočný, slobodný život sa začínal až v noci. V tejto súvislosti Slimani spomína sny o „úteku, o potulkách, o nociach bez sprievodu“ (s. 54) a o pohybe ako synonyme slobody. Ďalšou z tém je vykorenenie a otázka identity, obe príznačné pre spisovateľov žijúcich a tvoriacich v inej krajine, než v ktorej vyrástli.

Autorku v múzeu zaujme dielo Philippeho Parrena, v ktorom akoby oživoval Marilyn Monroe. Okrem Marilyn sa počas tejto netradičnej noci stretáva aj s ďalším mŕtvym – svojím otcom, ktorý bol roky nespravodlivo súdený a niekoľko mesiacov väznený pre finančný škandál, do ktorého sa zdal byť zapletený. Uvažuje o súvislostiach medzi otcovým osudom a svojím písaním: „Prostredníctvom svojich príbehov sa snažím získať späť jeho slobodu. Píšem a hĺbim dieru do steny v cele. (...) Píšem a zachraňujem ho, ponúkam mu únikovú cestu, krajiny, postavy s neobyčajnými dobrodružstvami.“ (s. 79) Analógia medzi autorkinou túžbou nechať sa zavrieť na noc v múzeu a väznením jej otca však už pôsobí prehnane a neprimerane. Ako celok je ale *Vôňa kvetov noci* citlivým rozjímaním o tom, čo znamená byť spisovateľkou a čím všetkým môže byť pre nás a pre svet písanie. KR

Radšej písať ako čítať

Pierre Bayard: Ako hovoriť o knihách, ktoré sme nečítali
Preklad: Monika Jurovčáková
Bratislava: Monokel, 2022

Názov knihy **Pierra Bayarda *Ako hovoriť o knihách, ktoré sme nečítali*** pôsobí na prvý pohľad ako recesia, najmä keď vieme, že autor je profesorom literatúry na univerzite. Ale písať v ľahkom tóne ešte neznamená, že takýmto spôsobom nemôžeme prísť s originálnymi a podnetnými postrehmi. V kultúrnej spoločnosti panuje tichá dohoda, že knihy treba čítať, prečítať ich celé a čo najviac. V skutočnosti môžeme prečítať len nepatrnú časť diel, ktoré sa patrí poznať, a tak nám nezostáva iná možnosť, ako o našom čítaní klamať. Klamať iných, ale klamať aj samých seba, lebo máme výčitky, že sme nesplnili niečo, čo sa od nás očakáva. Profesor Bayard chce nášmu svedomiu uľaviť a ukázať, čo vlastne máme na mysli, keď hovoríme o tom, čo čítame.

Základnou myšlienkou jeho eseje je, že pojem prečítanej knihy je nejednoznačný, preto pri knihách, ktoré cituje alebo komentuje, uvádza, do akej miery je s nimi oboznámený. Rozdelil ich do štyroch kategórií: knihy, ktoré nepozná, ktoré prelistoval, o ktorých počul a na ktoré zabudol. Neuvádza prečítané a neprečítané knihy, lebo taký typ rozlišovania pokladá za neprirodzený a sťažujúci úvahu o tom, ako čítanie skutočne prežívame.

Knihy nečítajú ani tí, ktorí o nich píšu, len to potom nechcú priznať. To nebol prípad Paula Valéryho, ktorý otvorene povedal, že z Proustovho diela prečítal len veľmi málo, čo mu však neprekážalo, aby po spisovateľovej smrti napísal článok, kde zložil poctu jeho umeleckému prínosu. Podľa Valéryho je príliš pozorné čítanie dokonca nebezpečné, lebo nám neumožňuje zachovať si od diela odstup a sústrediť sa na to, čo nás zaujíma najväčšmi: nie dielo samotné, ale to, čo ho spája s ostatnými. Zavádza tak jednu z najbežnejších foriem vzťahu ku knihe: listovanie. Je jasné, že Bayard pri spomínanom článku Valéryho o Proustovi uvádza, že ho tiež iba prelistoval.

Ešte ďalej zašiel v prípade známeho románu Umberta Eca *Meno ruže*, ktorý tiež iba prelistoval, a navyše ho zaradil medzi knihy, o ktorých iba počul. Potom z románu nielen cituje, ale podrobne rozoberá detektívnu zápletku a význam stratenej časti Aristotelovej *Poetiky*. Od Eca sa totiž naučil, že „na to, aby sme sa vedeli o knihe podrobnejšie vyjadriť, nie je nutné ju držať v ruke, no iba pod podmienkou, že počúvame a čítame to, čo o nej hovoria ostatní“. Medzi knihy, na ktoré zabudol, zaradil Bayard *Eseje* klasika francúzskej literatúry Michela de Montaigne. Upozorňuje na jeden dôležitý faktor ľudskej mysle: „Čítať neznamená len zoznámiť sa s určitým textom alebo osvojiť si určité znalosti, no znamená aj – a to už od samého začiatku – nezvratný proces zabúdania“. Vybral si ho asi preto, že sám Montaigne s týmto problémom zápasil a poctivo sa k tomu priznával.

Cieľom Bayardovej eseje bolo poradiť nám, ako hovoriť o knihách, ktoré sme nečítali. Na príkladoch z diel rôznych autorov rozoberá situácie, v ktorých sa môžeme ocitnúť, keď sa hovorí o knihách, ktoré nepoznáme, ale musíme sa k ním vyjadriť, pričom nevieme, čo o nich vedia tí ostatní. Predovšetkým musíme zmeniť náš vzťah ku knihám a nedívať sa na ne ako na nedotknuteľné predmety, na ktorých nesmieme nič zmeniť. Kniha žije tým, čo si z nej čitateľ odnesie, ale potom už tento zisk musí ísť svojou cestou, čitateľ sa musí stať tvorcom, nesmie zostať v zajatí prečítaného textu. Presne v duchu citátu Oscara Wilda, ktoré je mottom knihy: „Nikdy nečítam knihu, ktorú mám recenzovať; človek je potom príliš zaujatý“.

František Hruška

František Hruška (1944)
Literárny historik a prekladateľ. Pôsobil na univerzitách v Neapole, Ríme a Moskve, ale aj na slovenskom veľvyslanectve v Ríme. Sústavne spolupracoval s Katedrou romanistiky na FiF UK v Bratislave, ktorú viac rokov viedol. Venuje sa talianskej literatúre, dejinám a kultúre.

Zdroj: Monokel

Ilustrácia Romany Romanyšyn a Andrija Lesiva z knihy *Odkiaľ a kam*

Od cudzích ciest *k vlastným*

Ukrajinskí autori **Romana Romanyšyn** a **Andrij Lesiv** sú pre slovenského detského čitateľa pomerne známi, keďže do slovenského jazyka boli doposiaľ preložené štyri tituly tejto symbiotickej ilustrátorskej a spisovateľskej dvojice.

Patrícia Karnišová

Romana Romanyšyn, Andrij Lesiv: Odkiaľ a kam
Preklad: Patrik Oriešek
Bratislava: Monokel, 2022

Prvým preloženým titulom bola v roku 2015 kniha *Vojna, ktorá zmenila Rondo* (Brak). Autori ňou reagovali na situáciu na východe Ukrajiny a za mimoriadnu vizuálnu stránku knihy získali na Medzinárodnom veľtrhu detských kníh v Bologni ocenenie Ragazzi Award. Neskôr, v rokoch 2018 a 2019, autori príjemne prekvapili dielami náučnej literatúry *Takto vidím* (Monokel, 2018, v pôvodnom vydaní 2017) a *Takto počujem* (Monokel, 2019, v pôvodnom vydaní 2018), ktoré detského recipienta hravo, pútavo a interaktívne priviedli k objavovaniu záhad zraku a sluchu. A práve so spomínanými ostatnými titulmi je žánrovo, graficky i kompozične veľmi príbuzná aj ich najnovšia kniha ***Odkiaľ a kam*** (v pôvodnom vydaní 2020), ktorá do slovenských kníhkupectiev doslova „prikráčala" v roku 2022.

Človek a potom pohyb

Kniha *Odkiaľ a kam* tematicky referuje o pohybe, ktorý je uchopený širokospektrálne, a okrem obsahu, ktorý čitateľ prirodzene predpokladá, ako napríklad informácie o pohybovaní sa v rôznych prostrediach (pohyb na cestách, vo vzduchu, vode, vesmíre), ponúka aj omnoho extenzívnejšie vnímanie významu slova pohyb. Keďže s pohybom, napredovaním, pokrokom je ľudský život prirodzene spätý, do témy pohybu autori ako úvod zvolili záznam o vývoji človeka.

Detský čitateľ sa tak pri otvorení knihy najprv oboznamuje s tým, ako napredoval samotný človek, a až neskôr, ako v súvislosti s vlastným pokrokom vymyslel prvé prostriedky na prepravu (lyže, kanoe, bicykel), aké mal k svojim cestám motívy, ktoré z ciest a ktorí z cestovateľov sa zapísali do histórie. Všetky tieto informácie majú charakter tzv. „perličiek" v jednotlivých tematických okruhoch a detský čitateľ sa napríklad dočíta, čo musela urobiť prvá žena, ktorá podnikla cestu okolo sveta, aby sa dostala na palubu výskumnej lode. Dostane aj odpoveď na otázku, ako by sme dokázali cestovať v čase, ako zvláštne môžu vyzerať hranice medzi niektorými štátmi alebo ktoré zviera uskutočnilo najdlhší zaznamenaný let. Po prezentovaní mnohých podobne zaujímavých a netradičných faktov možno oceniť, že v závere knihy čitateľ dostane priestor zamýšľať sa nad vlastnou životnou cestou, a tak je pomyselná „bodka" za svetom pohybu tvorená samotným čitateľom: „Moje trasy sa križujú s trasami iných pútnikov. Každý z nás má svoj neopakovateľný príbeh."

Symbióza slov a farieb

Napriek šírke tém zachytených pod ústredným pojmom pohyb však treba poznamenať, že autori našli optimálny pomer obsahu a rozsahu a hodnotný široký obsah dokázali čitateľovi sprostredkovať pomerne malým textovým rozsahom. Textové informácie sú primerane dopĺňané pútavými a pestrými ilustráciami, ktoré trefne vystihujú dynamickosť v odtieňoch sýtoružovej, žltej, zelenej či modrej v kontraste k čiernej farbe a pre detského čitateľa je pôžitkom všímať aj vizuálne zachytenie jednotlivých vĺn rôznych pohybov. Okrem ponuky tejto farebnej hry kniha dieťa počas čítania vyzýva aj k vlastnému bádaniu v ilustráciách, napríklad hľadaním cesty v labyrinte či sledovaním migrácie človeka a zvierat na mape.

Okrem obsahovej a farebnej pútavosti je vzhľadom na tento žáner nevšedný i jazyk a štruktúra knihy. Tá je kompozične členená do tematicky homogénnych dvojstránok. Čitateľa uvádzajú do témy krátke výpovede s metaforickým presahom, ktoré navodzujú čitateľovi naratívnosť, a odbornosť jazyka pri faktografických informáciách istým spôsobom tlmia: „Keď všetko zrýchľuje, netreba strácať hlavu." Týmto balansom medzi odbornosťou jazyka a pútavosťou obsahu informácií, ako aj ideálnym pomerom textu a ilustrácií či obsahu a rozsahu autori docielili, že poznávanie pohybu je pre detského čitateľa skutočným dobrodružstvom. KR

Patrícia Karnišová (1997) Vyštudovala učiteľstvo pre primárne vzdelávanie a pedagogiku psychosociálne narušených. Momentálne pôsobí ako interná doktorandka na Katedre komunikačnej a literárnej výchovy na Pedagogickej fakulte PU. Vo svojom výskume sa zameriava na tému outsiderstva v literatúre pre deti.

Zdroj: Absynt

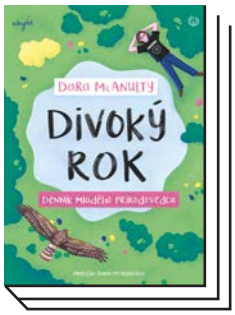

Dara McAnulty: Divoký rok. Denník mladého prírodovedca
Preklad: Dana Petrigáčová
Ilustrácie: Zuzana Bartová
Žilina: Absynt, 2022

Rok zázrakov očami autistu

V edícii kníh pre deti a mládež vydavateľstva Absynt vychádza ***Divoký rok: Denník mladého prírodovedca***. Bude sa kniha autistického tínedžera a prírodovedca páčiť? Bude. Pätnásťročný chlapec **Dara McAnulty** píše o prírode, najmä vtákoch, ale aj o svojej rodine a živote s autizmom v škole aj doma, kde sú si „blízki ako vydry“.

Katarína Labudová

Portrét autora knihy *Divoký rok* ilustrovaný Zuzanou Bartovou

Okrem otca biológa celá rodina žije s autizmom. Dara tvrdí, že písanie a nasledujúce stránky mu pomáhajú opísať „spojenie s divokou prírodou, snažia sa vysvetliť, ako vidím svet, a približujú, ako v našej rodine prečkávame búrky“. (s. 9) Dara píše lyricky aj fakticky, je to precízny a miestami až spirituálny štýl písania. Píše fascinovaný okolím, v neustálom prepojení s prírodou a v ponorení do nej. Tínedžer má srdce „prírodovedca, hlavu nádejného výskumníka a kosti dávno zničené neustálym ničením prírody“. (s. 9) Samozrejme, okamžite si vybavíme Gretu Thunberg, ale toto je iné: intímny, emocionálny, autentický denník.

Príroda nielen z diaľky

Na rozdiel od prírody, v ktorej sa Dara cíti šťastný aj pokojný, školské prostredie ho veľmi zaťažuje: hluk, prisilné svetlo, šikana, priveľa učebnej látky, ktorú považuje za nudnú. Práve sťahovanie a nová škola spúšťa psychologickú krízu pre Daru. Zmenu vníma ťažko, cíti sa zranený a stratený. Postupne v denníku zachytáva, ako ho rodina, knihy a najmä príroda inšpirujú a pomáhajú mu dostať sa z úzkostí. Ukazuje, ako intenzívne oproti iným ľuďom prežíva prírodu on: „Ľudia akoby prírodu obdivovali iba z diaľky; čerešňové kvety či jesenné lístie sú krásne na stromoch, kam patria, no už menej pekné sa im zdajú, keď spadnú celé premočené a kožovité na zem, na trávnik a na školské ihrisko. Slimáky sú priam hnusné.“

Najsilnejšími pasážami v knihe sú práve tie, v ktorých opisuje svoje intenzívne spojenie so zvieratami, súcit s netopierom alebo vtákom, ktorý beznádejne volá na partnerku. Prírodné dianie je prepletené aj s odkazmi na literatúru – na Oscara Wilda, Edwarda Thomsona, Samuela Becketta, Seamusa Heaneyho aj na írske mýty a írsky folklór, ktorý často čerpá z prírody. Dni Darovej rodiny sú vyplnené skúmaním a pozorovaním prírody, chodia často do lesoparku, ktorý majú v novom dome cez cestu a pomáhajú zraneným alebo vyčerpaným zvieratám aj hmyzu. Dara rozmýšľa o tom, ako on aj jeho sestra Bláthnaid vnímajú prírodné spoločenstvo rovnako: „(...) neexistuje nijaká hierarchia života, a preto v skutočnosti neexistuje ani vo svete. Najmenšie tvory sú rovnako dôležité a zaslúžia si rovnakú pozornosť a úctu ako tie, čo sa preháňajú po savane, lietajú na oblohe alebo sa hojdajú na stromoch. Pre Bláthnaid aj pre mňa sú si rovné.“ (s. 146)

Liečivá vďačnosť

Dara je zrastený s prírodným svetom. Túži po rodinných výletoch, kde môže pozorovať morské vtáky, hmyz aj tulene. Vtedy jeho próza radostne skacká (a poskakuje si aj on, hoci je už veľký, ako sám povie). Tuší, že ponorenie sa do prírody je liečivé (nielen preňho), zároveň pre seba objavuje terapeutickú silu písania: „Mama si myslí, že preskúmanie nejakého nového miesta by mohlo také pocity [úzkosti] odplašiť. Tiež mi hovorí, aby som sa snažil o milosť a vďačnosť. ‚Drž sa ich,‘ hovorí. ‚A zapíš si všetky dobré veci v živote, aby si na ne nezabudol.‘ Isteže, má pravdu, no súhlasiť s ňou mi dáva riadne zabrať.“ (s. 135)

Nielen tínedžer s aspergerom potrebuje prírodu a pocity vďačnosti vo svojom živote, toto je inšpiratívne pre nás všetkých. Po chvíli čítania tohto precíteného denníka môžu čitatelia prežiť niečo podobné: hlbokú vďačnosť za prírodu, nádej do budúcnosti a radosť z tanca nočných môr opitých sladkým nektárom. KR

Katarína Labudová (1976)
Získala doktorát z literárnej komparatistiky na Masarykovej univerzite v Brne. Učí anglicky písanú literatúru na Filozofickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku. Zaoberá sa najmä románmi Margaret Atwood a Angely Carter. Okrem postmodernej literatúry sa venuje ľudovým rozprávkam. V žilinskom Artfore moderuje Literárne večery.

Viktor Šklovskij: ZOO alebo Listy vôbec nie o láske
Preklad: Kristína Karabová
Bratislava: Brak, 2022

Ako huňatý *pes v trópoch*

„Človek s ruským správaním je v Európe smiešny ako huňatý pes v trópoch," píše v jednom zo svojich predslovov ku knihe ***ZOO alebo Listy vôbec nie o láske*** **Viktor Šklovskij**, literárny teoretik, excentrický dobrodruh či „terorista", protagonista ruského formalizmu, spolupútnik legendárnej generácie a jedna z najzaujímavejších a najvšestrannejších osobností európskej kultúry 20. storočia, ktorý si svoju exotickosť ako príslušník málo civilizovaného národa počas pobytu v krajinách západnej civilizácie dobre uvedomoval.

Ivan Marton

Nebol v tomto beznádejnom pocite kvázi ruského vyvrheľa osamotený: aj herečka Zinaida Raich, manželka režiséra Vsevoloda Mejercholďa, pri návšteve Berlína v liste Majakovského múze Lily Brikovej priznáva, že „nedokáže žiť ako Európanka, lebo jej aziatská prostorekosť ju vždy prezradí".

Ikonická ruská enkláva v Berlíne

V Berlíne sa po revolúcii v roku 1917 na kratší či dlhší čas ocitla celá plejáda ruských spisovateľov, maliarov, divadelníkov či filmárov: svoj čas tu trávili Marina Cvetajeva, Iľja Erenburg, Boris Pasternak, Vladimir Majakovskij, Alexej Tolstoj, El Lissitzky, ale aj Andrej Belyj, Alexej Remizov či Maxim Gorkij; ruská enkláva v Berlíne bola priam ikonická, v rokoch začínajúcej sa Weimarskej republiky markantne ťažila z demokratického podhubia nemeckej metropoly a ozvláštňovala jeho dekórum. Aj avanturista **Viktor Šklovskij** sa v roku 1922 na niekoľko mesiacov ocitol v Berlíne, keď po dramatickom úteku cez Ladožské jazero unikal z Petrohradu pred prenasledovaním Čeky do Nemecka, kde ho vo svojom berlínskom byte nakrátko prichýlil Maxim Gorkij. A práve tu Šklovskij napísal svoju epistolárnu prózu ***ZOO alebo Listy vôbec nie o láske***, ktorá teraz po prvýkrát v knižnej podobe vychádza v slovenčine vo vydavateľstve Brak v preklade **Kristíny Karabovej** (jej časopisecká verzia uzrela u nás svetlo sveta už v šesťdesiatych rokoch minulého storočia).

Nebolo to, samozrejme, prvé stretnutie slovenského čitateľa s obrovitým dielom slávneho ruského literáta: popri jednotlivých literárnovedných štúdiách v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch ešte vyšli

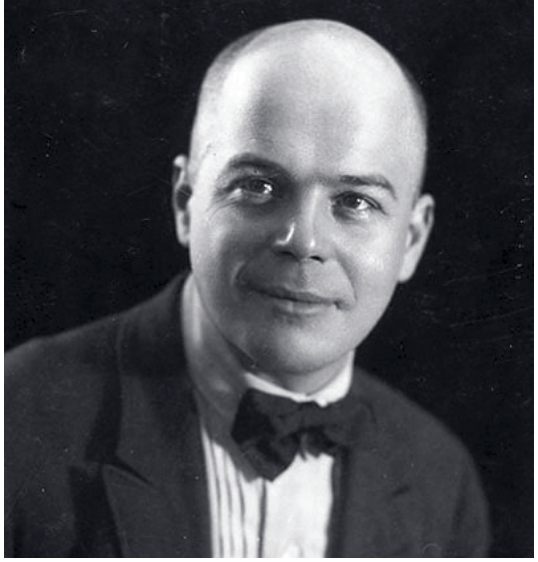
Viktor Šklovskij (24. 1. 1893 – 6. 12. 1984)

Zdroj: wikimedia

knihy *Teória prózy*, *Lev Tolstoj*, *Ejzenštein*, *Sentimentálna cesta*, *Energia omylu* a súbor brilantných esejí *Tetiva*, kde autor, okrem iného, dojímavo spomína na svojich petrohradských druhov Borisa Ejchenbauma a Jurija Tyňanova.

ZOO alebo Listy vôbec nie o láske je súbor tridsiatich troch listov, ktoré Viktor Šklovskij počas svojho ročného berlínskeho pobytu napísal žene s menom Aľa (za ňou sa podľa všetkého skrýva Elsa Trioletová, sestra Lily Brikovej, neskoršia žena francúzskeho prozaika Louisa Aragona, ktorú autor v mladosti tajne uctieval). Stručným, gnómickým, priam aforistickým štýlom jej popisuje stav svojej duše i pocity v cudzom meste, do ktorého nezapadol a ktorému nevie prísť na chuť. V listoch fabuluje, cituje vymyslené príbehy, vymýšľa si rozprávky. Zároveň čitateľa vodí za nos a doslova ho mystifikuje: na dvoch či troch miestach cituje Aline odpovede na svoje citové výlevy, pričom raz sa k autorstvu týchto listov priznáva, aby vzápätí svoje autorstvo rezolútne poprel a vyhlásil ich za pôvodné („Čestné slovo, ja som ho nepísal.") Jeden z posledných listov (tridsiaty) adresoval Šklovskij Všeruskému ústrednému výkonnému výboru ZSSR. Úpenlivo v ňom žiada o amnestiu a o povolenie návratu do Ruska („Nemôžem žiť v Berlíne. Pustite ma do Ruska.") To sa mu napokon s pomocou Gorkého a Majakovského podarilo.

Moderný preklad a dosiaľ neznáme fakty

Kniha vychádza v modernom, doslova bravúrnom preklade Kristíny Karabovej, ktorá publikáciu opatrila podrobnými poznámkami a tromi zasvätenými doslovmi, dokumentujúcimi dôvernú znalosť problematiky. Osobitný pôžitok však čitateľovi pripraví záverečná stať *Návrat Viktora Šklovského*, ktorú napísal skladateľ a hudobný teoretik Vladimír Godár, v súčasnosti azda náš najväčší znalec života a tvorby ruského literáta. Godár sa Šklovskému venuje sústredene a dlhodobo, prečítal prakticky celé jeho dielo a v strede osemdesiatych rokov, krátko po spisovateľovej smrti, napísal jednu zo svojich najznámejších hudobných skladieb, violončelovú *Sonátu na pamäť Viktora Šklovského*. Vo svojej stati podrobne mapuje spisovateľov dobrodružný život, široké väzby na priateľov a známych, sprístupňuje aj dosiaľ neznáme fakty o Šklovského návšteve Bratislavy v roku 1966 a pridáva zaujímavý postreh o pobyte Romana Jakobsona v našom meste v predvečer augustovej invázie roku 1968, o ktorom dnes už málokto vie. KR

Ivan Marton (1945)
Študoval muzikológiu v Bratislave, vo Varšave a v Hamburgu. Bol dlhoročným dramaturgom Slovenskej filharmónie, pracoval aj ako hudobný producent. V roku 1990 bol poslancom Federálneho zhromaždenia za VPN.

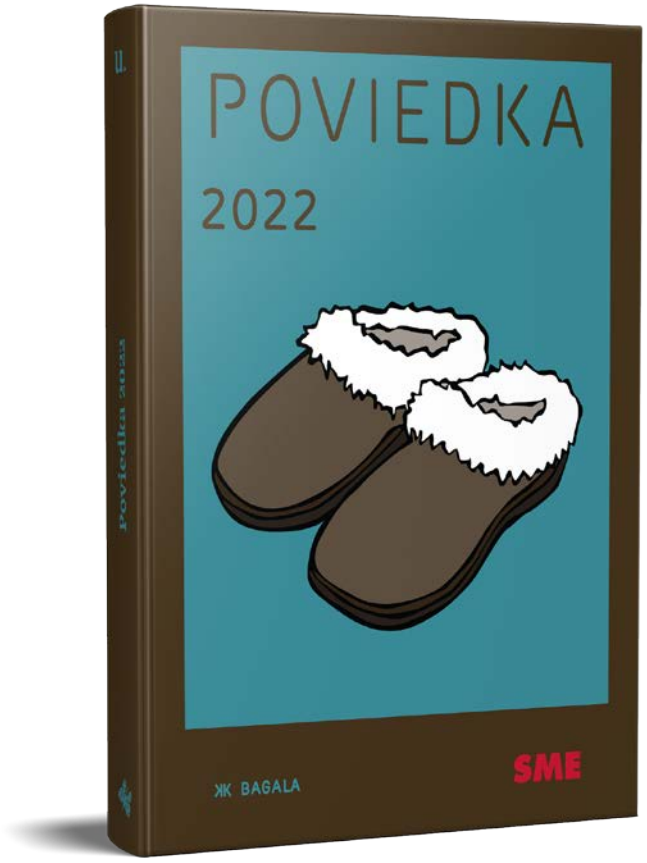

26. októbra si o 14:00 nalaďte Rádio Devín a v priamom prenose sledujte slávnostné odovzdávanie cien 26. ročníka literárnej súťaže Poviedka. Hlavnú cenu získal Kristián Lazarčík a prémiami boli ocenení Terézia Fabianová, Mária Figurová, Marek Grajciar, Dorota Hinštová, Peter Hoferica, Pavol Kuspan, Kristína Lenart, Zuzana Vasičáková Očenášová a Pavol Weiss.

26. októbra si kúpte denník SME – ako prílohu nájdete zborník najlepších poviedok, ktoré spomedzi tohoročných 367 súťažných príspevkov ocenila porota v zložení Ivana Gibová (predsedníčka), Uršuľa Kovalyk, Jana Micenková, Nicol Hochholczerová, Jana Turzáková a Zuska Kepplová.

26. októbra začne seriál dramatizovaných čítaní v streamovacej službe www.audiopoviedky.sk (teraz dostupnej už aj ako appka pre iPhone a Android). Ocenené poviedky načítali Robert Roth, Kristína Tormová, Matej Landl, Juraj Hrčka, Lucia Hurajová, Ľubo Bukový, Dušan Cinkota, Mirka Frankovská, Juraj Kemka a Zuzana Mauréry.

26. októbra si všetci správni knihomoli urobia papučkový deň!

KK BAGALA · fond na podporu umenia · SME · rtv: Rozhlas a televízia Slovenska · Rádio Devín · audiopoviedky.sk · Knižná Revue – Mesačník o knihách

Sú diela, ktoré nás zaujmú svojím dejom, iné štýlom či jazykom a ja mám tak sám pre seba ešte tretiu neestetickú kategóriu, a to diela, ktoré nás nadchnú tým, že z nich sála autorov alebo autorkin talent. A Nicol Hochholczerová je mimoriadne nadaná autorka. Jej útla novela je nielen skvelým dielom po jazykovo-štylistickej stránke, ale zaujme aj dejom. To, čo sa nám na prvý pohľad môže zdať ako fragmentárne alebo experimentujúce, sa ukazuje ako pravdivé vnímanie, pretože tieto atribúty sú vskutku vnútornou hybnou silou tohto diela.

Gábor Csanda

Pedofilný vzťah vyrozprávaný z pohľadu obete – áno, treba používať slovo obeť – asi nikdy nebude príjemné čítanie. Málokto z nás sa ubráni sklzu do pozície sentimentálneho čitateľa, ktorý pociťuje ľútosť nad osudom zneužívaného dieťaťa. Zároveň sa nám rozum pozastavuje nad postojom okolia a spoločnosti, ktoré svojím nedostatkom pozornosti prispievajú k tomu, že takýto vzťah môže trvať hoci aj roky.

Ján Mackovčák

fond na podporu umenia · KK BAGALA

Kazuo Ishiguro: Klára a Slnko
Preklad: Vladislav Gális
Bratislava: Ikar, 2022
Laureát Nobelovej ceny za literatúru 2017 v tomto románe skúma rýchlo sa meniaci moderný svet očami prívetivej detskej rozprávačky, ktorá sa snaží pochopiť lásku, život, smrť, smútok, strach či samotu. Klára je špeciálne naprogramovaný robot, ktorého účelom je byť priateľkou dospievajúcemu dieťaťu. Jedného dňa si ju kúpia rodičia ťažko chorej Josie a vtedy sa Klára stretáva s labyrintom emócií.

Rónán Hession: Panenka
Preklad: Ema Mojžišová
Bratislava: Arforum, 2022
Druhý román súčasného írskeho spisovateľa a hudobníka ponúka príbeh o päťdesiatnikovi, ktorý sa rozhodol začať v živote nanovo. Autor zostáva verný svojmu štýlu – nekáže a nemoralizuje, necháva svoje postavy žiť ich životy a aj napriek tomu, že vôbec nie sú ľahké, kniha prináša ľudské teplo, humor a nádej.

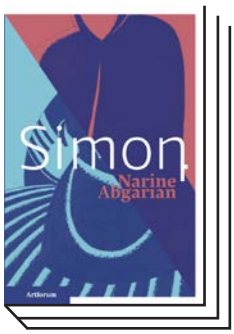

Narine Abgarian: Simon
Preklad: Katarína Strelková
Bratislava: Artforum, 2022
Tragikomický román oceňovanej arménskej autorky píšucej po rusky prináša príbehy štyroch žien. Autorka zobrazuje ich premenu na pozadí tráum 20. storočia.

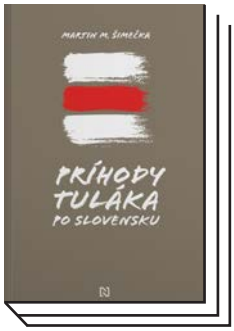

Martin M. Šimečka: Príhody tuláka po Slovensku
Bratislava: N Press, 2022
Text knižne vydanej reportáže vznikol počas mesačného putovania Slovenskom. Autor niekoľkokrát zišiel z cesty, čo mu umožnilo stretnúť ľudí žijúcich na samotách a v zabudnutých kútoch krajiny.

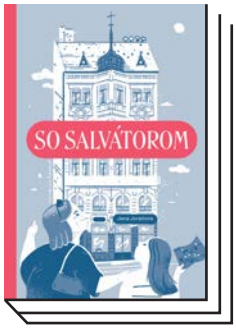

Jana Juráňová: So Salvátorom
Ilustrácie: Lucia Žatkuliaková
Bratislava: Bratislavské rožky, 2022
Rozprávková kniha ponúka príbeh 13-ročnej Cecilky a jej starej mamy, ktorý sa odohráva v súčasnej Bratislave. Prináša zaujímavosti o ľuďoch, ktorí formovali mesto.

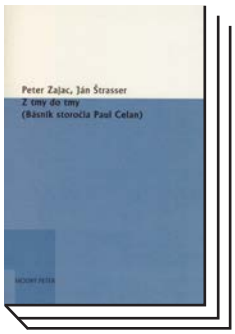

Peter Zajac, Ján Štrasser: Z tmy do tmy (Básnik storočia Paul Celan)
Levoča: Modrý Peter, 2022
Kniha literárneho vedca a básnika a prekladateľa vychádza z ich fascinácie významným nemeckým povojnovým básnikom.

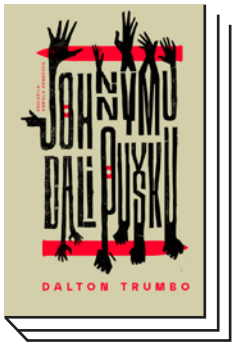

Dalton Trumbo: Johnnymu dali pušku
Preklad: Daniela Krnáčová
Banská Bystrica: Literárna bašta, 2022
amerického autora vyšiel na začiatku 2. svetovej vojny a neskôr sa stal symbolom odporu proti vojne vo Vietname.

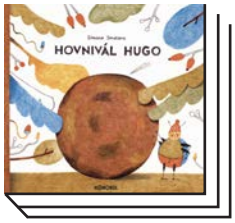

Simona Smatana: Hovnivál Hugo
Bratislava: Monokel, 2022
Obrázková knižka pre deti prináša príbeh o chamtivosti, sile priateľstva a o tom, čo nás robí skutočne šťastnými, aj keď všetko ostatné stojí niekedy za hovienko.

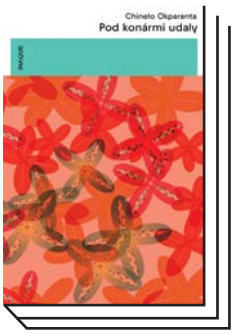

Chinelo Okparanta: Pod konármi udaly
Preklad: Alexandra Strelková
Bratislava: Inaque, 2022
Debut považovaný za jeden z najlepších afrických románov roku 2015 je inšpirovaný nigérijskými ľudovými rozprávkami a vojnou.

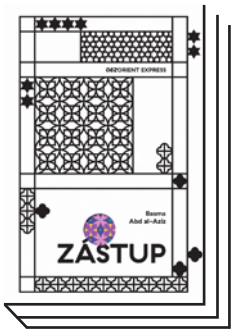

Basma Abd al-Azíz: Zástup
Preklad: Marek Brieška
Bratislava: Brak, 2022
Surrealistická vízia Egypta s príbehom o tom, ako sa po neúspešnom ľudovom povstaní dostáva k moci centralizovaná moc. Predstavuje novú vlnu dystopickej fikcie autorov z Blízkeho východu.

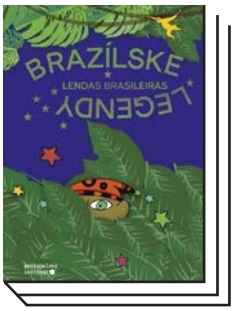

Regina Guerra: Brazílske legendy
Preklad: Júlia Jellúšová
Bratislava: Portugalský inštitút, 2022
Dvojjazyčná ilustrovaná slovensko-portugalská knižka obsahuje výber najznámejších brazílskych legiend.

Isabel Wilkerson: Kasta
Preklad: Ivana Krekáňová
Žilina: Absynt, 2022
Kniha americkej novinárky a spisovateľky, držiteľky Pulitzerovej ceny, v ktorej skúma americký rasizmus ako druh kastového systému.

Djaimilia Pereira de Almeida: Luanda, Lisabon, Raj
Preklad: Silvia Slaničková
Bratislava: Portugalský inštitút, 2022
Intímny rodinný príbeh imigrantov prináša témy súvisiace s hľadaním si miesta a identity v cudzom svete.

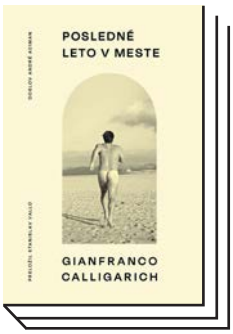

Gianfranco Calligarich: Posledné leto v meste
Preklad: Stanislav Vallo
Banská Bystrica: Literárna bašta, 2022
Román talianskeho autora prvýkrát vyšiel v roku 1973, ale až po takmer polstoročí sa z neho stala literárna senzácia zaraďovaná medzi klasiku.

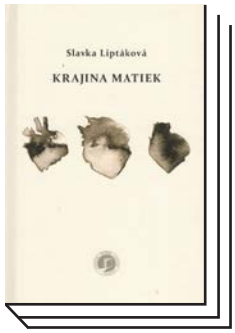

Slavka Liptáková: Krajina matiek
Bratislava: Petrus, 2022
Román prináša príbeh troch generácií sestier. Ide o rodinnú ságu odohrávajúcu sa od začiatku 20. storočia po súčasnosť.

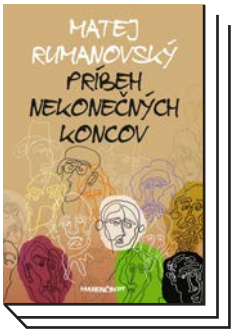

Matej Rumanovský: Príbeh nekonečných koncov
Bratislava: Marenčin PT, 2022
Mal to byť román o Larsovi, no nakoniec je to román pre Larsa. Debutový román o koncoch a začiatkoch, o začiatkoch a umení, o umení a ľudskom bytí.

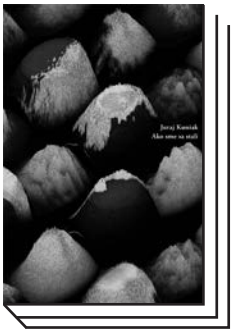

Juraj Kuniak: Ako sme sa stali
Kordíky: Skalná ruža, 2022
Desiata básnická zbierka autora, v ktorej uprednostňuje príbehový charakter textov. Oproti predchádzajúcej tvorbe necháva viac naznačené.

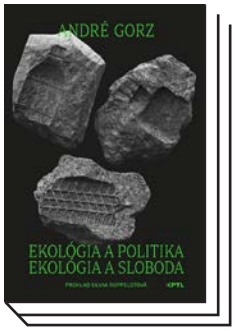

André Gorz: Ekológia a politika
Preklad: Silvia Ruppeldtová
Bratislava: Kapitál, 2022
Kniha obsahuje dve eseje, ktoré napísal francúzsky filozof v 70. rokoch 20. storočia. Ich hlavnou témou sú príčiny a dôsledky ekologickej krízy.

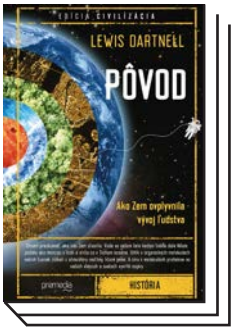

Lewis Dartnell: Pôvod
Preklad: Tomáš Mrva
Bratislava: Premedia, 2022
Populárno-náučná publikácia odhaľuje vplyv zeme na podobu ľudských civilizácií – od pestovania prvých plodín po zakladanie moderných štátov.

Susan Mihalic: Temné kone
Preklad: Beáta Horná
Bratislava: Lindeni, 2022
Psychologický román o pokrivenom vzťahu tréner – jazdkyňa, ktorý prekračuje prah stajní. Otec – tréner vyžaduje od 15-ročnej Roan absolútnu poslušnosť vo všetkom.

John Milton: Vrátený raj. Samson bojovník
Preklad: Marián Andričík
Levoča: Modrý Peter, 2022
Pokračovanie *Strateného raja*, ktoré tiež vychádza po prvý raz v slovenčine. *Vrátený raj* (Paradise Regain'd, 1671) – tak ako v origináli – vychádza spolu s prekladom knižnej drámy *Samson bojovník* (Samson Agonistes), čím sa v slovenčine zavŕšila Miltonova trilógia veršovaných spracovaní biblickej tematiky.

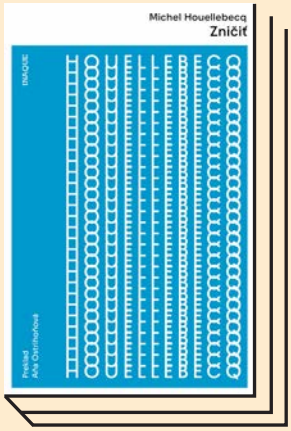

Michel Houellebecq: Zničiť
Preklad: Aňa Ostrihoňová
Bratislava: Inaque, 2022
Román francúzskeho básnika, prozaika a esejistu miestami pôsobí ako geopolitický triler s útokmi, špiónmi a ezoterickým podtextom, no zároveň je rodinnou melodrámou s patriarchom v nemocnici v srdci francúzskeho vidieka. Je to román o krehkosti existencie a osamelosti súčasného človeka, aj o láske a manželskej oddanosti.

Čo prezradí **časozberná snímka?**

Stanislava Chrobáková Repar: Antigony, Ifigénie, Heleny a iné užitočné deje
Závod: Fraktál, 2022

Možno si spomínate na Izoldu a Oféliu v básňach Anny Ondrejkovej alebo na Alfu i Orfeu u Mily Haugovej. Prípadne na Pávu s Oféliou v tvorbe Viery Prokešovej či Personu u Dany Podrackej. Tento zoznam ženských archetypov v slovenskej poézii sa medzitým rozšíril o ďalšie mýtické lyrické hrdinky. Sú síce z básne z roku 2013, najnovšie sa však „prebojovali" do názvu výberovej knihy poetky **Stanislavy Chrobákovej Repar** ***Antigony, Ifigénie, Heleny a iné užitočné deje***.

Ide o druhú výberovú knihu, ktorou Fraktál odštartoval novú edíciu Poiesis. Jej cieľom je predstaviť tvorbu slovenských poetiek a básnikov narodených okolo roku 1960. Prichádza v postcovidovej dobe a s ambicióznym programom. Ráta s tým, že v súčasnosti očakávame od knihy o niečo viac ako predtým. Mapuje desaťročia tvorby autorky/autora i bohatých aktivít v čase i priestore. Bonusom je odborné zhodnotenie tvorby a podrobné informácie o živote a tvorbe (v podobe Kalendária).

Aj dielo *Antigony, Ifigénie, Heleny a iné užitočné deje* pozostáva z viacerých častí. Jadrom knihy sú texty zo šiestich/ôsmich básnických zbierok S. Chrobákovej Repar (písaných po slovensky i preložených zo slovinčiny): *Zo spoločnej zimy* (1994), *Na hranici jazyka* (2000), *Nahá v tŕní* (2006), *Tichožitia* (2011), *Echoechoecho* (2013) a *Rauma blues* (2018). Nasleduje doslov literárnej vedkyne Maríny Šimákovej Spevákovej a chronológia autorkiných životných míľnikov, súpis spisovateľských i prekladateľských aktivít doma i v zahraničí. To všetko je okorenené ilustráciami výtvarníka Miroslava Cipára († 2021).

Knihy tohto typu by sme mohli prirovnať k časozberným snímkam. Nepatrné procesy, ktoré by sa za normálnych okolností zdali ľudskému oku jemné a takmer neviditeľné, sa vďaka časozberným snímkam stávajú oveľa viditeľnejšími a výraznejšími. Podobne na nás pôsobí súhrn textov Chrobákovej Repar. „Autorkin prvý výber z tvorby môžeme vnímať aj ako svojráznu mapu podôb tak básnického, ako aj individuálneho diania okolo nej alebo v jej vnútri," konštatuje Šimáková Speváková v doslove. Viditeľný je aj pomalý, postupný odklon od kratších textov (i hravých foriem doslova na hranici jazyka) a príklon k dlhším básňam v próze.

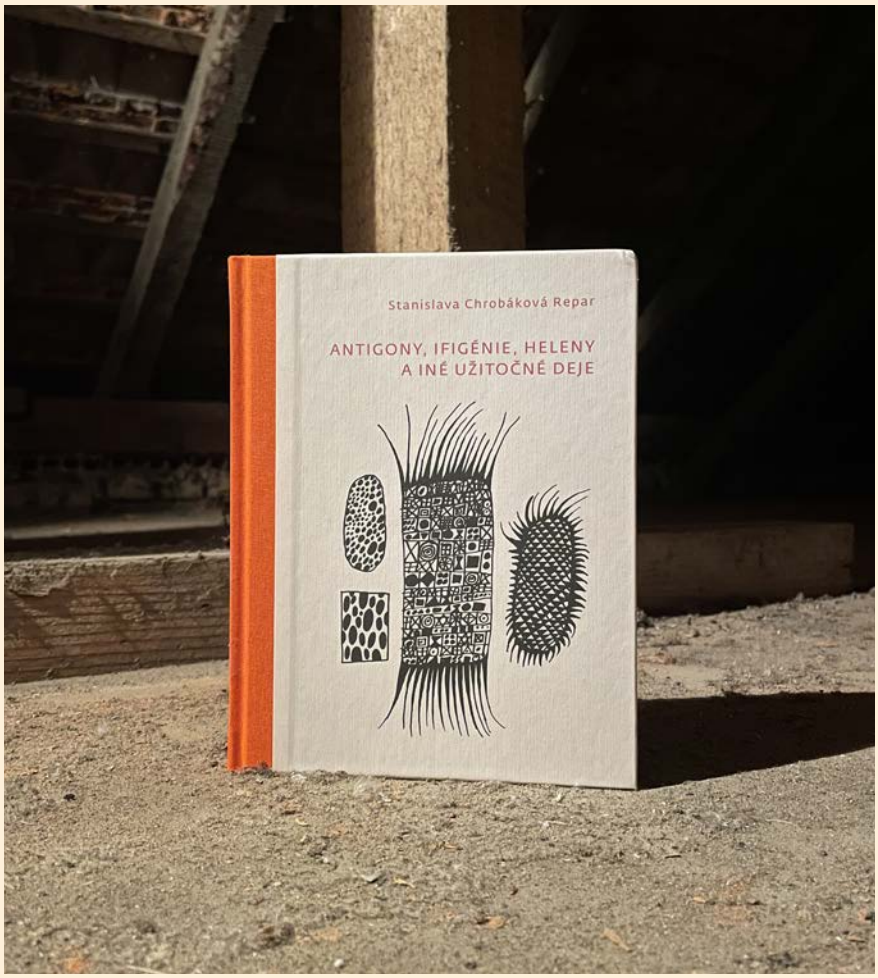

Foto: Peter Madro (2)

Lyrická subjektka Stanislavy Chrobákovej Repar, to je originálny, extravagantný a autentický ženský hlas.

A čo ešte prezrádza časozberná snímka? Lyrická subjektka Chrobákovej Repar, to je originálny, extravagantný a autentický ženský hlas. Ako si všíma Šimáková Speváková, už v samotnom názve výberu autorka zdôrazňuje dve línie svojej tvorby: intertextovú (ženskú) a nelyrickú (dejovú, performatívnu). Literárni kritici pripomínajú, že poetka (z hľadiska postmodernizmu) zastáva jednu z iniciačných pozícií v tzv. experimentálno-dekonštruktivistickej línii ženského písania na Slovensku. Jazyk jej básní je „dobre mierený, presne dávkovaný, esteticky pôsobivý" a ona neraz preveruje jeho možnosti vytváraním novotvarov i „rozbíjaním slov na morfémy či skupiny hlások". Od prieskumu jazykových hraníc a experimentálneho narábania s jazykom sa autorka dostáva až k jeho dekompozícii. Na ploche jednotlivých básní sú prítomné mnohé tematické vrstvy: reflexie vonkajšieho sveta, intímne záznamy, svojrázne rebelantstvo, ustavičný nepokoj, nespokojnosť až existenciálna úzkosť. A pomedzi to všetko presvitá rodová citlivosť a kritika androcentrizmu.

Ako konštatuje poetka a esejistka D. Podracká v časopise *Fraktál* č. 2/2022, máme do činenia so ženou, ktorá inšpiruje Európu a sama je ňou inšpirovaná. V roku 2014 totiž S. Chrobákovú Repar European Institute for Gender Equality (EIGE) zaradil do rebríčka s názvom *„Women and Men inspiring Europe"*.

Autorka má za sebou viac ako štyri desaťročia aktivít doma i v zahraničí a skúsenosti nazbierané v troch kultúrach: slovenskej, slovinskej a fínskej. Je prekladateľkou, esejistkou, literárnou vedkyňou, editorkou a vydavateľkou. Založila a vedie literárny trojmesačník *Fraktál*. Píše v slovenčine i slovinčine, jej autorské a prekladateľské portfólio obsahuje samostatné knižné tituly i rozsiahle expertízy. Systematicky sa venuje otázkam kultúry, literatúry i genderovej problematike.

Stanislava Chrobáková Repar je fenomén, ktorý si zaslúži našu pozornosť. A hoci sa z Kalendária dozvedáme, že jej cesta bola často tŕnistá, napriek prekážkam pokračuje. Po výberovke s Antigonami, Ifigéniami a Helenami má na stole rukopis s názvom *Torzá*, ktorý vznikal v rokoch 2019 – 2021 vo Fínsku a štipendiom ho podporil FPU.

Oľga Gluštíková

Vanitas vo vani

Jakub Spevák: Po funuse
Levice: KK Bagala, 2022

Novela ***Po funuse*** vychádza ako debutová kniha **Jakuba Speváka**, s ktorého menom sa čitatelia mohli stretnúť už v súvislosti so súťažou Poviedka (v roku 2019 získal prémiu) či podujatím Medziriadky. Spevák sa mimo svojich literárnych aktivít pohybuje v prostredí filmu. V próze *Po funuse* sa stretávame so situáciou po pohrebe, keď zosnulý pozoruje svojich rodinných príslušníkov na kare vystrojenom na jeho počesť. V súlade so žánrovým zaradením je text komornejší a predstavuje obmedzený počet postáv, ktorých uplatnenie je v Spevákovej próze relatívne rovnomerné. Autor využíva obmieňanie rozprávačských perspektív, pričom pre každého z rozprávačov a rozprávačiek je výpoveď o ich vzťahu k zosnulému zároveň príležitosťou k zhodnoteniu svojej vlastnej pozície tvárou v tvár situácii „po funuse“. Funebrálna nálada smútočného pohostenia vedie postavy spravidla k štuchaniu do kostlivcov hrkajúcich v skriniach a k úzkostlivým rekapituláciám ich dovtedajšieho pozemského pôsobenia. Spevákova kniha svojím konceptom a atmosférou evokuje niektoré tendencie, ktoré sa vo svetovom aj v domácom umení aktivizovali v období približne od roku 1945 do roku 1969 – mám na mysli predovšetkým existencializmus a absurdnú drámu. Badať tu echá Beckettа, Sartra, Mišimu, ale aj niektorých diel filmovej československej novej vlny (Schorm, Němec).

Veci sa v próze vnímajú akoby cez napnutú blanu, ktorá obraz rozostruje a v súbehu s často nepravdepodobnými až groteskno-absurdnými výjavmi a sterilne vecnou dikciou (na spôsob raného Ballu) vedie k efektu „zneskutočnenia“ zobrazovaného.

Autora zaujíma skutočnosť hlavne fenomenologicky – ako materiálna skúsenosť tela hodeného do často protichodných prúdov vnemov, impulzov a afektov, v čom próza nadväzuje na tradície queer a feministického umenia. Vôľu a kontrolu autonómneho subjektu často problematizujú situácie, keď sa veci dejú bez toho, aby boli zo strany postavy plnohodnotne iniciované a zdôvodnené. Najpríznačnejším spôsobom konfrontácie s realitou sa zdá moment, keď skutočnosť kladie vôli až fyzický odpor; v kontraste je tu „odtelesnená“ (ne)existencia zosnulého a radikálne telesná skúsenosť živých. Kým mŕtvy javy viac-menej iba dištancovane eviduje, tými živými skutočnosť bytostne prestupuje a určuje im celú sériu limitácií. Kľúčový je pritom práve motív limitu, hranice a možnosti či nemožnosti jej prekročenia. Postavy sa rozličnými spôsobmi snažia vymaniť z „bezudalostnej“, ubíjajúcej každodennosti, a to často práve extrémnym vybočením z normy: „Chvíľu sa pozeral do môjho obnaženého rozkroku. Úd mu postupne tvrdol. Podišla som k nemu a vložila mu do úst jablko. On ho hrýzol z jednej strany, ja z druhej. Potom som si rozdriapala blúzku a poliala sa šťavou z cvikly.“ (s. 20) Tekutiny a sekréty patria medzi autorsky preferované textové rekvizity.

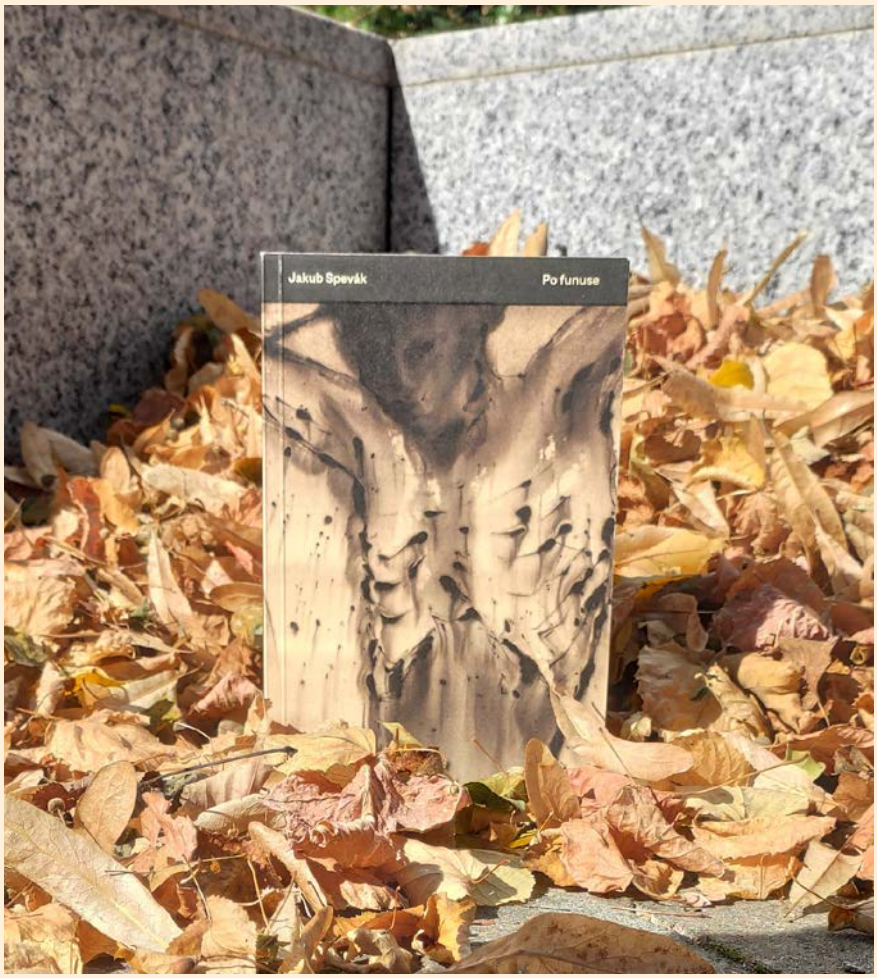

Jakuba Speváka zaujíma skutočnosť hlavne fenomenologicky – ako materiálna skúsenosť tela hodeného do často protichodných prúdov vnemov, impulzov a afektov.

V texte ide v podstate o tradičný repertoár problémov existenciálne orientovanej tvorby – autenticita, odcudzenie a úskalia spojené s bytím-vo-svete. Reč je o možnostiach znesiteľného žitia, hateného frustrovanými očakávaniami a strachom z premrhania času, ktorý postave zostáva. Snaha dopracovať sa k autentickému, plnému bytiu prostredníctvom uplatňovania sartrovsky radikálnej slobody sa pritom javí ako v konečnom dôsledku márna a jej efekty ako prinajlepšom dočasné. Poslednou otázkou zostáva, či vidina smrti, konečného prahu existencie na veci niečo mení. Postkresťanská perspektíva textu mnoho útechy neponúka: „Aj by som sa nejakého [Boha] držal, no zatiaľ neprišiel. Možno je ten zvyšný tanier preňho.“ (s. 43) V tomto pohľade je všetko pachtenie sa za autenticitou a zmyslom poznačené biľagom márnosti.

Spevákova kniha je v kontexte súčasnej slovenskej literatúry súčasťou širšieho trendu návratu modernistického afektu, a to mimo medzí daných už značne ošúchanou líniou subjektovej prózy s jej kompulzívnym sebaskúmačstvom.

V hre nie je pomalé, terapeutické dopracúvanie sa k veľkej privátnej Pravde cez metodické odkrývanie vrstiev vedomého a nevedomého, ktoré často kladie neúmerne vysoké nároky na čitateľskú trpezlivosť.

Spevák uplatňuje intenzitu na úkor extenzie a mudrovania, zakúšanie prítomnosti na úkor analýzy až rozpitvávania a rozprávačské stratégie na úkor gaučového spovedania sa. Novela *Po funuse* sa v tomto zmysle radí ku knihám generačne spriaznených autoriek, ako napríklad *Táto izba sa nedá zjesť* Nicol Hochholczerovej, *Nič sa nestalo* Zuzany Šmatlákovej alebo *Jednorožce* Barbory Hrínovej.

Patrik Miskovics

Smrť *nič nezadrží*

Delphine de Vigan: Noc nič nezadrží
Preklad: Andrea Černáková
Bratislava: Ikar, 2022

Delphine de Vigan patrí k súčasným francúzskym prozaičkám. Na Slovensku jej vo vydavateľstve Ikar vyšli tri knihy: *Spojenia* (2018), *Slová vďaky* (2019) a najnovšia ***Noc nič nezadrží***. Ide o rodinnú kroniku, ktorá mapuje nielen život hlavnej protagonistky Lucile – spisovateľkinej matky, ale čiastočne aj ten spisovateľkin (je to autobiografia a biografia v jednom).
Hneď v úvode knihy de Vigan zdôvodňuje svoje rozhodnutie napísať takýto román: otriasla ňou matkina smrť – samovražda, ktorá sa odohrala dva roky predtým. Jej úmyslom je pochovať matku knižným spôsobom – vytvoriť jej „papierovú rakvu" a premeniť ju v literárnu postavu. Vzápätí opisuje spôsob, ako zbierala informácie, fotografie a rozhovory s členmi rodiny či iné materiály (noviny, televízne relácie a pod.), ktoré jej pomohli na ceste spomínania. Svoje rozprávanie začína v tretej osobe – ona, aby nad príbehom získala nadhľad. Dej plynie retrospektívne a spočiatku Lucile opisuje v časoch raného detstva. Snaží sa o dôverné zachytenie skutočnosti, pričom menuje rozličné detaily, ktoré dodávajú príbehu autentickosť. Ponúka nám pohľad tichého pozorovateľa, ktorý spoza kríka či stromu sleduje udalosti v parku, na lavičke, v dome či na dvore. Spomínaným pozorovateľom je čitateľ, ktorý do deja nijako nezasahuje, iba ho sleduje.
Hlavnú dejovú líniu autorka na rôznych miestach prerušuje a opäť ju necháva pokračovať. Zvyčajne tak pretrháva niť emočného napätia, ktoré sprevádza jednotlivé, z jej pohľadu zásadné a tragické udalosti. Práve tu vstupuje do deja ja – rozprávaním, v ktorom opisuje proces tvorby diela a ťažkosti, ktoré ju na tejto ceste sprevádzajú. „Písaním sa odhaľujem, búrajú sa moje ochranné bariéry jedna po druhej, bez varovania sa rozbíja môj vlastný bezpečnostný val. Musela som sa cítiť šťastná a silná a sebaistá, ak som sa pustila do takéhoto dobrodružstva na hrane, ak som vystavila skúške svoju odolnosť, akoby mi nič iné nechýbalo." (s. 279)
Opätovne prehodnocuje, či urobila dobre, ak vynáša na svetlo pravdu v podobe udalostí, ktoré mohli ostať stratené v čase. Uvedomuje si, že svojím textom bude musieť raniť či zničiť ideály členom vlastnej rodiny. Na chvíľu dokonca pripustí, že časť rodiny nadobro stratí, ako sa to stalo jednému spisovateľovi. Sestra ju však ubezpečuje, že ostane stáť pri nej.

Autorka preto pokračuje v usilovnej práci, ktorá má pre ňu čiastočne aj terapeutický charakter. Vychádza pritom z tvrdenia, že: „(...) písanie nič nezmení. Prinajlepšom umožní položiť si niektoré otázky a vyspovedať vlastnú pamäť." (s. 37) V románe badať výraznú psychologizáciu Lucile a ďalších členov jej rodiny, pričom veľký priestor dostávajú jej rodičia a súrodenci (Lucile pochádzala z viacdetnej rodiny). V snahe dostať sa na koreň problému uvádza autorka v kompozícii knihy rodinné drámy, ktoré v sebe nesú tragickosť a krutosť (smrť súrodencov, samovražda, choroby, zneužívanie). Spisovateľka ich dávkuje jednu po druhej, veľakrát využíva aj „prestávky" na vlastné reflektovanie napísaného, no to nemení nič na celkovej melanchólii a dramatickosti textu. Výborne pracuje so symbolikou modrej farby na označenie smútku a noci, ktorú v názve diela využíva ako metaforu pre smrť (noc nič nezadrží).
Približne v polovici diela naberá rodinná kronika na rýchlosti a sile a takto v nej de Vigan pokračuje až do konca. Román sa kompozične skladá z troch častí nabitých silnými emóciami a tragikou. *Noc nič nezadrží* je osobnou a intímnou výpoveďou autorky, ktorá sa v nej okrem spomínaných rezonujúcich tém hlavne zbavuje všetkého, čo ju ťaží (smútku, viny, výčitiek). „Niekedy snívam o knihe, ktorú napíšem potom. Keď sa zbavím tejto." (s. 165) Ako sama usudzuje, vyrovnanie sa so smrťou blízkej osoby je rovnako ťažké tak v skutočnom, ako aj v knižnom živote.

Natália Turcovská

Chata *v slovenských horách*

Peter Derňár: Kladivo
Bratislava: Lindeni, 2022

Klasická hororová zápletka – skupina kamarátov je na izolovanej chate v lese, kde ich začne prenasledovať nejaké zlo a po jednom ich zabíja. Slovensko sa zdá pre ňu ideálnym miestom. Naše hory a lesy sú prešpikované chatami, mnohé zapadnuté v zarastených dolinách, iné zase stratené v rekreačných oblastiach. Napriek tomu je to téma pomerne vyčerpaná, tak sa do nej málokto púšťa. Veď čo nové môže priniesť? Klasická zostava (športovec, panna, zhúlenec, dievčina ľahkých mravov), zvyčajný zloduch v podobe vraha, incestného domorodca či mimozemšťanov a hromada krvi. Klišé ako vyšité!
Pred rokmi to presne tak skúsil E. Pocha. K dievčenskej trojici sa vtedy pridala skupinka chlapov v strednom veku, ktorí si chceli užiť zábavu ako za mladi. Jeho kniha *Kontakt* síce načrtla zaujímavo nefunkčné vzťahy medzi postavami, nemala však pre ne dostatočné uplatnenie v deji. Vtedy som si hovoril, že zápletka postavená na vzťahoch vo vyvražďovačke na chate je zbytočná, lebo nakoniec aj tak všetci umrú. Mýlil som sa, ale nebol to E. Pocha, kto mi to dokázal.
Nová kniha **Petra Derňára** jednoducho nesklamala. Už pri jeho debute *Škrabot* predviedol, že rozumie, ako fungujú žánrové klišé a vie sa s nimi hrať. Takisto vie, ako rozmýšľa priemerný čitateľ a fanúšik hororov a vie ním aj účinne prostredníctvom textu manipulovať. Vo svojej druhej knihe ***Kladivo*** však dokázal, že to nebolo len šťastie začiatočníka.
Kladivo je podstatne jednoduchší a priamočiarejší príbeh ako *Škrabot*, ale o to lepšie, lebo sa skôr dostaneme k tomu podstatnému. K napätiu.
To generuje partia tridsaťročných kamošov, ktorí sa pravidelne schádzajú na chatách. Tentoraz zablúdia do ošarpanej búdy blízko hraníc s Poľskom, lebo pandemická situácia im nedovolila nájsť nič lepšie. Tam sa začnú rozpletať ich zložité vzťahy, zatiaľ čo po jednom umierajú rukou neznámeho vraha.
Už len v zložení postáv necháva Derňár znalcov hororov na neznámej pôde. Typy, ktoré jeho charaktery reprezentujú, by sme skôr našli v chlapčenských dobrodružných románoch, než v slasheri. To znamená, že zvyčajné žánrové pravidlá neplatia a aj ostrieľaný fanúšik ide do príbehu naslepo. Toto sa mi na Derňárových knihách (zatiaľ) páči – nepodceňuje svojho čitateľa. Vie, že čitateľ vie, v akom je žánri a aké tu platia

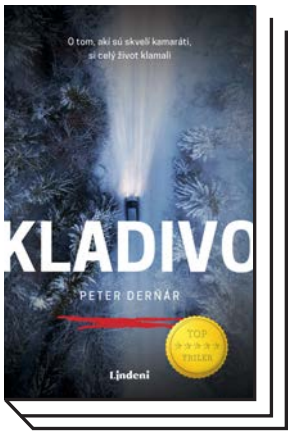

pravidlá. Preto autor niektoré z nich ohýba, iné nahrádza alebo ignoruje. Fanúšik hororov a trilerov sa tak do istej miery ocitá na neznámej pôde, čo je len dobre.
Tento žáner ťaží z napätia a prekvapenia. Zmena pravidiel robí príbeh nepredvídateľným, a tak napätie i prekvapenie fungujú lepšie.
Kladivo je doslova originálne, hoci miestami čitateľ prekukne za fasádu. Ale pri rýchlom tempe, hraním sa so žánrovým klišé a stupňovaním napätia tu máme funkčný horor/thriler, ktorý udrží pozornosť zaujatých aj ostrieľaných fanúšikov žánrovej literatúry.
Navyše *Kladivo* funguje skvelo i ako detektívka. Práve preto treba akceptovať pomalší rozbeh. Prvých šesťdesiat strán – čo je takmer tretina knihy – je len vykresľovanie charakterov a vzťahov medzi nimi. Toto naoko zbytočné naťahovanie naberá svoj význam neskôr, keď čitateľ dostane priestor hádať, kto je vrah.
Každý má nejaký motív či charakterový problém, ktorý ho pre pozíciu vraha predurčuje, a podozriví sú vždy prinajmenšom dvaja. Derňár šikovne do textu umiestnil dostatok pravých i falošných stôp, aby bol čitateľ o identite zla až takmer do úplného konca na pochybách. Bez rozsiahleho úvodu by to bolo ťažšie. Respektíve by sme si expozičné scény museli vytrpieť neskôr v texte, čo by malo za následok úpadok tempa.
Netvrdím, že *Kladivo* je prevratný alebo mnohovrstvový a komplikovaný horor. Stále je to jednoduchá vyvražďovačka na chate. Ale autor poohýbal dostatok žánrových pravidiel, aby to pôsobilo sviežo. Mnohé stojí a padá na dobrom vykreslení charakterov. A tie sú vykreslené funkčne.
Navyše povedomé slovenské prostredie tu hrá dôležitú rolu. Toto nie je horor, ktorý by sa dal univerzálne zasadiť do akéhokoľvek lesa. Teda, šlo by to, ale v náznakoch máme dosť slovenských prvkov, aby sme chápali, že takéto niečo je možné len u nás. Miestami síce ohýbame aj hranice reality, aby text fungoval, ale nie je to násilné a vždy to slúži dobrému príbehu.
Kladivo je svižné a svieže mrazivé čítanie, ktoré má pomalý rozbeh, ale divoký dojazd. Aj skúseného čitateľa udrží v napätí. Nejde o vysoké umenie, ale ako úniková a oddychová literatúra napĺňa svoju funkciu na sto percent a vrelo ho odporúčam.
Juraj Búry

Žiariť v dobe temna

Ivana Hečková: Jedna svieca stačí. Skutočný príbeh žien, ktoré vzdorovali totalite
Bratislava: Ringier Axel Springer, 2022

Debut publicistky **Ivany Hečkovej *Jedna svieca stačí*** na príklade svedectiev dvoch reholných sestier, Vianney a Natálie z kláštora Suchá nad Parnou pri Trnave, odhaľuje tienisté osudy nevinných v temných 50. rokoch minulého storočia. Obe uršulínky patrili k vzdelaným a rozhľadeným ženám s úprimným presvedčením, že v celoživotnom povolaní dokážu rozvíjať vieru a lásku k Bohu. Akcia R (reholníčky) v roku 1950 znamenala násilné zatvorenie ženských kláštorov na území Slovenska a okrem zjavného politického a ideologického pozadia boli udalosti motivované vidinou finančného obohatenia – cirkevné majetky tak mali pripadnúť štátu. Pôvodná požiadavka vlády – prinútiť reholníctvo k civilnému spôsobu života – sa nestretla so všeobecným prijatím, preto došlo k organizovaným presunom, v prípade spomínaných do Modry a Semeroviec.
Fyzicky náročná práca v extrémnych podmienkach zahŕňala okrem iného prevažne poľnohospodárske práce (zber kŕmnej repy, zemiakov), prácu na tabakových a ľanových poliach či šitie textilných odevov. Život sestier využívaných ako lacná pracovná sila pripomínal skôr väzenie, nehovoriac o pokuse o prevýchovu v zmysle ateistickej marxistickej ideológie a o neustálom psychickom nátlaku. Slovami historika F. Neupauera z Ústavu pamäti národa a realizátora projektu *Nenápadní hrdinovia v zápase s komunizmom*, ktorý prevzal odborný dohľad nad publikáciou: „Reholný život... nemohol fungovať v slobodnej a tvorivej atmosfére prakticky až do roku 1989.“ (s. 154)
Zdanlivé uvoľnenie narušilo normalizačné obdobie a s ním spojená všadeprítomná kontrola a cenzúra. Zaujímavosťou je, že proticirkevné zásady v Československu boli oveľa silnejšie v porovnaní s napríklad Poľskom či Maďarskom, čo predstavovalo pre náboženské komunity

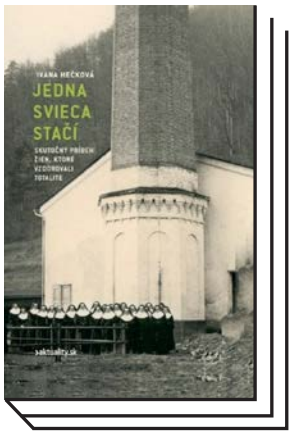

sťaženú situáciu. Za isté víťazstvo nad dlhotrvajúcou neslobodou možno pokladať kontinuitu náboženského života – podľa štatistík z roku 2020 pôsobí na Slovensku viac ako 1 800 reholníčok.
Autorka ako výskumnú metódu využíva najmä oral history pre sprostredkovanie spomienok priamych účastníkov historických udalostí. Táto metóda je vzhľadom na zobrazovanie prežitého sugestívna, ale môže v sebe niesť úskalia prílišnej subjektivity či emocionálnej zainteresovanosti. Spracované svedectvá sú však funkčne uvádzané s ukážkami úradných dokumentov, dobových fotografií a máp, čím sa prepája všeobecný dejinný kontext s konkretizáciou parciálnych udalostí a kniha dosahuje komplexnejší rozmer.
Čitateľský zážitok miestami narúša beletristický ráz formulácií, ale nejde o historickú monografiu v pravom zmysle slova, preto v kontexte svedectiev jazyk nepôsobí rušivo. Naopak, je nutné oceniť, že predstavované historické udalosti nie sú len faktografickým výpočtom, ale obsahujú aj osobné výpovede tých, čo to prežili, akcentujúc najmä ľudský rozmer. Obmedzovanie občianskych a ľudských práv či potláčanie individuality nenarušilo životné rozhodnutie reholníčok ani ich lásku k Bohu; pokračovali v duchovnej činnosti, dokončili noviciát a neustále tvrdo pracovali.
Knihu možno zároveň vnímať ako historický prierez dvadsiatym storočím počas komunistického režimu na pozadí politických a cirkevných dejín, ale aj „malých dejín“ každodennosti, kde je v centre pozornosti bežný, ale nie bezvýznamný človek. Núka sa tak aj silné hodnotové spektrum: spravodlivý nesúhlas voči neprávosti je mementom a inšpiráciou zároveň. Zvlášť odvážny je odpor reholníčok proti ŠtB pri zatváraní kláštorov: „Napriek všetkým benefitom bola bilancia odídených sestier pre komunistov viac ako neuspokojivá. Podľa štatistík odišlo do konca roka 1950 z centralizačných kláštorov a nemocníc

iba 59 sestier, čo je iba nepatrný zlomok z celkového počtu. V Batizovciach bolo pomyselné skóre ešte horšie: nepodľahla ani jediná členka komunity, hoci väčšina mala menej ako 25 rokov.“ (s. 33)
Debut Ivany Hečkovej predstavuje sľubný vstup do doposiaľ neprebádanej (či nedostatočne skúmanej) problematiky perzekúcií cirkvi počas komunistického režimu, svojím popularizačným charakterom a čitateľskou prístupnosťou osloví bežného čitateľa a zároveň funguje účinne (a nenásilne) ako forma spoločenskej kritiky. V aktuálnej tiesnivej situácii môže byť zdrojom nezdolnosti, sily, viery v slobodu a ľudskosti korešpondujúc s názvom aj *Jedna svieca stačí* – v boji s temnotou.
Patrícia Gabrišová

Aby sa nám *nestávalo*

Jodi Kantor, Megan Twohey: Stalo sa to aj mne
Preklad: Andrea Tomová
Bratislava: N Press, 2022

Mimoriadne aktuálna kniha investigatívnych reportérok **Jodi Kantor** a **Megan Twohey**, ocenená Pulitzerovou cenou, je napínavým rozprávaním o sexuálnom obťažovaní vo filmovom priemysle (ale aj v iných odvetviach).
Tému odštartoval denník *New York Times* článkom oboch reportérok o sexuálnom obťažovaní žien v okolí filmového producenta Harveyho Weinsteina. Okamžite na druhý deň, 6. októbra 2017, sa „Jodi a Megan začalo ozývať toľko žien s príbehmi o Weinsteinovi, až Corbett naverbovala ďalších kolegov, aby pomohli všetky obtelefonovať.“ (s. 211) Vlna potvrdzujúcich priznaní žien, ktoré boli obeťami zneužívania, bola silná, so zahanbujúcimi a opakujúcimi sa detailmi.
Nielen Harvey Weinstein, mnohí známi muži z politiky, obchodného prostredia a show businessu čelia obvineniam z nevhodného správania, sexuálneho obťažovania aj zneužívania. Tím v *Timesoch*, ktorý sa venoval téme sexuálneho obťažovania, sa rozšíril, a venuje sa podobným skúsenostiam čašníčok, väzenských dozorkýň, baletiek, ale aj zamestnankýň vo všetkých odvetviach, naprieč politickým spektrom aj výške príjmov.
V knihe, ktorá sa dá čítať ako napínavý politicko-psychologický thriller, reportérky približujú svoje investigatívne metódy, poskytujú dôkazy, prepisy rozhovorov aj e-mailovú komunikáciu. Podrobné a dôkladné odhaľovanie mnohoročných skúseností tvorí jadro knihy. Známe ženy, s ktorými novinárky

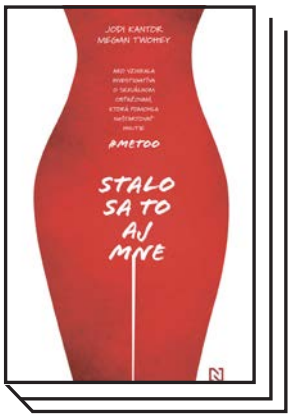

hovorili, prelomili mlčanie a zahanbovanie a prstom ukazujú na predátorov. Tí svoje správanie zľahčujú, vyvažujú peniazmi alebo sa ním dokonca chváli (Donald Trump sa napríklad v televíznej show netajil, že ženy bozkával alebo obchytkával bez ich dovolenia).
Príbehy žien, ktoré prinášajú Jodi Kantor a Megan Twohey, sú hlasným svedectvom o (sexuálnom) šikanovaní žien, ktoré bolo, bohužiaľ, bežné v celej histórii ľudstva. Bežné boli (a stále sú) prešľapy, napríklad poťahovanie ramienka podprsenky, ktoré vyzerajú ako náhoda alebo dokonca vtip. Aj trestné činy voči ženám sa zamlčiavajú, ututlávajú, popierajú a obracajú na žart alebo dokonca vydávajú za výmysel zo strany obetí. Nebolo vôbec výnimočné obrátiť vinu z predátora na obeť.
Ženy, ktoré sa rozhodli prehovoriť pre novinárky *New York Times*, nechcú byť obete, chcú rešpekt pre seba, ale aj pre svoje súčasníčky a ich dcéry: „Táto kniha opisuje dva ohromujúce roky v živote žien v Spojených štátoch a za ich hranicami. Tá história patrí nám všetkým, ktoré sme ju zažili: na rozdiel od niektorých novinárskych investigatív, ktoré odhaľujú skryté vládne či podnikateľské tajomstvá, táto sa týka skúseností, ktoré mnohé z nás poznajú zo svojho vlastného života, pracoviska, rodiny či školy. My sme však túto knihu napísali s cieľom priviesť vás čo najbližšie k samému začiatku.“ (s. 16)
Kniha má deväť kapitol, v ktorých sa preberajú rozličné aspekty témy sexuálneho obťažovania, ale aj jeho odhaľovania. Zaoberá sa aj vznikom hnutia #metoo, ktoré pred rokmi založila Tarana Buke na podporu „empatie a uzdravovania pre obete sexuálneho násilia a teraz sa táto nálepka používa ako univerzálna pre širokú škálu sťažností od slovného napádania po nepríjemné rande...“ (s. 220)
V epilógu sa všetkých dvanásť žien, ktoré boli súčasťou reportáží, zišlo v dome Gwyneth Paltrowovej. Vyjadrili si tam vzájomnú podporu: „Keď prišiel rad na Paltrowovú, pozdvihla pohár a pripila na Juddovú za to, že ako prvá herečka prelomila mlčanie o Weinsteinovi.“ (s. 294)
Je veľmi ťažké byť prvou, ktorá prezradí hlbokú traumu a pocit viny a hanby, hoci je obeťou, ale iba vďaka tomu sa odhalili vzorce správania predátora. Ako hovorí Laura Madden: „Mohla som to prehodnotiť a pochopiť, že ja som vlastne nič zlé neurobila (...) to on sa dopustil niečoho zlého.“ (s 296)
Veľmi zaujímavým čítaním je aj list Boba Weinsteina bratovi Harveymu, v ktorom píše: „Opäť raz si zareagoval tým, že si vinu pripisoval obetiam či rozličnými spôsobmi bagatelizoval svoje nevhodné správanie. Ak si myslíš, že na Tvojom spávaní v tejto oblasti nie je nič zlé, tak ho oznám svojej manželke a rodine.“(s. 153)
Každá kapitola má bohatý poznámkový aparát, v ktorom sú zachytené primárne zdroje, dôkazy aj vysvetlenia. V knihe je aj obsiahly menný a vecný register, ktorý uľahčuje čitateľovi vyhľadávanie aj orientáciu v knihe a témach.
Príbehy žien sú napísané výnimočným a pútavým štýlom, ale slovenskému čitateľovi čítanie sťažuje veľmi slabý preklad plný doslovných, neidiomatických výrazov. Vety, ktoré nerešpektujú pravidlá slovenskej syntaxe, sú často ťažko zrozumiteľné: „Londýnska producentka Zelda Perkins, ktorej sťažnosti na Weinsteina zarazila dohoda, ktorú podpísala pred dvadsiatimi rokmi, sa s nami porozprávala napriek potenciálnemu právnemu a finančnému postihu.“ (s. 12 – 13) Napriek tomu, že sa na obálke vydavateľstva N Press uvádza aj jazyková korekcia, text a jazykový štýl nepôsobí plynule ani slovensky.
Katarína Labudová

Čas je relatívny a ticho je na dosah

Etela Farkašová: O tichu, pomalosti a iných hodnotách. Esej o čase, v ktorom žijeme, a o tom, ako ho žijeme
Ilustrácie: Květoslava Fulierová
Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2022

Etela Farkašová je autorka (filozofka, prozaička, poetka, esejistka), ktorá na našej literárnej scéne už od konca sedemdesiatych rokov programovo tematizuje ľudské situácie, čo sú na prvý pohľad na pokraji záujmu a málo podstatné. Je to však len na prvý pohľad; z väčšieho časového odstupu môžeme sledovať, že tieto „jej“ témy sa ukazujú kľúčovejšie, než by sa mohlo v čase

vydania textov zdať a že len istá autorská jasnozrivosť jej dovoľuje vyberať si práve tieto. Pomenúva a upozorňuje. Môže to byť prežívanie bolesti, sociálna vyradenosť, zdravotné znevýhodnenie, ageizmus, hľadanie kontinuity, pamäť, ale napríklad aj ticho a pomalosť.
Etela Farkašová trpezlivo, ale rokmi stále razantnejšie apeluje, ponúka argumenty zo širokej škály zdrojov, aby nás presvedčila o závažnosti toho, o čom hovorí. Spoločným menovateľom jej písania, a to v rôznych žánroch, je scitlivovanie nás ako jedincov a zároveň nás ako spoločnosti, ako celku. Napriek tomu, že realita sa uberá zjavne celkom opačným smerom, než by si želala, vytrvalo nabáda k inému uhlu pohľadu, čo by mal ukázať nielen sproblematizovanie doteraz videného, ale aj možnosť konkrétnych riešení. V rámci kompetencií jednotlivca a v rámci možností celku.
Často sa nachádza v úlohe profétky (i keď zažitý je výraz profét), ktorá nepolemizuje, ale oslovuje a vyzýva. A jej hlas je viac ako naliehavý.
Kontinuita uvažovania je podporená spoluprácou s výtvarníčkou Květoslavou Fulierovou, ktorej ilustrácie sprevádzajú Farkašovej texty už vyše dvoch desaťročí.
Najnovšia kniha esejí dostala názov ***O tichu, pomalosti a iných hodnotách*** s podtitulom ***Esej o čase, v ktorom žijeme, a o tom, ako ho žijeme***. Je v tom najlepšom slova zmysle pokračovaním jej esejistických úvah, ktoré vznikali počas desaťročí tvorby, je preverením a potvrdením názorov, čo priebežne cizelovala a zároveň nimi reflektovala postupujúci spoločenský vývoj. V jednej zo starších esejistických kníh *Etudy o bolesti* (Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 1998) na strane 82 Etela Farkašová píše: „Plnohodnotné prežívanie potrebuje čas; čas, ktorý nie je odmeriavaný výlučne kritériami efektívnosti a ekonomického zisku…“ Po dvadsiatich štyroch rokoch nadväzuje s aktuálnou skúsenosťou nového milénia: „Imperatív akcelerácie ako nosný princíp nonstop spoločnosti má viaceré etické implikácie, mení napríklad podobu našej zážitkovosti, nášho (seba) prežívania i sebaprojektovania.“ (s. 99)
Autorka konštatuje, že čas dnes plynie pre nás podstatne rýchlejšie než kedykoľvek v minulosti. Nevieme to dokázať, ale cítime to rovnako. Plynie rýchlejšie. A kľúčové pre zastavenie sa a pokoj duše by malo byť ticho a pomalosť. A máme aktuálne skúsenosti. Na stíšenie a pomalosť sme mali, nepochybne, dosť príležitostí počas pandémie a lockdownov. Ale ťažko povedať, či sme ich skutočne využili. Napriek tomu, že v tichu, tak ako nás učí Zazen a relaxačné techniky, najistejšie môžeme spoznať sami seba. Otázkou však zostáva, či to vôbec

chceme, spoznať seba, ako jedinci aj ako spoločnosť… „Úspešní a preto máločasoví, sú tí, ktorých spoločnosť oveľa vyššie oceňuje, ich úspech nie je náhodný, získali ho tým, ako húževnato sa zúčastňujú pretekov s časom, takže pochvalu si zaslúžia rýchli a rýchlejší, ktorí nikdy nemajú čas nazvyš…“ (s. 80)
Rovnako je to s hlukom: „Pristúpili sme na hru, v ktorej je potrebné dať o sebe vedieť, čo najčastejšie a čo najhlasnejšie. Ako to pripomína francúzsky sociológ a filozof Pierre Bourdieu, v súčasnosti ožíva ono berkeleyovské Esse est percipi (Byť znamená byť vnímaný), pretože kto nie je vnímaný (vizuálne, akusticky, najmä prostredníctvom médií), akoby ani nejestvoval.“ (s. 15)
Etela Farkašová aktualizuje fenomény ticho a hluk a nás uprostred. S možnosťou výberu pre jedincov, aj keď je jasné, že spoločnosť si už vybrala. Ale je možné žiadať ticho v sebe a na to máme už vlastné kompetencie.
Špecifikom esejí je aj fakt, že hrdinka z autorkinej oceňovanej prózy *Záchrana sveta podľa G.* (dvakrát vydanej vo dvoch verziách, rok 2002 a rok 2020) sa tu objavuje opäť po tretí raz a stáva sa hovorkyňou autorky. Vraciame sa ku G., k jej názorom, zisteniam a pokusu zachrániť túto planétu. A aj tu je zjavné, že strachy narušenej literárnej postavy nie sú jej ireálne bludy, ale naopak, sú presným pochopením stavu sveta. Filozofia by tradične mala odpovedať na otázku – Čo je to dobrý život?
Etela Farkašová sa vo svojich najnovších esejach pýta inak – Žijeme správne?
A my dokážeme, aj vzhľadom na argumenty, čo zozbierala zo širokého spektra poznania, odpovedať.

Ivica Ruttkayová

Stretnutie
s islandským médiom

Gerdur Kristný: Tiene v kresle
Ilustrácie: Klára Štefanovičová
Preklad: Ján Zaťko
Bratislava: Brak, 2022

Gerdur Kristný je islandská spisovateľka, ktorá sa venuje predovšetkým tvorbe pre deti a mládež. Píše básne, detské knihy a young adult literatúru, teda knihy pre mladých dospelých. Niektoré z jej detských kníh boli adaptované aj ako divadelné predstavenia. Kristný za svoju tvorbu pre deti a mládež získala islandskú knižnú Cenu za detskú literatúru (2003). Slovenský čitateľ má možnosť stretnúť sa s jej tvorbou v knihe s hororovými a fantastickými prvkami s názvom *Tiene v kresle*. Kniha získala Cenu islandských kníhkupcov v kategórii Najlepšia detská kniha roka (2008) a Cenu Západoseverskej rady za literatúru pre deti a mládež (2010). Dej príbehu je aj podľa vyskytujúcich sa predmetov (vyklápací telefón, CD s rádiom, popularita Justina Timberlakea) zasadený do začiatku 21. storočia. Využitím listov sa však rozprávačka príbehu vracia späť do 20. storočia, do roku 1918 a obdobia, keď sa po príchode lode z Dánska do Reykjavíku rozšírila španielska chrípka. „Ocko vravieva, že dejiny nám umožňujú zhovárať sa s mŕtvymi.“ (s. 63) Z autorkinho rozprávania cítiť záujem o islandskú kultúru, ktorá si váži históriu a uctieva národné umenie (napr. pálenie vatry na Silvestra, recitovanie básne islandského básnika a spisovateľa Davída Stefánssona, hranie skladieb skladateľa Atliho Heimir Sveinssona), no zároveň aj moderné a liberálne postoje (napr. voči genderovým rolám v manželstve). Je to aj čaro počasia severskej ostrovnej krajiny, ku ktorej patrí dážď, pochmúrne a ťažké mraky, striedajúce sa s vetrom a neskôr aj snehom.
Pre autorku Kristný je charakteristická aj záľuba v severskej mytológii a islandských legendách. V jednom z rozhovorov sa zmienila o viere Islanďanov v existenciu duchov. Ide teda o spojitosť islandskej histórie so španielskou chrípkou a veľkým počtom mŕtvych, s ktorými sa chceli preživší spojiť prostredníctvom špiritistických seáns: „V dome Benonýho sa konali špiritistické seansy. Schádzali sa sem ľudia, ktorí veria v posmrtný život, a usporadúvali tu seansy. Medzi stenami lietal nábytok. Videl som to na vlastné oči. Sedeli sme tu a našich tvárí sa dotýkali ruky zosnulých.“ (s. 100)
Eyja, hlavná hrdinka príbehu, je štrnásťročné dievča, ktoré sa s rodičmi presťahovalo do nového bytu. Prežíva smútok

z rozchodu, v škole stretáva nových ľudí a tvorí si priateľstvá. Náročnejším čitateľom možno bude prekážať jednoduchšia skladba viet. Eyjino rozprávanie však zodpovedá veku tínedžerky, teda nie je zdĺhavé a vystihuje jej momentálne citové rozpoloženie. Záhadnou postavou sa javí Eyjin priateľ Sölvi. Z opisov sa dozvedáme, že je približne v 10. ročníku, nosí modrú vetrovku a ofina mu padá do očí. Eyji sa však zdá zvláštne, že sa zjaví vždy nenápadne, no najmä vtedy, keď ho najviac potrebuje. No keď ho Eyja napríklad odfotí, na fotke vyzerá rozmazane, a keď Eyja túži, aby ho niektorá z kamošiek konečne zazrela, nikdy sa tak nestane. Z Eyjinho rozprávania tak čitateľ nadobúda dojem, že si ho vymyslela alebo je to duch. Ku koncu knihy je posledná možnosť viac než predvídateľná, pretože Sölvi sa čoraz častejšie zaujíma o Hallu, dievča, ktoré mu písalo listy a nechalo ich v začarovanom kresle. Kniha nadobúda prvky gotického románu. Markantná je temná a pochmúrna atmosféra príbehu, odohrávajúca sa v daždivom a hmlistom jesennom počasí. Objavuje sa aj prekliatie v podobe kresla, v ktorom je uväznená duša človeka média, zmienka o špiritistických seansách a nadprirodzené bytosti (duchovia Sölvi a Benoný Óttarsson, majiteľ začarovaného kresla). Súčasťou je aj odhodlaná dievčenská hrdinka, bojujúca proti zlým silám a ochraňujúca svoju rodinu. Nenaplnená láska k duchovi Sölvimu dokresľuje celkové romantické naladenie knihy. Napätie sa tvorí medzi prítomnosťou a tajomnými udalosťami z minulosti. Čitateľ postupne odkrýva súvislosti medzi španielskou chrípkou a chorobou Eyinho otca, kreslom a jeho majiteľom, medzi Sölvi a Hallou, racionálnym a iracionálnym. Oceniť možno aj vizuál a grafické spracovanie knihy, na ktorom sa podieľala Klára Štefanovičová. Obálka predznamenáva prostredie cintorína s Eyjou a Sölvim, zahaleným do jemného šera, predsádky zasa indikujú, čo sa s kreslom stane na konci príbehu. Napriek značnej miere predvídateľnosti príbehu knihu ocenia predovšetkým násťroční čitatelia, obľubujúci mysteriózne príbehy s jemnou dávkou romantiky a fantastiky.

Veronika Čigarská

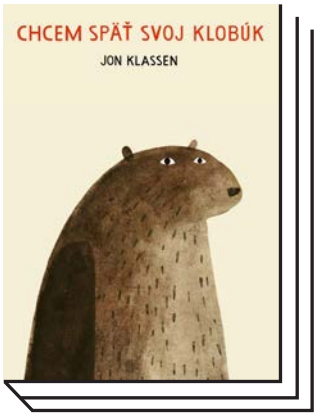

Šibalsky *zamlčaná pointa*

Jon Klassen: Chcem späť svoj klobúk
Preklad: Tomáš Hučko
Bratislava: Brak, 2022

Chcem späť svoj klobúk autora **Jona Klassena** je milý malý príbeh medveďa, ktorému zmizol klobúk. Chodí od zvieraťa k zvieraťu a hľadá ho. Veľmi slušne sa zvieratiek pýta, či nevideli jeho červený klobúčik. Zvieratká sú v dialógoch odlíšené svojou farbou. Líška je oranžová, žaba zelená. Pomocou červenej farby, ktorou odpovedal zajac, si medveď uvedomí, kde svoj červený a špicatý klobúčik videl. Klamať ani kradnúť sa nemá, o tom hovorí šibalská, hoci zamlčaná pointa. Potom ostatné zvieratá (spolu s čitateľom) hľadajú zajačika, ktorého medveď nevidel a nikdy nezožral. Jon Klassen je nielen autorom, ale aj ilustrátorom vtipného príbehu. Jeho Ilustrácie vo veľkoformátovej knihe sú veľmi pôvabné, hravé a vtipné, vhodné pre maličké deti, ktorým je tento veselý príbeh určený. Veď každý vie, aké to je, keď sa stratí obľúbená vec. Dialogická forma povzbudí k interakcii toho, kto číta s dieťaťom. Ilustrácie a farba písma zároveň naznačujú vtipnú pointu jednoduchých dialógov. Toto je kniha, ktorú budú deti chcieť čítať stále dookola.

Katarína Labudová

Knižná Revue
Mesačník o knihách

Vydáva
Literárne informačné centrum, štátna príspevková organizácia Ministerstva kultúry SR
IČO 31 752 381

Redakcia
šéfredaktor Marek Vadas, Dominika Madro, Daniela Balážová
Adresa redakcie
Knižná revue, Námestie SNP 12, 812 24 Bratislava, 02/204 73 518, 0918 640 831, krevue@litcentrum.sk
www. litcentrum.sk

Obálka © Juraj Horváth: Platonov – Šťastná Moskva, 2022

Grafika
Vojtech Ruman a Barbora Gavláková
Jazyková úprava
Lujza Bakošová
Tlač
ULTRA PRINT, s. r. o.
Rozširuje
MEDIAPRINT-KAPA, PRESSEGROSSO, a. s.

Objednávky na predplatné prijíma
ARES, spol. s r. o., Elektrárenská 12091, 831 04 Bratislava, tel.: 0800 141 911, e-mail: casopisy@ares.sk
a L. K. PERMANENT, spol. s r. o., Mária Škardová
tel.: 00421/2/49 111 201
e-mail: skardova@lkpermanent.sk
web: www.lkpermanent.sk
Poštový priečinok 4, 834 14 Bratislava 34, 02/4911 12 01

Redakcia si vyhradzuje právo na krátenie a úpravu zaslaných príspevkov. Názory redakcie sa nemusia zhodovať s názormi prispievateľov. Autorské práva vyhradené © Knižná revue / Literárne informačné centrum

EV 2983/09, MIČ: 49 315

Podávanie novinových zásielok povolené RPP Ba-Pošta 12 dňa 21. 10. 1993, č. j. 129/93.

ISSN 1210-1982 (tlač. verzia), ISSN 1336-247X (online)

Knižná revue č. 11/2022 vyjde 10. novembra 2022

Ročné predplatné Knižnej Revue 20 €

Nechajte vaše
knihy zárabať u nás.

Využite ďalší distribučný kanál a získajte z vášho diela viac.
Ineduco je digitálna knižnica, ktorá poskytuje čitateľom neobmedzený prístup ku e-knihám na základe predplatného.

Vaše príjmy môžu byť vyššie až o 36 %

Ako? Máme 3 jednoduché spôsoby:

1. Jednoduchší prístup pre čitateľov

Vďaka našej platforme sa k vašim knihám dostane **až o 25% viac čitateľov**. Nikdy nebolo jednoduchšie si zaobstarať e-knihu. **Stačia len 3 kliky.**

2. Zamedzenie pirátstva

Podľa výskumu Financial Times sú e-knihy pirátsky šírené a distribuované koncovými zákazníkmi. Pomocou zamedzenia šírenia e-kníh možno zvýšiť až **36% tržieb vydavateľov.**

3. Štatistiky čitanosti

Pomocou získaných dát z Ineduco sa oboznámite s preferenciou čitateľov. Získajte bezplatný **prehľad o spravaní** svojich zákazníkov a nastavte smerovanie vášho ďalšieho publikovania.

INEDUCO chráni vaše dielo

Buďte pokojní. O váš obsah sa staráme nadštandardne. Chránia ho:

Iba online prístup
bez sťahovania

Kopírovanie s limitom
do 400 znakov

Zabezpečený hardvér
stráži vašu knihu

martinus

Odporúčame

Objavte jesenné knižné novinky

Kasta
Isabel Wilkerson

Kasta je nálepka, ktorá hovorí, ako máme s človekom zaobchádzať. Dostane v nemocnici lieky? Môžu sa títo dvaja zosobášiť? Prežije pôrod? Aj o tom je Kasta Isabel Wilkerson. Lenže ako to súvisí s Amerikou?

Lincolnova diaľnica
Amor Towles

Štyria mládenci, priateľstvo, detské sny a chuť začať nový život. Zažite jedinečné dobrodružstvo v spoločenskom románe od Amora Towlesa, autora knihy Džentlmen v Moskve.

Ako byť šťastný?
Veronika Folentová a Vitalia Bella

Skúsené novinárky Veronika Folentová a Vitalia Bella sa pokúsili uchopiť ľudskú snahu o spokojný život zo všetkých strán – od narodenia cez obdobie dospievania, hľadania životného partnera a výchovu vlastných detí až po starobu a smrť.

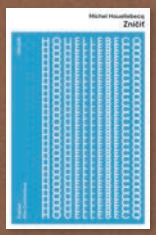

Zničiť
Michel Houellebecq

Houellebecq napísal baladu o živote a dôvodoch, prečo ho žiť alebo saho vzdať, knihu o chorobe, entropii a deštrukcii, v ktorej sa všetko vznáša vo vzduchu pred dojemným vyvrcholením.

Klára a slnko
Kazuo Ishiguro

Klára je vysokointeligentný robot, ktorého účelom je byť priateľkou a spoločníčkou dospievajúcemu dieťaťu. Skenuje, zaznamenáva, analyzuje a vyhodnocuje. Deje sa tak v blízkej budúcnosti, vo svete, kde sú technologicky nevylepšení ľudia prežitok.

Tiché roky
Alena Mornštajnová

Bohdana je uzavretá dievčina žijúca len s nevrlým otcom a dobrosrdečnou, poddajnou nevlastnou matkou Belou. Trápi ju napätie v dome a tajomstvo, ktoré jej neprestáva vŕtať v hlave: Prečo ju ťažko chorá stará mama na poslednej návšteve v liečebni oslovila menom „Blanka“?

Viac tipov na skvelé knihy nájdete na **www.martinus.sk** alebo v našich kamenných kníhkupectvách.

NAVŠTÍVTE KNÍHKUPECTVÁ MARTINUS

Banská Bystrica
OC Terminal
Ulica 29. augusta 37

Bratislava
Obchodná 26
Staré mesto

Bratislava
OC Cubicon
Staré grunty

Bratislava
NIVY centrum
Mlynské Nivy 3

Košice
OC Galéria
Toryská 5

Košice
OD Urban
Hlavná 111

Liptovský Mikuláš
OC RGB Liptov
Kamenné pole 3

Lučenec
OC Galéria
Námestie republiky

Martin
OC Galéria Martin
Námestie SNP 2

Nitra
OC CENTRO
Akademická 1

Nitra
OC Promenada
Napervillská 5

Poprad
OC Forum
Námestie sv. Egídia

Považská Bystrica
M-Park
Centrum **8**

Prešov
OC Novum
Nám. legionárov

Trnava
City Arena
Dolné bašty 14

Žilina
SC Mirage
Nám. A. Hlinku 7/B